

KAY
RAM

SILINMİŞ TARİH

MALAK

AVUS
TUR

OTTO BAUER

YA

RUDOLF HILFERDING

MARK

MAX ADLER

SİZ

KARL RENNER

MI

İTİNİZDEKİ ŞEYTANI UYANDIRIN

AVUSTURYA MARKSİZMİ

İCİNİZDEKİ ŞEYTANI UYANDIRIN

KAVRAM YAYINLARI

32

Birinci Basım: Ocak 1992

Clarendon Press, Oxford 1978 basımından 1990 yılında yapılan derlemeyle
Türkçeye çevrilmiştir.

Yayın hakları Kavram Yayınları'ndadır.

ISBN 975-366-012-X

Kapak: Ömer Ülkenciler

Dizgi: Kavram, Baskı: Yön Matbaası

**Kavram, Başkurt sk. 41/2, Cihangir, İstanbul
(2440285)**

AVUSTURYA MARKSİZMİ

Derleyen: Tom Bottomore
Patrick Goode

Türkçe basıma derleyen: Celal A. Kanat

**KAV
RAM**

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ/ Avusturya-Marksizmi Nedir?, Kökenler ve Gelişme, Kuramsal Temeller, Modern Kapitalist Toplumun Çözümlemesi, Milliyetçilik ve Emperyalizm, Avusturya-Marksizminin Siyaseti.....	11
I. AVUSTURYA-MARKSİZMİ ÜSTÜNE GENEL GÖRÜŞ.....	47
<i>Otto Bauer: Avusturya-Marksizmi Nedir?</i> <i>Otto Bauer: Max Adler: Avusturya- Marksizminin Tarihine Bir Katkı</i>	
II. MARKSİZMİN KURAM VE YÖNTEMİ.....	55
<i>Max Adler: Marx'ın Düşüncesinin Sosyolojik Anlamı</i> <i>Max Adler: Marksizmin Klasik Alman Felsefesiyle İlişkisi</i> <i>Otto Bauer: Marksizm ve Etik</i> <i>Rudolf Hilferding: İktisattaki Öznelci Bakış-Açısı</i> <i>Karl Renner: Marksizmin Sorunları</i>	
III. MİLLİYETLER, MİLLİYETÇİLİK VE EMPERYALİZM.....	91
<i>Otto Bauer: "Ulus" Konsepti</i> <i>Otto Bauer: Sosyalizm ve Milliyet İlkesi</i> <i>Karl Renner: Ulusal Düşüncenin Gelişimi</i>	
IV. DEVRİM VE KARŞI-DEVRİM.....	123
<i>Otto Bauer: İki Devrim</i> <i>Otto Bauer: Avusturya Devriminin Sorunları</i>	

Türkçe basıma önsöz

"Silinmiş Tartışmalar" başlığıyla bir diziye giriştiğimizde ve tabii sonrasında artarak, "naftalinli" kitaplarla "neye gitmeye" hazırlandığımız soruldu duruldu. Oysa ki, bu dizinin ilk kitabının girişte de belirttiğimiz gibi, (sonradan her kitapta yineledik, ilanlarda vurguladık,) bu tür bir yayıncılık ülkemizde belki yadırganacaktı, çünkü, alışılmış olan, eğer Trotsky'nin kitaplarını basıyorsan Trotskyist olmalıydın ya da yalnızca "para kazanmayı" düşünmeliydin. Oysa ki, 1991'den başlayarak bu kitaplarla "para kazanmak" da mümkün değildi. ('Ya da "Marx, Engels ve Lenin'de Gerillacılık" gibi şarlatanlıklar yapılabilirdi.) Ayrıca Kropotkin ve Bakunin yayımlayıp *anarşist* olurken, Kautsky ve Bernstein yayımlayıp *revizyonist* ve *dönek* olmak, Trotsky yayımlayıp *Trotskyist* olmak ve Bauer, Hilferding, Adler, Renner yayımlayıp ortayolcu olmak; nasıl mümkün olabilirdi ki?)

Oysa ki, amacımız belliydi; 1917 Devrimi sonrasında hızla oluşan "resmi" görüş tarafından silinen farklı düşüncelerin yeniden tartışılır hale gelebilmesiydi. Hemen söyleyelim ki, diziye başlarken, yayımcıları olan bizlerin de kitapların ve dolayısıyla düşüncelerin içindekileri hakkında kapsamlı bilgilerimiz yoktu, biz de ilk kez okuyacaktuk. Yani, okurlarla birlikte yayıncılar birlikte "yeni" düşüncelere ulaşacaklardı. [Hemen bir not: Yayımcılar okudular, ama okurlar? Bu pek belli değil. Özellikle 1990'a doğru, 1991'de "bize hep tek yönlü bilgiler verildi, hiç farklı kaynaklara ulaşmadık ki," serzenişi içinde olan Türkiye solunun bireyleri, bu çabaya hiç kulak asmadılar. Ya onlara vahiler biçimide "farklılık" inmişti, ya da yukardaki serzeniş yalnızca bahaneydi, farklı köşelere yönelmek için. Birbilgi: *Kautsky, Politik*

Yazılar, 3000 adet basıldı, 1500 kadarı duruyor. Bir not: Bu kitap fuar-
larda ve tezgahlarda en çok ele alınıp arka kapağına bakılan, hızla say-
faları yelpazelendirilen ve her halde bir şey "yapmadığı" görülünce
hayal kırıklığı yaratıp yerine itelenen kitap rekorunu elde etti. Bir bilgi
daha: *Etika* 3000 adet basıldı, 1000 kadarı duruyor. Sonra yayıncı
"uyanması", *Buharin ve Bolşevik Devrimi (1)* 2000 basıldı, 1000 kada-
rı duruyor, 2. cilt (çok yeni) sadece 1000 adet basıldı. *Bakunin* ve
Bernstein ise 2000 basılıp 1000'er adedi "saklanıyor". Bir çıkarsama:
İstanbul, Ankara ve kısmen İzmir'de, çünkü Anadolu'ya kitap gidemi-
yor, tartışmayı izlemek ve öğrenmek isteyen 1000 okur var. Ne dene-
bilir ki: Bu da bir şey, ya hiç olmasaydı mı?]

Kitapların yayıma hazırlanması sırasında, bu kitapların "eskimedi-
ğini" de hayretle gördük. Günümüzün yalnızca sol kanat değil, sağ
kanat tartışmalarının da hemen tümü, o dönemde, bu önemli düşünür-
ler tarafından gündeme sokulmuşlarmış. Örnek mi: Devlet, küçültülen
devlet vs. Bölgesel çatışmalar yaratan dar milliyetçi gelişme. Tüketim
toplumu insanlığın gelişmesinde bu dönemin bir tükeniş riskini içere-
mesi. Üretimin küçük ölçeklere inmesi, birey ve üretim ilişkisi. Ve
daha bir çok "in" konu. Yani bir benzetme yapılırsa, dünya yüzyıllık
bir dondurulma ertesinde, bıraktığı yerden tartışıyor, savaşıyor. (Sırp-
ların yol açtığı çatışma için bkz. *Devlet ve Anarşi*'de Bakunin'in "keha-
neti" AIDS'le belki de noktalanmakta olan tüketim çılgınlığı için bkz.
Buharin ve Bolşevik Devrimi'nde anlatılan Buharin "kehaneti" sol ha-
reketin iki köklü kanadının aynı harekette birlikte bulunup, toplumu
ilerleteceğine ilişkin '90'lar "keşfi" için bkz. Avusturya-Marksizmi vd.
vd.)

Şimdi bu satırların yer aldığı kitap ne hemen ertesinde okura ulaş-
acak olan, *Sibirya Heyeti Raporu*, *Lenin'e Karşı Trotsky* ile "silinmiş
tartışmalar" dizisi bir anlamda bitiyor. Sekiz kitapla, köşe taşı niteli-
ğinde hemen tüm farklı tartışmaları okura sunmuş oluyoruz. Bunun ar-
dından, 2000'lere ve sonrasına ilişkin tartışmalara geçmek gereki-
yor. Yani, kaybettirildiğimiz ütopyalarımıza. Kavram, bu amaçla yeni bir
dizinin hazırlıklarına girişti bile. Bakalım, günümüz koşulları ütopya-
lara, "silinmiş tartışmalar"dan daha çok ilgi "bahşedecek" mi?

1980'ler, özellikle Ortalarında ve 1990'a doğru, ülkemizde Marksistler
arası birlik çabalarının yoğunlaştığı günler olarak tarihe geçti. Önce
Gün dergisinde bir tartışma başlatıldı. Sonra *Perinçek*, *Aybar*, *Küçük*
gibi Marksistlerin tartışması, partileşmeye yönelik olarak başladı, da-
ğıldı. Ardından *TİP*, *TKP*, *TSİP* çevreleri birleşmeye yönelik girişim-
lere hız verdi. *TBKP* adıyla birleşti, bu çaba legalleşme sürecinde da-

ğıldı. Aynı günler "Sosyalistlerin Birlik Tartışmaları" adıyla oldukça geniş çevreleri kapsayan çabalara, toplantılara tanık oldu. Bu da önce iki, sonra çok sayıda ayrı çabaya dönüştü.

Bu çalışmalar ve tartışmalar sırasında, hem doğrudan katılanlarca hem dışından bir soru gündemi belirliyordu: Parti ve hareket geleneğinden gelenler ayni yerde buluşup, geniş bir yapıyı oluşturabilir mi? Daha kabaca ifade edilirse devrimci ve reformistler (tabii ki bu bir kesimin betimlemesiydi,) birlikte bulunabilir mi? Tartışma sonucu belli olmadı. Ama o günlerde el yordamı ile süren tartışmaların, *Avusturya-Marksizmi* deneyimine ne kadar gereksinmiş olduğunu, o çaba içinde olanlardan bu kitabı okuyacaklar göreceklerdir. Ne yazık ki, o günler henüz bu kitapla yayımlanmıyordu. Genel fikri olanlar da kaynaksız oldukları için yeterince etkili olamıyorlardı. Geriye dönüp yorumda bulunmak yersiz, ancak en azından böylesi kaynaklar el altında olsaydı, birlik çabalarının, tartışmaların daha anlamlı olacağı, çoğu için buza yazılan yazılardan daha kalıcı olacağı açıktır.

Avusturyalı-Marksistler, büyük ölçüde dünya koşulları dayattığı için sonuçta dağılan bu çabalarıyla hiç kuşkusuz "orta-yolcu"luk yapmıyorlardı. Amaçları dünyanın değişimine (devrime) kalıcı bir katkıydı. Ama Avrupa ortasında küçük bir ülkede, üstelik Almanca konuşan bir ülkede başlatılan deney yaşayamazdı. İlahlar her yönden basturarak bu deneyi parçalamayı amaçlamışlardı. Başardılar. Ancak, kanımızca geleceğe yönelik değerli ipuçlarını da yok etmek mümkün olamamış. Okunduğunda daha net görülecektir.

SON NOT: BİR ÖZELEŞTİRİ: Bu dizinin kitaplarından *Kautsky*, harf puntoları, ve satır aralarının darlığı nedeniyle eleştirildi. Eleştiri haklıydı. Kitabın hacmini daraltarak satış fiyatını düşürmeyi amaçlamıştık. Yersizmiş.

Etika, 1935'teki Ağaoğlu çevirisinin sadeleştirilmesiyle yayımlandı. Burada hem 1935'te yapılan işe saygıdan, hem de kuşaklar arası dil farkının biraz çabayla azaltılması gereğine inancımızdan hareket etmiştik. Çok eleştirildik. Yine ayni düşüncedeyiz ama, yeni bir basım gerekirse istenilen ölçüde dil değişimi yapacağımızı söylüyoruz. *Buharin ve Bolşevik Devrimi*, hazırlığına giriştiğimiz andan, 2. cildin dağıtımına kadar olmadık terslikleri yaşattı bize. Çeviriler çok uzadı, bilgisayar teknolojisinin kırk yılda bir rastlanır aksilikleri bu kitaba nasip oldu, notlar bölümü kayboldu, yeniden hazırlandı vs. vs.

Sonuçta 2. cildi ya sil baştan ele alacak ve yeni gecikmeye katlanacaktık, ya da kitapta alışık olunmayan bir harf karakteriyle yayımlayacaktık. Bu yolu seçtik. Umalım, tüm bu kitaplar yeni basımları gerek-

tirsin, bu bile bile yaptıklarımızı düzeltelim.

Dizinin sekizinci kitabında Trotsky'nin *Sibirya Notları*'nda buluşmak üzere...

Kavram Yayınları
Aralık 1992

GİRİŞ(*)

Avusturya-Marksizmi Nedir?
Kökenler ve Gelişme
Kuramsal Temeller
Modern Kapitalist Toplumun Çözümlemesi
Milliyetçilik ve Emperyalizm
Avusturya Marksizminin Siyaseti

1. Avusturya-Marksizmi Nedir?

"Avusturya-Marksizmi" ("Austro-Marxism") terimi görüldüğü kadarıyla, bir Amerikalı sosyalist olan Louis Boudin tarafından Birinci Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce,¹ Avusturya sosyalist hareketinde de etkili bir grup Viyanalı genç Marksist düşünürü -bunlar arasında en seçkinleri Max Adler, Otto Bauer, Rudolf Hilferding ve Karl Renner'di- betimlemek için türetilmiştir. Onlar, 20. yüzyılın ilk iki onyılında, kitap, dergi ve politik etkinlikleriyle, Alman sosyal demokrasisindeki "revizyonizm"i eleştirmeni olarak ve kendi devrimci karakterini korumakla birlikte, güçlü ve dogmatik olmayan bir toplum bilimi olma iddiası taşıyabilecek bir Marksizm biçiminin taraftarları olarak, Avrupa sosyalizmi üzerinde önemli etki yapmışlardır. Daha sonra, Bolşevizmin doğuşunun ardında, hem entelektüel, hem de politik bakımdan,

giderek daha reformistleşen sosyal demokrat partiler ile yeni kurulan komünist partiler arasında; kısa ömürlü "İkibuçukuncu" Enternasyonal'in yaratılmasında Friedrich Adler'in oynadığı rolle simgeleştirilen bir konum aldılar.² Ama savaş sonrası dönemde, Habsburg İmparatorluğunun yenilgisinin ve parçalanmasının ardından, Avusturya-Marksizminin Avrupa sosyalist hareketindeki etkisi de azaldı ve 1934'e dek Avusturya'da kuvvetli bir güç olarak kalmasına karşın, uluslararası Marksist düşünceye tikel katkısı yeni entelektüel ve politik eğilimlerce gölgelenmeye başladı ve giderek, büyük ölçüde unutuldu.

Bu unutuluş bütünüyle haksızdı, çünkü Avusturya-Marksistleri, Marksist toplumsal bilimin gelişimine önemli bir katkı yapmışlardı ve onların, 20. yüzyıl kapitalizmindeki değişikliklere ilişkin çözümlemeleri, tıpkı bir toplumsal sorgulama yöntemi olarak Marksizme ilişkin incelemeleri gibi, çoğu değerlerini bugün de korumaktadır. Onların çalışmaları üstüne belirtilmesi gereken ilk önemli olgu, bunun ayrı bir düşünce "okulu"nun ürünü olmasıydı. Bu yüzyılın öteki seçkin Marksist düşünürlerinin çoğu ya, Sorel, Gramsci ya da Lukàcs tarzında, Marksizmin bireysel yeniden yorumlanmasına katkı yapmışlar, ya da Lenin, Trotsky ve Mao Tse-Tung'un yaptığı gibi, belirleyici olarak yeni politik hareketlerin doktrinlerini formüle etmişlerdi. Oysa Avusturya-Marksistleri, deyim yerindeyse, bir bilimsel program; entelektüel sorgulamanın -daha tikel olarak da, toplumsal araştırmanın- bir grup düşünür tarafından eşgüdümlü bir şekilde yürütülebileceği sistematik bir düşünceler çerçevesi hazırladılar.

Bu yönden, onların çalışmaları Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü çevresinde gelişen okulun çalışmalarıyla, geniş ölçüde karşılaştırılabilir,³ ama bu iki okulun kaygıları çok farklıdır ve bunların, Marksist düşüncenin iki uç ve çelişkili biçimini temsil ettiği gerçekten de söylenebilir. Frankfurt Enstitüsü'nün erken yıllarında, onun taraftarlarının kimileri Enstitü'nün ilk yönetmeni olan Carl Grünberg⁴ (Avusturya-Marksistleriyle sıkı ilişkileri vardı) tarafından teşvik edilen sosyolojik, psikolojik ve tarihsel araştırmalara büyük bir ilgi duyuyorlardı; ama onu Max Horkheimer'ın izlemesiyle birlikte, başlıca vurgu toplumsal çözümlemenin daha çok felsefi türüne konulmaya

başlandı. Frankfurt Okulunun başlıca düşünürleri sonunda, metafizik ve estetik sorularla uğraşmalarıyla, modern bilime, pozitivism ve ampirisizmin modern biçimlerine karşı eleştirel tutumlarıyla, geniş ölçüde Hegelci biçimde bir Marksist düşünceyi canlandırmalarıyla, ayır-dedilir duruma geldiler. Öte yandan, Avusturya-Marksistleri ise esas olarak, ampirik bir toplumsal bilim -gerçekte, bir sosyoloji- olarak Marksizmin gelişimiyle ilgileniyorlardı. Onların felsefi kaygısı, Max Adler'in yazılarında tikel olarak apaçık olduğu gibi, bilgi kuramı ve bilim felsefesindeki sorunlar üzerinde merkezleşmişti; her şeyden önce, yeni-Kantçılık ile Ernest Mach'ın düşüncelerinden etkilenerek, genel bakış ve uğraşlarında, daha sonra Viyana Çevresi içinde ayrı bir biçim alan yeni-pozitivist doktrinlere sıkı bir yakınlık gösteriyorlardı.

Bu iki okul arasında, politik yaşama ilişkileriyle ilgili olarak ayrı-şan entelektüel yönelimleriyle bağlantılı, bir başka önemli fark daha vardır. Frankfurt Enstitüsü'nün üyeleri çoğunlukla, politik etkinliğe derinlemesine girmemişlerdi ve politikaya uzaklıklarını vurgulamaya yatkındılar.⁵

Bu nedenle, Enstitünün yaratılmasında etkili olan, ama siyasette onun üyelerinin çoğundan daha fazla etkin bulunan Karl Korsch çalış-malardan uzaklaştı. Öte yandan bellibaşlı Avusturya-Marksistleri Vi-yana Üniversitesi'ndeki sosyalist öğrenci hareketi içinde yetiştiler ve daha sonra hepsi de, biçim ve derece farklılıkları ne olursa olsun, Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin pratik siyasetine katıldılar. Ya-zılarının çoğunun çıktığı *Der Kampf* aylık bir parti dergisiydi. Onlar sık sık, partinin günlük gazetesi *Arbeiter-Zeitung*'a da katkı yaptılar. Bu katılımın bir sonucu olarak, onların çalışmalarının çoğunda, top-lumsal kuram ile politik eylem arasındaki ilişki üstüne (ve daha dar olarak, politik hareketlerde entelektüellerin rolü üstüne pratik ve ger-çekçi bir yansımaya rastlanmaktadır; bu, tikel olarak, onların Marksist eğitim ve sosyalist kültür, milliyetler ve milliyetçi hareketler, kapita-lizmin ekonomik gelişimi, emperyalizm ve değişen sınıf yapısı ile, savaş sonrası devrimci hareketler ve işçi konseyleri gibi, işçi hareke-tindeki yeni öğeler konusundaki incelemelerinde dile getirildi.

Bu iki okul arasında söz konusu farklılıklarla birlikte, önemli bir benzerlik de vardı. Avusturya-Marksistleri, Frankfurt Enstitüsü üyele-

ri gibi, yeni toplumsal ve felsefi doktrinlerin taraftarlarıyla tartışmaya girişmek, modern toplumsal bilimlerde işe yarar gözüken şeyleri özümsemek ve Marksist düşünceyi yeni yönlerde genişletmek istiyorlardı. Dolayısıyla, yeni-Kantçı felsefenin düşüncelerini (özellikle, toplumsal bilimlerin yöntembilimi üzerindeki etkileri bakımından), Avusturya marjinalist ekonomi kuramını ve milliyetçilik kuramlarını eleştirel biçimde incelediler ve hukuk,⁶ psikoloji⁷ ve kültürel tarih⁸ gibi inceleme alanlarını Marksist kuramın alanı içine sokmaya çaba harcadılar. Daha sonraları, 1920'ler ile 1930'ların ilkyıllarında, Avusturya-Marksizmi ile Viyana Çevresi arasında, (esas olarak, hem politik, hem de entelektüel bakımdan Avusturyalı Marksistlere sempati besleyen ve *Der Kampf*'a düzenli katkı yapan Otto Neurath aracılığıyla) zayıf bir bağlantı vardı. Onun erken katkılarında ikisi⁹ 1919'da Bavyera'daki işçi konseyleri ve Merkezi Planlama Bürosu'yla ilgili deneyimini çözümlüyordu; ama daha sonraları yalnızca Marksist açıdan felsefi konular üstüne yazılar yazdı.¹⁰ *Empirische Soziologie* başlıklı monografında¹¹ kendi görüşüne göre mantıksal ampirisizmin yöntembilimsel anlayışlarıyla sıkı biçimde uyuşan ve kendisinin, "kesinlikle bilimsel bir metafiziksel olmayan fizikselci sosyoloji"¹² dediği şeyi yaratma çabaları bakımından Marksizmin, her şeyden daha fazla eksiksiz olduğunu, güçlü bir dille ileri sürdü. Ne var ki, Viyana Çevresi üyelerinin çoğu Markizme pek az ilgi gösterdiler¹³ ve onların, Avusturyalı Marksistlerle, ya da tikel olarak Avusturya-Marksizminin bellibaşlı felsefi temsilcisi olan Max Adler'le, sıkı bir ilişki kurduklarını gösteren hiçbir belirti yoktur.¹⁴

Avusturyalı-Marksist okul yüzyılın üçte biri boyunca, 1904'de Max Adler ve Rudolf Hilferding tarafından *Marx-Studien*'in kurulmasından, 1934'de Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin kapatılması ve bellibaşlı üyelerinin dağılmasına dek, etkin bir varlık gösterdi.¹⁵ Bu zaman zarfında, Avusturya-Marksizmi çeşitli ayrı evrelerden geçti. Ayırdedici bir Marksist düşünce ve araştırma biçiminin oluşması anlamında, onun "altın çağı" kuşkusuz, Adler, Bauer, Hilferding ve Renner'in bellibaşlı çalışmalarını yayımladıkları, 1914'e dek geçen dönemdi. Birinci Dünya Savaşı Avusturyalı Marksist grup içerisinde, savaşa karşı olup daha devrimci bir konum benimseyenlerle savaşı (hangi nitelermelerle olursa olsun) destekleyenler arasında politik bir ayrım do-

ğurdu ve bu ayrım, Rus Devrimi'nden ve Üçüncü Enternasyonal'in kurulmasından sonra öbür Avrupa işçi hareketlerinin bir çoğunda olduğu gibi, bölünmeye yol açmamakla birlikte, savaştan sonra da ayakta kaldı. Avusturyalı-Marksistler aynı dergilerde yazmayı ve aynı partiye üye olmayı sürdürdüler ve Otto Bauer'in işaret ettiği gibi, savaş sonrası Avusturya-Marksizminin güçlü noktalarından birisi onun işçi sınıfı hareketinin birliğini korumayı başarmasıydı.¹⁶ Bu kadar net olmasa da bir diğer gelişme, büyük bir görüş çeşitliliği ve kaynaşmış bir entelektüel hareket olarak Avusturya-Marksizminin ayırddediciliğinde belli bir gerilemenin başlamasıydı.¹⁷

Ne var ki, Avusturya-Marksizminin yazgısı açısından daha da önemlisi, savaş sonrasında Avusturya sosyalist hareketinin durumundaki değişikliklerdi. Avrupa sosyalizmi, çok uluslu Habsburg İmparatorluğu içindeki belligaşlı hareketlerden biri olup İkinci Enternasyonal konseylerinde seçkin olan ve Alman işçi hareketi açısından önemli bir yer tutan bu hareketin etkinlikleri şimdi küçük, ekonomik bakımdan zayıf bir ülkenin sınırları içinde kalıyordu. Bu yüzden, savaştan hemen sonra Orta ve Doğu Avrupa'daki devrimci hareketler sırasında ortaya çıktığı gibi onun, olaylar üzerindeki etkisi de, entelektüel etkisi de önemli ölçüde azaldı. Üstelik, Avusturyalı-Marksistler kendilerini İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller arasında ters bir konumda da buldular; onlar Marksistti ve büyük ölçüde, Batı Avrupa'nın giderek daha reformistleşen sosyalist partileriyle kolayca birliktelik oluşturamayan devrimci Marksistlerdi; ama aynı zamanda da, Bolşevik kuram ve pratiği oldukça sert biçimde eleştiriyorlardı.¹⁸ Kendilerini yeni kurulan komünist partilerden ve Üçüncü Enternasyonal'den ayıran öteki Marksistlerin durumu gibi, onların çalışmaları da büyük ölçüde, etkili biçimde örgütlenmiş "resmi Marksist" yazılar seli içinde boğulup gitti. Kendi açılarından Avusturyalı-Marksistler de Üçüncü Enternasyonal'le bağlantılı olan Marksist düşünürlerin çalışmalarını ısrarlı biçimde gözardı ediyorlardı;¹⁹ ve kendi ülkelerinde önemli toplumsal değişiklikler yapma bakımından hiç de etkisiz olmayan bir sosyalist partinin önderleri de olduklarından, öteki kimi bireysel Marksist düşünürlerden daha başarılı bir biçimde iş yapabilecekleri için, kendi sınırları içerisine çekilme yönünde bir eğilim gösterdiler.²⁰

Avusturya-Marksizminin 1920'ler ve 1930'lardaki bu kısmi tutul-

ması ve sonra da, hemen hemen tümüyle kapanması, onun, Marksist düşüncede katıksız biçimde gelip-geçici ve önemsiz bir eğilim olduğu anlamına gelmiyor. Tersine; bunun, Marksizmi ampirik bir toplumsal bilim olarak geliştirme yönünde yapılmış en kapsamlı, tutarlı ve akıllıca girişimlerden birisi olduğunun ve onun karşılaştığı ihmalin, düşünülmüş bir entelektüel yargının sonucu olmaktan çok, elverişsiz tarihsel olaylar düzeninin bir ürünü olduğunun ileri sürülebileceği düşüncesindeyim. Aşağıdaki sayfalarda Avusturyalı-Marksist okulun Marksist kuram ve araştırmalar ile sosyalist hareketin pratiğine yaptığı katkıyı incelemeye geçmezden önce, onun içinde geliştiği çevrenin ve onun üzerindeki başlıca etkilerin kısa bir betimini vereceğim.

2. Kökenler ve Gelişme

Avusturya-Marksizminin ortaya çıkması ve gelişmesi, bir yanda Habsburg İmparatorluğu'ndaki ekonomik ve politik değişikliklerden, öte yanda da, başkent Viyana'da önemli ölçüde yeşeren entelektüel yaşamdan kaynaklanıyordu. 1848'den 19. yüzyıl sonuna dek süren dönemde ve özellikle 1890'larda, İmparatorluk hızla, bir tarım ülkesinden, çalışan nüfusun dörtte birinin (ve kimi bölgelerde de, aşağı yukarı yarısının) sanayide çalıştığı bir sanayi devletine dönüştü. Toplam nüfus 30 milyondan azken 50 milyona çıktı ve Viyana'nın nüfusu da, 1864'de yarım milyonu biraz aşarken, 1900'de 1.675.000'a çıktı ve 1914'de iki milyonu aştı. Bu sanayileşme ve kentleşme sürecine, yeni politik hareketlerin -Hıristiyan toplumsal hareketi, çeşitli milliyetçi hareketler ve işçi hareketi- büyümesi eşlik ediyordu.²¹

Avusturya işçi hareketinin etkili başlangıcı, çeşitli işçi birliktelikleri ve gazetelerinin kurulduğu 1848 devriminde bulunmaktadır; ama Viyana İşçileri Eğitim Derneği'nden anlamlı bir sosyal demokrat hareketin ortaya çıkması için 20 yıl daha geçecekti.²² Bu dernek derhal kapatıldı, önderleri 1870'de vatana ihanet suçuyla yargılandılar ve sendikalar da içinde olmak üzere, işçi sınıfı örgütlerinden çoğu dağıtıldı. Bundan sonra, Avusturya işçi hareketi iç çatışmalarla parçalandı ve 1883'de, hükümet kovuşturmaları ve olağanüstü-durum ilamıyla yenisinden darbe yedi. Ancak 1889'da, Hainfeld'de yapılan "birlik" konferan-

sında²³, Viktor Adler çeşitli fraksiyonları uzlaştırmayı ve birleşik bir Sosyal Demokrat İşçi Partisi oluşturmayı başardı.

Bu andan başlayarak, işçi hareketinin farklı kesimleri -tüketici kooperatifleri, sendikalar ve Sosyal Demokrat Parti- hızla büyüdü, politik ve entelektüel yaşam üzerinde güçlü bir etki yapmaya başladı. Renner kendi otobiyografisinde, Viyana işçilerinin 1890'da, Prater'de 200 bin kişinin toplandığı ilk 1 Mayıs gösterisinin muazzam etkisini belirtir ve gençlerin, "tarih sahnesinde yeni bir şeylerin ortaya çıktığı ve kuşağımız için şaşırtıcı olayların hazırlanmakta olduğu" yollu duygularını dile getirir.²⁴ Bunu izleyen birkaç yıl içinde, öğrenci grupları kurulmaya başlandı ve Renner ile kısa zaman sonra da, Max Adler ve Hilferding'in dahil olduğu, bunlardan birincisi olan "der Heilige Leopold" (adını, ilk toplantıların yapıldığı handan alıyordu) bir başka grupta yani genç üniversite öğretmenlerinden oluşan "Veritas" ile, Max Adler'in başkanlığı altında daha büyük ve daha kamusal bir birliktelik, "Freie Vereinigung Sozialistischer Studenten und Akademiker"i yaratmak üzere birleşti. Bellibaşlı Avusturyalı-Marksistlerin birbirleriyle ilişki kurdukları ve kendi ayırmedici düşüncelerini oluşturmaya başladıkları yer burası oldu. Renner'in daha sonra gözlemlediği üzere, "Freie Vereinigung" "üç onyıllık boyunca, Viyana Üniversitesi'ndeki tüm sosyalist öğrencilerin entelektüel ve toplumsal buluşma yeri" oldu, "... (ama) bir toplumsal klüpten çok, bilimsel bir seminer karakteri taşıyordu."²⁵

Bununla birlikte, 1890'larda, Avusturya sosyalist hareketi entelektüel bakımdan hâlâ, büyük ölçüde, (özellikle, Viyana ve Viktor Adler'le tikel bir birliktelik içinde olan Karl Kautsky'nin kişiliğinde)²⁶ Alman Marksizmine bağımlıydı. Fakat halihazırda, bağımsız bir bakış açısı da ortaya çıkıyordu. Antonio Labriola'nın yanı sıra Avrupa'da uzun yıllar tek "profesör Marksist" olan ve "Avusturya-Marksizminin babası"²⁷ diye nitelenen Carl Grünberg²⁸ başlıca etkiyi yaptı. Hemen tüm seçkin Avusturyalı-Marksitler Grünberg'in öğrencileriydi: Renner, Hilferding, Max Adler ve bir zaman sonra da, Gustav Eckstein, Bauer ve Friedrich Adler. Bunların ondan kazandığı şey, açıkça görüldüğü gibi, tarihsel ve sosyolojik araştırmalarla zorlu ve sistemli bir şekilde geliştirilmesi gereken bir toplumsal bilim şeklindeki Marksizm anlayışıydı. Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün açılışındaki

konferansında²⁹ Grünberg görüşünü şöyle özetliyordu: "... maddeci tarih anlayışı ne felsefi bir sistemdir, ne de böyle olmayı amaçlar... onun nesnesi soyutlamalar değil, gelişme ve değişme süreci içindeki verili somut dünyadır." Ve Grünberg'in, sistemli, ampirik, tarihsel bir disiplin olarak "tarihsel maddecilik" ile metafiziksel bir doktrin olarak "felsefi maddecilik" arasındaki gerekli ayrımı çok kesin bir tarzda yaptığını aktardığı, öğrencisi Max Adler, Grünberg'in 70. doğumyılı için çıkarılan *Festschrift*'e, ona "toplumsal yaşamın gerçek tarihsel gözlemlenmesinin ustası" diye yollama yaparak başladı.³⁰

Grünberg, yalnızca bir üniversite öğretmeni olarak, Avusturyalı-Marksistlerin tikel bakış açısının şekillenmesine yardımcı olmakla kalmadı. Avusturya sosyal demokrasisinin özel bir uğraşı durumuna gelen işçi eğitiminin gelişmesinde de etkindi; Ludo Hartmann³¹ ve başkalarıyla birlikte, mevcut sorunların -yüzyılın sonuna doğru önemli bir konu durumuna gelen milliyetler sorunu da bunlar arasındaydı- tartışılması için bir forum oluşturan *Sozialwissenschaftlicher Bildungsverein*'i (Toplumsal Bilim Eğitimi Derneği) kurdu.³²

19. yüzyıl sonunda, Viyana'da Avusturya-Marksizminin düşüncelerinin şekillenmesine katkı yapan başka éntelektüel akımlar da vardı. Bunlardan birisi, öğretisi ve yazılarıyla yalnızca Avusturyalı-Marksistler üzerinde değil, ayrıca Viyana Çevresi filozofları üzerinde de etki yapan Ernst Mach'ın pozitivizmi idi.³³ Daha sonraları Max Adler, yalnızca bir doğal bilim pozitivizmi biçimi..." görebildiğini yazıyordu³⁴. Aym zamanda, Max adler tikel olarak Alman felsefesindeki yeni-Kantçı canlanmanın da güçlü etkisi altındaydı ve onun yazılarının önemli bir kısmı felsefi Marksizmi Kantçı bir "eleştiri" olarak sunmaya ve Kant ile Marx arasındaki ilişkileri, bilgi kuramı açısından çözümlmeye hasredilmişti.³⁵

Çözümleme ve tartışma için yeni sorunlar ve kuramlar ortaya atarak, başka düşünce hareketleri de Marksizmin yeniden yönelimini tahrik etmekteydi. Yukarda değindiğim gibi, bunlardan biri 19. yüzyılın son onyılında, milliyetçi hareket ve doktrinlerin ve bunların akademik çevrelerdeki etkisinin hızla büyümesiydi. Bu durumda, hem Renner, hem de Bauer Marksist kuramın, o zamana dek pek az dikkat çekmiş olan bir yönünün, yani, uluslar ve milliyetçilik fenomeninin ve bunla-

rın, ekonomi ve toplumsal sınıfların gelişimiyle ilişkisinin çözümlenmesini geliştirmeye giriştiler.

Eşit ölçüde önemli bir ikinci hareket de, iktisatta Avusturya marjinal-fayda okulunun ortaya çıkmasıydı.³⁶ Bu Avusturya okulu yalnızca, Marksist iktisatla hiç uyuşmayan bir kuramsal sistem formüle etmekle kalmıyordu; ama onun iki üyesi, Menger ve Böhm-Bawerk, sosyalizme tikel biçimde hasımdılar ve bu sonuncusu 1896'da, Alman Marksistler arasındaki revizyonitlerin görüşleri üzerinde etkide bulunan, önemli bir Marksist ekonomi kuramı eleştirisi de yayımladı.³⁷ Böhm-Bawerk'in kitabı Viyana'da canlı bir tartışma yarattı ve Avusturyalı-Marksistlerin iktisat alanındaki ilk eleştirel yazılarına yol açtı.³⁸

19. yüzyıl sonlarında Avusturya-Marksizminin bellibaşlı kaygı ve düşüncelerinden kimileri, anlaşıldığı kadarıyla formüle edilmişti, ama okul henüz mevcut değildi. Onun yaratılması 20. yüzyılın ilk onyılında oldu ve ilk dürtüleri de, Almanya'daki revizyonizm tartışması sağlamış gibi gözükmektedir. 1901 parti konferansında, Hainfeld programındaki değişiklikler tartışıldı ve Viktor Adler Bernstein'in düşüncelerine hiçbir ödün verilmemiş olduğunu ileri sürmekle birlikte, bunlar da tartışıldı ve öyle görülüyor ki, program metnine de bir ölçüde etki yaptılar; örneğin, işçi sınıfının "artan yoksullaşması"na ilişkin yollamalar elimine edildi. Bu andan itibaren, Avusturya SDP Kautsky'nin "ortodoksluğu" ile Bernstein'in "revizyonizmi" arasında, az çok "merkezci" bir konum aldı; tıpkı, daha sonra, İkinci ve Üçüncü Enternasyonaller'in baskın eğilimleri arasında, benzeri bir konum alması gibi... Avusturya-Marksizmi hem bu politik bakış açısının entelektüel anlatımıydı, hem de, onun şekillenmesine yardım eden güçlerden biriydi. Bernstein'a karşı, Avusturyalı-Marksistler Marksizmin devrimci karakterini yüksek tutmak ve Marx'ın tarihsel yönteminin ve onun kapitalizm çözümlemesinin genel geçerliliğini savunmak istiyorlardı. Öte yandan, onlar Kautsky'nin bir ölçüde dogmatik ve sofistike olmayan maddeciliğinin ve determinizminin de eleştiricisiydiler; epistemoloji ve bilim felsefesindeki yeni anlayışların dikkate alınmasını ve yeni toplumsal fenomenlerin ampirik sorgulamalarına girişilmesini istiyorlardı ve en azından bu ölçüde, Bernstein'ın çabalarına daha yakındılar.

Eğer bir dizi yetenekli düşünür Viyana Üniversitesi'nde bir araya gelip, sosyalist klüplerde ve bunların kuruluşunda, tikel bir zaman ve mekanda, ayırdedici bir Marksist toplum kuramı versiyonunu, sistemli şekilde hazırlamamış olsaydı; bu bakış açısı Avrupa Marksizmi içindeki puslu bir entelektüel eğilimin ötesine geçmeden pekâlâ kalabilirdi. Yeni bir düşünce okulunun ortaya çıkışının ilk açık belirtisi, Avusturyalı-Marksistlerin önemli tüm erken çalışmalarının ilk kez yayımlandığı *Marx-Studien*'in 1904'de, Max Adler ve Rudolf Hilferding tarafından kurulması oldu. *Marx-Studien*'de ortaya konulan tikel bir Marksist düşünce biçiminin işlenmesi 1907'de Otto Bauer, Adolf Braun ve Karl Renner'in editörlüğünde, yeni bir kuramsal derginin, *Der Kampf*'ın kurulması ve hemen Avrupa'daki bellibaşlı Marksist dergi olan, Karl Kautsky'nin *Die Neue Zeit*'ine rakip duruma gelmesiyle doğrulandı.

20. yüzyılın bu ilk 15 yılı, hiç kuşkusuz, Avusturya-Marksizminin tarihindeki en parlak entelektüel dönemdi. Ayrıca, okulun bellibaşlı üyelerinin birbirleriyle yalnızca *Marx-Studien* ve *Der Kampf*'ta değil, yalnızca Toplumsal Bilim Eğitimi Derneği'nde ve 1903'de Max Adler, Hilferding ve Renner'in Viyana'da bir işçi okulu olarak kurdukları yeni bir dernekte, "Zukunft"da değil, ama Café Central'deki düzenli toplantılarda da en sıkı biçimde birlikte bulundukları bir dönemdi. Nanning'in belirttiği gibi, "... bu dönemin Viyana'sında, yeni bir café'ye gitmek bir evre'nin başladığının açık bir belirtisiydi"³⁹ ve Café Central, onyıllar ortasından itibaren Avusturyalı-Marksistlerin toplantı yeri durumuna geldi. Sözgelimi, 1907-1914 arasında Viyana'da yaşarken Trotsky'nin onlarla tanıştığı yer burasıydı.⁴⁰ Bu entelektüel tırmanışı, Avusturya'da sosyalist hareketin artan başarısı da canlandırıyordu; çünkü, oy hakkının genişletilmesi konusundaki uzun kampanyasından sonra, SDP 1907 seçimleri sonucunda kendisini, 87 milletvekiliyle parlamentodaki en büyük parti durumunda bulmuştu. Bundan böyle, Avusturyalı-Marksistler ekonomik, politik ve kültürel yaşamın her alanında etkin olan bir kitle hareketine seslenebilirlerdi.

Ama, Otto Bauer'in sonradan yazdığı gibi, "savaş ve devrim Avusturyalı Marksist okulu dağıttı"⁴¹; politik bir doktrin olarak sağ ve sol kanat eğilimler arasında açık bir şekilde bölünürken, ayrı bir entelek-

tüel yönelim olarak da, kaynaşmışlığından ve dinamizminden bir kısmını yitirdi. Okulun üyelerinden kimileri yeni entelektüel ve politik bağlantılar kurdular; Hilferding Almanya'ya yerleşti ve Alman sosyalist hareketinde etkin bir katılımcı durumuna geldi, bir USPD⁴² üyesi ve onun dergisi olan *Freiheit*'in editörü oldu, sonraları *Die Gesellschaft*'in editörlüğünü yaptı, Weimar Cumhuriyeti'ndeki iki hükümette Maliye Bakanı oldu ve görüldüğü kadarıyla, Avusturya-Marksist okuluyla çok sıkı bir ilişki içinde bulunmadı; oysa Max Adler 1927-1931 arasında yayımlanan, Alman sosyal demokrasisinin sol kanadının dergisinin, *Der Klasssenkampf*'in editörü oldu (buna sık sık da katkı yaptı). Ama, okulun bu "dağılması"na karşın, Avusturya SDP birleşik bir parti olarak kaldı ve Avusturyalı-Marksist düşünürlerin çoğu, kendi aralarında entelektüel anlaşma ve işbirliğini bir ölçüde korumayı başardılar. Daha sonra, onların düşüncelerinin, savaş sonrasının değişen toplumsal ve politik koşullarında nasıl geliştiğini ele almak gerekecektir; ama önce, onların tikel Marksist kuram biçiminin özgün olarak anlatımını bulduğu çalışmalara bir göz atmalıyız.

3. Kuramsal Temeller

Avusturyalı-Marksistlerin özgül kaygı ve düşüncelerini, *Marx-Studien*'in erken sayılarında çıkan dört ana inceleme çok açık biçimde ortaya koymuştur: Max Adler'in bilim felsefesi üstüne;⁴³ Otto Bauer'in milliyet ve milliyetçilik üstüne;⁴⁴ Rudolf Hilferding'in kapitalizmin yeni gelişimi üstüne;⁴⁵ ve Karl Renner'in hukukun toplumsal işlevi üstüne⁴⁶ incelemeleri... Adler'in felsefi yazıları okulun ayırdedici bakış açısını yaratma konusunda apaçık bir biçimde, temel önem taşıyordu. Toplumsal bir bilim olarak Marksizmin kuramsal ve yöntembilimsel ilkelerini, canlı bir tarzda formüle etme görevini üstlenmiş ve düşünür arkadaşlarınca genelde kabul edilen bir toplumsal çözümleme çerçevesi sağlamıştı.

Adler'in düşünceleri üzerindeki, Marksizm dışından gelen önemli etkiler 19. yüzyılın son kısmında Alman felsefi düşününe yeni bir yön veren yeni-Kantçı canlanış⁴⁷ ile, kendisi de yeni-Kantçılıkla ilintili olan Ernst Mach'ın pozitivistiydi.⁴⁸ Onun yeni-Kantçı felsefeden aldığı yan, kimi Alman düşünürlerinin ⁴⁹ yapmaya çabaladığı gibi,

Marksizmi tamamlayacak bir etik kuram değil; toplum biliminin temellerine uygulanan bir bilgi eleştirisi düşüncesi idi.⁵⁰ Onun ortaya aattığı soru -toplum nasıl mümkün oluyor?- Simmel'in formüle ettiği sorunun aynısıydı;⁵¹ toplumsal yaşamın fenomenlerini kavramak ve ampirik düzenlilikler bakımından açıklamak için, hangi kategorik ilkelere ve *a priori* konseptlerin gerekli olduğunu soruyordu. Ve tıpkı Kant'ın, bir düşünce nesnesi olarak doğayla ilgili sorusunun Newton fiziğinin ortaya çıkmasını izlemesi gibi, toplumla ilgili benzeri bir sorunun da Marx'ın toplumsal kuramının yapılandırılmasını izlediğini ima ederek, devam ediyordu.

Adler'e göre, Marx *Feuerbach Üstüne Tezler*'de kısaca özetlenen ve ilk kez, toplumsal yaşamdaki nedensel düzenliliklerin araştırılması ve, doğal bilimlerle toplumsal bilimler arasında, sonunda bunların "tek bir bilimsel kavramsal şema" içinde bir araya gelmesine izin verecek bir yaklaşımlandırmayı mümkün kılan "toplumsallaşmış insanlık" gibi temel bir konsept getirerek, kendi toplum kuramını yapılandırabilmişti.⁵² Bu "toplumsallaşmış insanlık", ya da "toplumsal birliktelik", konseptini Adler, yeni-Kantçı bir tarzda, "bir bilgi kategorisi olarak, transendental şekilde verili" kabul etmektedir.⁵³ Bu deneyimden türetilmiş değil, ampirik bir bilimin önkoşulu olan akılla donatılmış bir konseptti.

Adler'in Marksizm sunumlarında, ana vurgu onun, tüm ampirik bilimler gibi, kendi alanındaki fenomenler arasında nedensel bağlantılar kurmaya çabalayan bir ampirik bilim olma karakterine yapılır. Adler'in bilim felsefesinin bu güçlü ampirisist tadı hiç kuşkusuz, (Carl Grünberg'in öğretisi tarafından fazlaca esinlendirilmiş olmakla birlikte)⁵⁴ Mach'ın pozitivistizminin etkisine⁵⁵ çok şey borçluydu ve bu bakımdan, Viyana'da yeni-Kantçı felsefede, tüm deneyimden bağımsız olarak ele alınan formel modellerin yapılandırılmasıyla uğraşmaya yol açan öbür gelişmelere, sert bir şekilde ters düşüyordu. Bu tür model kuruculuğunu vurgulayan bir bilim filozofu olan Heinrich Hertz'in görüşleri; "1890'dan beri Viyana entelektüel ve kültürel tartışmalarının hakim bir özelliği olan, farklı medyaların, sembolizmlemlerin, anlatım tarzlarının ve/ya da dillerin alanını, geçerlilik koşullarını ve sınırlarını tanımlama yönündeki başka çabaların yanısıra ortaya atılan" görüşler olarak betimlenmiştir.⁵⁶

Böylesi girişimler arasında, toplumsal düşün tarihinde Avusturyalı-Marksistlerin eleştiri nesneleri olarak tikel önem taşıyan iki tanesi vardı. Birincisi; Avusturya marjinalist okulu ekonomistlerinin ve özellikle, bunun kurucusu olan Carl Menger'in çalışmalarında bulunmaktadır. Menger birincil olarak yöntem sorularıyla ilgileniyor ve ampirik gözleme dayanmayan ya da bununla düzeltilemeyen, ama rasyonel bir model biçiminde, insanal eylemin öğelerine ilişkin doğrudan bir anlayıştan yapılandırılan bir "insanal eylem bilimi" şeklindeki bir iktisat anlayışını formüle ediyordu. Bu anlamda ekonomik kuram ("katışıksız kuram") Menger'in, ikincil bir yer verdiği "ampirik" yasalardan ayrı olarak, "sağın" yasalar diye nitelediği şeyi formüle etmektedir (bu iki tür yasa arasındaki sağın ilişki, çok açık biçimde ortaya konulmuş olmamakla birlikte).⁵⁷ Menger'in bireylerin öznelci değerlendirmeleri bakımından ekonomik fenomenlerin, kendi toplumsal bağlamları içinde ampirik olarak gözlemlenebilecekleri ve araştırılabilecekleri şekilde değil, ama evrensel bakımdan geçerli kabul edilen "tipik", rasyonel olarak yapılandırılmış değerlendirmeler şeklinde yorumlanmasına yol açtı ve doktrinin bu öznelci, bireyselci karakteri, Böhm-Bawerk'in Marx'ın ekonomi kuramına ilişkin incelemesine verdiği yanıtta bunun önvarsayımlarına karşı Marksizmin kileri çıkaran Hilferding tarafından eleştirildi.⁵⁸

Böylesi rasyonel modeller yahılandırmanın ikinci örneği Kelsen'in "katışıksız hukuk kuramı"dır⁵⁹ ve burada, hukuk -bir normlar bütünü olarak- bağımsız, kapalı bir sistem şeklinde ele alınıyor; bunun çözümlenmesi çeşitli normatif öğelerin karşılıklı mantıksal ilişkisini göstermekle sınırlıdır ve ne hukukun etik temeline ilişkin bir araştırmayı (doğal hukuk doktrini), ne de onun toplumsal bağlamına ilişkin bir araştırmayı (hukuk sosyolojisi) gerektirir, ya da buna bağlıdır. Adler *Die Staatsauffassung des Marxismus*'da (1922), hukuka ilişkin sosyolojik (yani Marksist) bir kuram ile formel (ya da "katışıksız") bir kuram arasındaki farklılıkları, bir ölçüde ayrıntılı biçimde çözümledi ve kitabının bir bölümünü, Kelsen'in görüşlerinin tikel eleştirisine ayırdı.⁶⁰

Bununla birlikte, yasal kurumların toplumsal işlevlerine ilişkin incelemesiyle, Kelsen'n yasal kuram tipine karşı Avusturyalı-Marksist alternatifi en tam biçimde sunan Karl Renner oldu.⁶¹ Gerçi, Renner,

hakkıyla çözümlenebilecek ve yorumlanabilecek bir normlar sistemi şeklindeki hukuk anlayışını başlangıç noktası olarak aldı; ama daha sonra, toplumdaki değişmelere ve tikel biçimde de, onun ekonomik yapısındaki değişmelere yanıt olarak, aynı yasal normların kendi işlevlerini nasıl değiştirebildiklerini araştırarak, incelemelerini sosyolojik bir yönde genişletmeye girişti. Kendi incelemesinin ana konusunu "hukuk ile iktisat arasındaki karşılıklı ilişkiler" diye betimliyordu ve bu sorunun tüm yönlerini ele almadığı (ve bu tekil incelemeden, örneğin yasal bir normun, kendi ekonomik geriplanından nasıl geliştiği sorusunu dışladığı) haldе, kitabının bitiş kesiminde, modern yargının karşılaşacağı en önemli sorular olarak bir dizi sosyolojik soruyu kabul ettiği -hukuk iktisat tarafından nasıl belirleniyor, hukukun işlevlerindeki değişmeler yasal normların kendilerindeki değişmelerle nasıl ilintilidir ve bu değişmelerin temel nedenleri nelerdir?- formüle ediyordu.

Bu kitapta ve başka yazılarının birçoğunda, Renner var olan toplumsal ilişkileri ayakta tutmakta ya da modifiye etmekte hukuka, çok açık bir şekilde, etkin bir verir ve hukuku, salt ekonomik koşulların bir yansıması olarak görmez. Bu görüşle uyumlu olarak, Marx'ın *Grundrisse*'e Giriş'te hukuk üstüne yorumlarından kimilerini aktarır;⁶² ve onun bütün anlayışının, Marx'ın konsept ve yöntemlerinin kapsamlı bir şekilde çözümlenmesinin bir kısmı olarak, Max Adler tarafından sistemli şekilde açıklanan, "taban" ile "üstyapı" arasındaki ilişkiye ilişkin genel bir Avusturyalı-Marksist yoruma denk düştüğü ortadadır.⁶³

Max Adler'in çalışmasının büyük kısmı çeşitli alternatif kuramsal şemalar ve bilim felsefelerine karşıt olarak, Marksizmin kuramsal temellerinin netleştirilmesi ve savunulmasına ayrılmıştı. Negatif, eleştirel yönü bakımından, onun düşüncesi -Peter Heintel'in ima ettiği gibi⁶⁴- üç ana entelektüel eğilime karşı yönelmiş kabul edilebilirdi: birincisi, bir toplumsal bilimin oluşturulmasını, bireyler arasındaki apaçık psikolojik etkileşimlerin ampirik gözlemlenmesi gibi basit bir konu olarak gören "yüzeysel pozitivizm"e karşı; ikincisi, herhangi bir ampirik araştırmadan koparılmış soyut nodellerin geçerliliği üzerinde dikkati toplulaştıran yeni-Kantçılığın formalizmine karşı; ve

üçüncüsü, nedensel bir toplumsal bilime alternatifler gibi sunulan çeşitli eleştirel olmayan toplumsal teleoloji biçimlerine karşı.⁶⁵

Pozitif yönüyle, Adler'in yöntembilimsel çözümlemesi, benim yukarıda ima etmiş olduğum gibi, sosyolojik bir kuram olarak Marksizmin karakterini saptamayı amaçlıyordu; yani, ampirik sınıma açığa ve özgül bir nesneyle, "toplumsallaşmış insanlık"la ilgilenen bir dizi nedensel açıklama olarak (Marksizmin karakterini saptamayı amaçlıyordu). Bir yanda, bu anlayış bir sezgi edimi ya da *Verstehen* yoluyla, tümlüğü içinde her nasılsa kavranılabilecek bir anlamlar karmaşası olarak toplumu ele alan kutsal (holistic) görüşlere bir alternatif sağlamaktadır.⁶⁶ Öte yanda ise, Adler'in, toplumsal birlikteliğin mekan, zaman ve Kant'ın bilgi kuramındaki kategorilerle tam olarak aynı anlamda, transendental bir deneyim koşulu olduğuna ilişkin iddiasıyla, "toplumsal"ın (aynı soydan bir başka anlayışın diliyle, "toplumsal olgular"ın) ayırdedici gerçekliğini, farklı bir yoldan saptamasına olanak vermektedir. Bu gerekçelere dayanarak, Adler toplumsal yaşama ilişkin tüm bireyselci, psikolojistik kuramları -bunların bir versiyonu da, Avusturyalı marjinalist ekonomistlerin çalışmalarında bulunmaktadır- yöntembilimsel açıdan temelsiz olarak dışlayabildi.

Adler'in yöntembilimsel görüşlerinin iki tikel özelliği burada belirtmeye değerdir. Birincisi, "... Marksizmin toplumsal yaşamın yasalarının ve onun nedensel gelişiminin bilimi olmaktan başka bir şey olmayı amaçlamadığını" ileri sürerken,⁶⁷ ayrı nedensellik tipleri olduğu ve toplumsal yaşamda nedensel ilişkinin aldığı biçimin "mekanik nedensellik" olmayıp, insana özgü bilinçle dolayımlanan bir biçim olduğunda ısrar etmektedir. Ekonomik alanınkiler de içinde olmak üzere, toplumsal yaşamın tüm tüm fenomenleri maddesel değil, zihinsel fenomenlerdir⁶⁸ ve bunlar arasındaki nedensellik ilişkileri de, bir anlamda, bireysel insan zihinleri arasındaki ilişkilerdir. Bu yüzden, Adler'in toplumsal nedensellik anlayışının, nedenler olarak dürtüleri almayı getirdiğini söyleyebiliriz; ancak, dürtülerin bireysel psikolojik fenomenler olarak değil, "toplumsallaşmış insanlık" içinde iş gören ve bu yüzden de, "toplumsal güçler" gibi etki yapan güçler olarak çözümlendiği bir bağlamda...

Adler'in yöntembilimindeki ikinci önemli özellik onun, nedensellik ve teleoloji arasındaki ilişkiye ilişkin çözümlemesidir. Görmüş oldu-

ğumuz gibi, teleolojik toplumsal doktrinleri reddediyor ve bir toplumsal bilim de içinde olmak üzere, her bilimin asli temeli olarak nedensellik düşüncesi üzerinde ısrar ediyordu; ama aynı zamanda da, pratik toplumsal yaşamın amaçsal, ereğe yönelik olduğunu ve buna değerlendirmelerin yol gösterdiğini kabul etmekteydi. Onun, bu iki yönü uzlaştırma çabaları çeşitli biçimler aldı. Nedensellik ve teleoloji üstüne erken çalışmasında (1904), farklı perspektiflerin söz konusu olduğunu ileri sürer gibi gözükmemektedir; bir toplum bilimi kesinlikle, kendi alanındaki fenomenlerin nedensel belirlenmesiyle ilgilenmek durumundadır, ama bilim yaşamın yalnızca bir yönünü ortaya çıkarır, oysa "bizim varlığımızın bütün gerçekliği" insanın pratik, itkisel etkinliğinde bulunmaktadır. "Bilimsel bilgi alanını oluşturmakta herhangi bir anlamı olamayacak teleolojik ilişki gerçek bireyin bilincinde, (...) dünyayı kendi imgesi içinde şekillendirmek üzere bilimi kendi amaçları doğrultusunda geliştirmesi ölçüsünde, pratik bir edim durumuna gelir."⁶⁹ Daha sonraki bir çalışmada, *Der soziologische Sinn der Lehre von Karl Marx*'da (1914), Adler nedensellik ile teleoloji arasında doğrudan bir ilişki kurmaya çalışır: "Tarihin nedensel mekanizması doğrudan, kendisinin bilimsel aydınlatılması yoluyla, bir teleolojiye dönüştürülmüş; böylece de, onun nedensel biçimde belirlenmiş karakterinde bir bozulma olmamıştır. Şimdi, bu nedensel mekanizmaya bir neden olarak giren şey, açıkcası, tikel bir toplumsal duruma ilişkin bilimsel bilgidir."⁷⁰ Daha da sonra, *Lehrbuch der materialistischen Geschichtsuffassung*'da (1930-32) nedenler olarak dürtülerin doğası çözümlemesine geri döner; ama karmaşıklıklaştırmış toplumsal durumlardaki kesin nedensel bağları saptamaya çalışırken karşımıza çıkan güçlülere ve toplumsal nedenselleştirmenin karmaşıklığına da büyük bir dikkat gösterir.

Adler'in, nedensellik ile teleoloji, bilim ile değerler, determinizm ile insanal özgürlük arasındaki ilişki sorununa tekrar tekrar yaptığı saldırının nihai sonucu şimdi, bütünüyle ikna edici ya da başarılı gözükmebilir; ama bu, bir Marksist düşünürün (ve bu bakımdan, herhangi bir toplumsal bilimler filozofunun) bu çetin soruları ele alma yönündeki, kesinlikle en derin ve ısrarlı çabalarından birisiydi. Onun yöntembilimsel yazıları -ve bu bakımdan, onun çalışması Max Weber'inkiyle karşılaştırılabilir- pratik toplumsal eylemde anlam ve

değerlerin ayırdedici önemini teslim etmekle birlikte, gelişme ve düzeltilmeye açık, gerçek bir ampirik toplumsal bilim için zemin sağlama yönünde tutarlı, özenli bir çaba gösterir.

Adler'in, sosyolojik bir kuram şeklindeki genel Marksizm anlayışı-onun Kantçı bir bilgi kuramına bağlılığının gücü konusunda konulan şerhler ne olursa olsun- öteki Avusturyalı-Marksist düşünürler tarafından da geniş ölçüde paylaşıyor⁷¹ ve bütün okulun çalışmalarını, büyük ölçüde yönlendiren ve esinlendiren düşüncelerin çerçevesini oluşturuyordu. Bu anlamda, Avusturya'da sosyoloji yalnızca tözsel biçimi bakımından değil, ama Avusturya düşün ve kültüründeki çeşitli karşı sosyolojik etkilerin ilkesel eleştiri kaynağı olarak da, Avusturya-Marksizmiyle esasta özdeşleştirilebilirdi;⁷² ve 1934'de, sosyalist hareketin ezilmesiyle, Avusturya-Marksizminin yıkılması Avusturya'da sosyolojiye ve daha geniş bir bağlamda, önemli bir sosyolojik düşün akımına en azından geçici bir süre son verdi.

4. Modern Kapitalist Toplumun Çözümlemesi

Avusturyalı-Marksistler kendi toplumlarındaki, Avrupa kapitalizmindeki ve dünya siyasetindeki derin değişiklikler döneminde yaşadılar. Bu değişikliklerden kimileri daha 19. yüzyılın sonunda belirmiş bulunuyordu ve bunların yorumlanması, Avusturya-Marksizminin oluşumuna entelektüel ve politik itki sağlayan revizyonizm tartışmasındaki önemli bir öğeydi. Avusturyalı-Marksistler, 30 yılı aşan bir zaman dönemindeki incelemelerinde, 20. yüzyıl kapitalist toplumundaki değişikliklerin çeşitli yönlerini araştırdılar, ama onların çalışmaları olsa olsa, Hilferding'in (Marksist toplum kuramına, hiç kuşkusuz, okulun en özgün katkılarından biri olan) *Mali Sermaye* kitabında kapsamlı biçimde sunulan, ekonomik gelişme eğilimlerine ilişkin çözümlemesine başlangıç olarak görülebilir.⁷³

Hilferding'in incelemesi Marx'ın *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerinde tartıştığı dolaşım ve bir bütün olarak kapitalist üretim sürecinin sorunlarıyla ilgiliydi ve onun niyeti, Marx'ın çözümlemesini, daha sonraki ekonomik gelişmeler ışığında geliştirmektir. Bu yüzden, kitabın beş kesimi para kuramına,⁷⁴ hisse senetli şirketlerin büyümesine, kartellerce rekabetin kısıtlanmasına ekonomik bunalımlara ve emperya-

lizme ayrılmıştı. Hilferding'in görüşüne göre, kapitalizmde yapısal bir değişiklik olmuştu ve bunun kökeni de, sahipliği üretimin gerçek yönetiminden ayıran hisse senetli şirketin gelişmesiydi. Marx bu sürecin erken aşaması üstüne yorumda bulunmuştu; ama Hilferding kendi özümlemesinin kâr paylarını özgül bir ekonomik kategori gibi ele almayan ve kendisinin *Gründergewinn* (kurucu kârı) dediği şeyle ilgilenmeyen Marx'ın ötesine geçtiğini ileri sürmektedir.⁷⁵

Hisse senetli şirketlerin büyümesine sermayenin artan bir merkezleşmesi eşlik etmiştir ve bunun sonucu olarak, az sayıda insan çok sayıda şirket üzerinde etkili bir denetim kurmaktadır; hisse senetli şirketlerin genişlemesi ve ekonomik denetimin merkezleşmesi şeklindeki bütün bu süreçte de canalcı rolü kredi sistemi ve bankalar oynamaktadır. Hilferding'in "mali sermaye" dediği ve içerisinde, bankaların hakim bir konum aldığı fenomeni üretmek üzere, bir banka ve sanayi sermayesi kaynaşması söz konusudur.⁷⁶ Aynı zamanda, teknolojik süreç de daha büyük miktarlarda sermayeyi gerekli kılmakta, sabit sermaye hacmi artmakta, kâr haddi düşme eğilimi göstermekte ve rekabet çok pahalı bir duruma gelmektedir; sonuçta, bankaların desteklediği, hatta istediği karteller, tröstler ve tekellerin oluşması yönünde bir hareket söz konusudur.

Kartellerin gelişmesi de, kapitalist sınıfının devletle yeni türden bir ilişki kurmasını yaratır. Önce, iç pazarı korumak ve olabildiği ölçüde de tekelleştirmek için, kartel devletin ekonomiye etkin müdahalesini gerektiren gümrük engellerinin lehindedir. İkincisi, Hilferding kartellerin ekonomik bunalımları engelleyemeyeceğini vurgulamakla birlikte, dünya ekonomisinin gelecekteki rasyonel örgütlenmesi için temel yaratan bir eğilimin, yani, rekabetin bastırılması ve üretimin planlı örgütlenmesi yönünde bir eğilimin söz konusu olduğunu ileri sürer. Devlet bu süreçte önemli bir rol oynar ve toplumun, herkesin yararına olarak bilinçli, rasyonel yapılandırıcısı karakteri almaya başlar; sosyalizm için örgütsel önkoşulları oluşturur. Böylece, Hilferding devrimci siyasetin devleti ortadan kaldırmaktan değil; ama, bu rasyonalizasyonu ve toplumsal yaşamın bilinçli yönetimini tam sonuçlarına götürebilmek için, devlet erkini ele geçirmekten ibaret olduğu sonucuna varır ve bu, Bauer ile Renner'in yazılarında sık sık ortaya çıkan bir düşüncedir. Bununla birlikte, ulus devlet ile karteller arasındaki bu sıkı

ilişkinin bir başka yönü daha vardır ki, bugün ve yakın gelecek açısından büyük bir önem taşımaktadır; yani dünya pazarları, ham meddeler ve sanayileşmiş olmayan ülkelere sermaye ihracı için bir savaşımı getiren emperyalist politikaların ortaya çıkması ve dolayısıyla, bellibaşlı kapitalist devletler arasında, giderek daha apaçık olan bir politik çatışma. Hilferding'in, mali kapitalizm çözümlemesinden türeyen emperyalizm kuramı daha sonra; milliyetçiliğin büyümesine ve uluslararası rekabetlere ilişkin genel Avusturyalı-Marksist bakış bağlamında, daha geniş olarak incelenecektir.

Hilferding'in kapitalist ekonomideki yapısal değişiklikler konusundaki savından şu çıkmaktadır ki, o mali kapitalizm ve emperyalizmi kapitalizmin son aşaması olarak kabul etmekte Rosa Luxemburg'la anlaşırken, bunun çökmesinin kaçınılmaz bir ekonomik kopuştan çıkacağını düşünmemektedir. Tersine, (genel bir karteğe yönelik olan) kartellerin genişlemesi ve devletin ekonomik yaşam müdahalesi bir ölçüde, ekonomik bunalımların denetimini ve ekonomide kısmen planlanmış bir gelişmeyi mümkün kılmaktadır. Kapitalizmin yıkılması toplumsal ve politik güçlerin bir sonucu; işçi sınıfının ve onun politik partisinin, tözsel biçimde rasyonel bir ekonomik sistem oluşturma sürecini yani Marx'ın sosyalizmin karakteristik bir özelliği olarak gördüğü "insan ile doğa arasındaki rasyonel alışverişi" tamamlamak için yönettiği bir hareketin sonucu olacaktır.⁷⁷

Daha sonraki yazılarında, Hilferding *Mali Sermaye*'de formüle edilen düşüncelerden ikisini daha da geliştirdi. Birincisi; bir savaş ekonomisinin gereksinimleri tarafından teşvik edilen, ekonominin merkezsiz düzenlenmesi ve örgütlenmesi yönündeki eğilimin güçlendiğini gözlemledi ve 1915 tarihli bir denemede, bu yeni durumu belirtmek için "örgütlü kapitalizm" anlatımını ortaya attı ve sosyalizme geçişle ilgili, 1924'de yayımlanan bir denemede bunu bir kez daha inceledi.⁷⁸ Bu sefer, sınıflar ve ayrı ekonomik çıkarlar arasındaki karşıtlığın hafiflemesinin sosyalizme barışçıl bir geçiş şansını artırmış olduğu sonucuna da vardı. Daha sonraki bir çalışmada, Arles'de göçmenlikteyken (1939-41) yazmaya başladığı, maddeci tarih anlayışının kapsamlı bir yeniden değerlendirmesinde,⁷⁹ Hilferding toplumsal gelişmenin akışı üzerinde şimdi daha da büyük bir etkiye sahip gördüğü

devletin, özellikle, (ekonomik kaynaklar ölçeğinin ve ileri teknoloji düzeyinin toplumun yukardan, kendisinin "total devlet" dediği şey içinde, eşi görülmedik ölçüde etkili bir biçimde örgütlenmesini mümkün kıldığı) 20. yüzyıldaki rolünü yeniden tartıştı. Aynı zamanda, şimdi, toplumun örgütlenmesi ve dönüşümünde, ekonomik etkenlerden ayrı olarak, gücün rolüne daha temelli bir önem de vermekteydi.⁸⁰

Vurgu dereceleri değişse bile, öteki Avusturyalı-Marksist düşünürler de Hilferding'le çoğu kez aynı şekilde, ekonomik sistemin ve toplumsal yapının örgütlenmesi ve değiştirilmesinde devletin büyük ölçüde bağımsız rolüne dikkate değer bir önem vermeye başladılar. Karl Renner'in yazılarında, böylesi bir görüş tikel olarak apaçıktır. Daha önce belirttiğim gibi, yasal kuruluşlara ilişkin çözümlemesinde Renner hukuka kesin bir toplumsal etki yormakta ve hukuk, yani devletin etkinliği, ile ekonomik çıkarlar arasındaki etkileşimi sorunsal olarak ileri sürmektedir. Daha sonra, 1916'da yayınlanan "Marksizmin Sorunları" üstüne bir dizi makalede, "ekonominin doğrudan devlet tarafından yönetilmesi" yönünde gelişen ve kendisinin "ekonomiye devletin nüfuz etmesi" diye nitelediği sürecin bir sonucu olarak, kapitalist toplumun dönüştürülmüş olduğunu ileri sürmüştür.⁸¹ Ekonominin bir biçimdeki bu toplumsallaştırılması (Marx bunu öngörmemişti) ortaya yeni sorunlar çıkarmaktadır: artık sosyalizm bir *laissez-faire* ekonomiyle ilintilendirilemez; ama, halihazırda ve giderek artan bir ölçüde, devlet tarafından planlanan ve örgütlenen bir ekonomik düzenle ilişki içinde görülmelidir. Bu koşullar; (Renner'in daha sonraki yazılarında, ölümünden sonra yayımlanan *Wandlungen der modernen Gesellschaft*'a dek (1953), ileri sürmeye devam ettiği gibi) artık birincil olarak yıkıcı bir anlam (baskıcı bir devlet aygıtının ve bir *laissez-faire* ekonomisinin yıkılması) taşımayan, ama bir kamu mülkiyeti rejimi altında devletin refah işlevlerinin ve ekonominin rasyonel örgütlenmesinin daha yapıcı biçimde genişletilmesini gerektiren (bu geçiş hâlâ bir işçi sınıfı partisi tarafından, politik savaşımlarla başarılmak durumunda olmakla birlikte) farklı bir 'kapitalizmden sosyalizme geçiş' anlayışını gerekli kılmaktadır.

SDP'nin politik stratejisi ve taktikleri bakımından daha radikal bir konum benimsemiş olmakla birlikte, Otto Bauer'in yazılarında da benzeri düşüncelere rastlanmaktadır. Bunlar örneğin, onun "yavaş dev-

rim" anlayışında dile getirilmiştir; bununla Bauer bir işçi sınıfı partisi tarafından politik erkin ele geçirilmesinden sonra, toplumsal yaşamın tüm alanlarındaki (birçok durumda, burjuva devletin halihazırda girişmiş olduğu reformların pekiştirilmesini ve kerte kerte genişletilmesini getiren) radikal reformlarla, sosyalist bir toplumun kerte kerte yapılan-dırılmasını kastediyordu.⁸² Avusturya toplumundaki savaş sonrası de-ğişikliklere ilişkin daha kapsamlı bir incelemede, *Avusturya Devri-mi'*nde (1923) ise, Bauer yalnızca, Avusturya'nın ekonomik zayıflığının, muzaffer Müttefik Güçlerin askeri gücünün ve müdahale etme yetisinin, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki politik ayrımın dev-rimci harekete dayattığı sınırlara işaret etmekle kalmaz (ve başkaları-nın yamsıra bu nedenlerle de, Rusya ya da Macaristan modeli bir "pro-letarya diktatoryası" kurulması girişimine şiddetli bir şekilde karşıydı); ayrıca, yasal araçlarla sosyalist bir toplumun yapılandırılma-sına başlamak açısından, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte elde etti-ği baskın konumdan işçi sınıfının toplumsal refah hazırlığının genişlet-mek, çalışma konseyleri yaratmak, istihdam koşullarını düzenlemek ve işçilerin eğitim ve yetiştirilme olanaklarını iyileştirmek konusunda yararlanması gerektiğini de şiddetle savunur.

.Avusturyalı-Marksistlerin devletin değişen rolüne ilişkin görüşleri-ni, bir ölçüde, onların sınıfsal yapı çözümlemesi de etkiliyordu. *Mali Sermaye'*de, Hilferding ekonomik konumundan çok, toplumsal duru-muyla işçi sınıfından ayırdığı "yeni orta sınıf" beyaz yakalı hizmetlile-rin önemini kısaca tartışmakta ve *Das historische Problem* başlıklı, bitmemiş incelemesinde de, üç ana yöne dikkat çektiği, daha kapsamlı bir sınıfsal yapı çözümlemesine girişmektedir: birincisi, her birisi tikel bir *çıkara* sahip olan çeşitli toplumsal gruplar ve sınıfların bulunduğu modern kapitalist toplumdaki toplumsal katmanlaşmanın karmaşıklığı; ikincisi, kendine özgü çıkarlara sahip bulunan devletin özellikle, et-kinliklerinin çeşitlendiği görelî özerkliği; ve üçüncüsü, *çıkarların bi-linç* içerisinde eklemlendirilme sürecinin zorlukları. Bu son nokta açı-sından, Hilferding özellikle, işçi sınıfında sosyalist bir politik bilincin gelişmesini kuşatan sorunları ele almaktadır.

Max Adler'in 1933'de Almanya'da işçi sınıfı hareketinin yenilgisin-den sonra yayınlanan işçi sınıfı içindeki değişikliklere ilişkin uzun çö-zümlemesinde bu tema hakim durumdadır; burada Adler kendi görü-

şüne göre içerisinde geniş ve zararlı çatışmalara yol açan üç farklı politik yönelim —işçi aristokrasisi ve bürokrasisinin hâlâ çalışan işilerin ve istihdamdışı olanların yönelimleri— doğurmuş olan işçi sınıfındaki beş ayrı katmanı ayırmaktadır. daha sonra, genel bir sosyalist bilinç yaratmak için, böylesi ayrımların ve çatışmaların üstesinden gelebilme araçlarını tartışır ve devamla, bu bilinci, ekonomik bunalım sonucunda artık proleterleşmiş olan, ama ideolojik bakımdan işçilere hasım kalan orta katmanlara genişletme sorununu ele alır, böylece, çeşitli antikapitalist çıkarılardan sınıf bilinçli bir çoğunluk oluşturulabilecektir.

Kamu hizmetindeki ve özel girişimdeki beyaz yakalı hizmetlilerden oluşan orta katmanların büyümesine, Renner de büyük bir dikkat gösterdi, ama o bu "hizmet sınıfı" ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi, özellikle yaşamının sonuna doğru yazılan ve Wandlungen der modernen Gesellschaft (1953) başlığı altında yayımlanan denemelerde, biraz daha farklı bir şekilde yorumluyordu. burada, hizmet sınıfı üyelerinin etkili biçimde "mülksüz" duruma geldiğini, yükselen işçi-sınıfına yakınlaştığını, hatta onun sınırında, konuyla kaynaşma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan, bu işçilere, memurlarınkine benzer yasal bir statü veren iş sözleşmelerinin gelişmesiyle, işçi sınıfının büyük kesimlerinin durumu da değişmiştir. Bu gelişmeler sosyalizme aşamalı ve barışçıl bir geçişi başarmak açısından demokratik bir sosyalist hareketeyeni olanaklar sunan bir yeniden yapılandırma, toplumsal sınıfların yeniden yapılandırılmasını üretmiştir.⁸³

Hem Habsburg İmparatorluğu'nda, hem de bunu izleyen Cumhuriyet'te, sınısal yapının, tikel önem taşıyan bir yönü mevcuttu; yani, endüstriyel işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ayrım. Özellikle Cumhuriyet, Viyana ve başka birkaç sanayi bölgesindeki işçi sınıfı ile, ülkenin geri kalanındaki köylülük arasında, hemen hemen eşit bir şekilde bölünmüştü. Bu durum kimi Avusturyalı-Marksistlere ve daha tikel olarak da Otto Bauer'e göre, devletin görece özerkliğinin güçlendirildiği ve onun eylemlerinin, çeşitli politik güçler tarafından bir ya da başka bir yöne çevrilebileceği, bir "sınıfsal güçler arası denge durumu"nu temsil ediyordu.

Yüzyılın başından 1930'ların başlarına uzanan dönemde, kapitalist topluma ilişkin Avusturyalı-Marksist çözümlemeyi, (tek tek düşüncüler arasında, dikkat çekmiş olduğum farklılıklar gözönünde tutularak)

şu ilkesel düşünceler karakterize ediyordu. Karteller aracılığıyla ekonominin merkezleştirilmesi, bankaların işe karışması ve devlet müdahalesi sosyalizme geçişi kolaylaştıran ve gerçekten de, sosyalist topluma yönelik bir gelişme aşaması olarak kabul edilebilecek, daha örgütlü bir ekonomi yaratıyordu. Yalnızca ekonomik konularda değil, ama refahı artıran hizmetlerin sağlanmasında da devletin giderek artan bağımsızlığı bir işçi sınıfı partisi tarafından daha da ileriye götürülebi-lecek, sosyalizm yönündeki bir hareketi de temsil etmekteydi. Sınıf yapısındaki ve çeşitli sınıfların durumundaki değişiklikler, bir yanda, işçi sınıfının durumunda gerçek bir iyileşme; ama aynı zamanda, işçi sınıfı içerisinde daha büyük bir farklılaşma ve orta katmanlarda büyüme üretmişti. Dolayısıyla, sosyalist siyaset bu işsel ayrımların üstesinden gelmeyi ve bunun ötesinde, nüfusun açık bir çoğunluğunun desteğini kazanma amacıyla, işçi sınıfı ile yeni orta sınıf ve köylülük kesimleri arasında bağlaşımlar yaratmayı hedeflememek zorundaydı.

Avusturyalı-Marksistlerin düşüncesinde ve SDP'nin siyasetinde, bu çoğunluk desteği nosyonu canalıydı. Bu yalnızca, onların modern kapitalizm çözümlemelerinin, sosyalizme barışçıl bir geçişin gerçek olanağı ve ezici istenilebilirliğiyle ilgili sonuçlarını değil; ama ayrıca, diktatorya ve demokrasi üstüne yazılarında, Otto Bauer'in Bolşevik Devrim'e ilişkin değerlendirmesinde ve onların Üçüncü Enternasyonal'in siyasetine ilişkin tutumunda açık biçimde ortaya çıkan, demokratik sosyalizme derin bağlılıklarını da yansıtıyordu.

Bu kapitalist toplum çözümlemesi ve bundan türeyen politik yargılar 1930'ların ilk yıllarından Avrupa'da faşist hareketlerin hızla büyümesi ve Almanya'da nasyonal-sosyalizmin zaferi sonucunda, bir ölçüde modifiye edildi. Hilferding *Das historische Problem*'de, devletin bağımsız rolüne ve onun, toplumu şekillendirmede güç kullanmasına, daha da büyük bir önem vermeye başladı ve çözümlemesine girişti;⁸⁴ buna göre, faşizm burjuvazinin demokratik sosyalizmin ilerlemesine, şiddete dayalı tepkisi olarak ortaya çıkmıştı ve böylece, işçi sınıfının erke demokratik ve barışçıl yoldan ulaşması olanağının kendisi sorgulanmaktaydı. Ve *Zwischen zwei Weltkriegen?*'de (1936), kapitalist gerici-liğin yükselmesine karşı, her şeyden önce bir tür sosyalist korunak oluşturma şeklindeki, yeni bir Sovyet rejimi değerlendirmesine yöneldi. Yine de, kapitalist toplumda faşizmin ürettiği eğilimlere ilişkin bu

için, önce milliyetler devletinin dar çerçevesi içerisinde, yasal ulus konseptine bir töz kazandırmak" olduğunu yazmaktadır.

Renner dikkatini yasal ve anayasal yönler üzerinde odaklaştırırken, Otto Bauer *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*'de (1907), daha coşkulu bir biçimde, Marksist bir sosyoloji çerçevesi içinde, ulusal sorunun kuramsal ve tarihsel çözümlemesini vermeye girişti. Bu çözümleme onu, tarihsel bir fenomen olarak ulus anlayışına -"bireyin milliyeti onun toplumun tarihiyle, emek koşulları ve tekniklerinin gelişimiyle belirleniminin yalnızca bir yönüdür"⁸⁷- ve ulusal toplulukların sosyalist bir dünya düzenindeki yeri üstüne düşüncelere⁸⁸ götürür.

Renner ve Baver yalnızca, ulusal soruna genel yaklaşımları bakımından farklı olmakla kalmıyorlardı; ayrıca, bir ölçüde, önerdikleri pratik çözümler bakımından da farklıydılar.⁸⁹ Renner'in amacı İmparatorluğun çok uluslu karakterini, kendi başına değerli bir şey olarak; demokratik bir federal devlette de korumaktı. Bauer ise çok daha güçlü biçimde, ulusal sorunun işçi sınıfının çıkarlarına tabi kılınmasını vurguluyordu; Brünn programı üstüne yorum yaparken, "milliyetlerle ilgili bir sosyal demokrat programın işçi sınıfının toplumdaki konumundan hareket etmesi; Avusturya'nın tikel ulusal sorunlarını bu büyük toplumsal sorun içinde bir araya getirmesi gerektiği"ni gözlemler.⁹⁰ Yine de, Birinci Dünya Savaşı'na dek tikel olarak Slav milliyetçiliğinin yükselen dalgası onu bir ulusal bağımsızlık politikasını ve ayrı ulusal devletleri savunmaya götürene dek, çok uluslu bir federal devlet çerçevesinde düşünmeyi sürdürdü.

Birinci Dünya Savaşından sonra, Muzaffer Müttefik Devletler tarafından Habsburg İmparatorluğu'nun parçalanması gerçek bir olgu olduğu zaman hem Renner, hem de Bauer -Orta ve Doğu Avrupa'nın, ulusal devletler halinde bu yeniden örgütlenmesini kabul ederek- yalnızca, ayakta kalabilmek için Avusturya'nın kendi başına çok küçük ve ekonomik bakımdan da kötü donanımlı olması nedeniyle değil, ama ayrıca, onların düşüncelerinde her zaman önemli bir öğe olmuş olan 'Almanca konuşan insanların kültürel birliği' anlayışları temelinde de, Avusturya ile Almanya arasında bir birliği (*Anschluss*) savunular. 1919 barış antlaşmaları Almanya ile Avusturya arasındaki bir *Anschluss*'a engel oldu; ama bu düşünce Avusturyalı-Marksist düşün-

de, en azından, buna ilişkin yollamanın parti programından çıkarıldığı ve nasyonal-sosyalist Almanya'ya karşı Avusturya'nın bağımsızlığını savunma gereksiniminin olumlandığı 1933'e dek canlı kaldı.

Bauer ve Renner'in, farklı dönemlerde, çok uluslu devlete, ya da, Almanya ile Avusturya arasındaki *Anschluss*'a bağlılığını, bir yandan, gelecekteki bir sosyalist toplum açısından dünyanın daha geniş ekonomik bölgeler halinde örgütlenmesi ve ulus devleti aşan bir politik düzen olması gerektiği düşüncesi etkiliyordu (ve tikel olarak, Renner, devletlerin oluşması için bir temel olarak, milliyet ilkesinin önemini bir ölçüde yitirmeye başladığı düşüncesindeydi). Öte yandan, onlar belli yönlerden modern emperyalizmin gelişimiyle sıkıca bağlı gördükleri ulusal hareketlerden ve aşırı milliyetçi düşüncelerin büyümesinden de kaygı duyuyorlardı.

Avusturyalı-Marksist emperyalizm kuramı ilk önce, kapsamlı bir tarzda, Rudolf Hilferding tarafından *Mali Sermaye*'de ortaya kondu.⁹¹ Burada Hilferding kartel ve tekellerin gelişiminin, yeni bir biçimde korumacılığa yol açtığını ve böylece, ithal gümrüklerinin iç pazarda yabancı rekabetini ortadan kaldırmaya hizmet ettiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte, tekelci fiyatlar satışları düşürme eğilimindedir ve büyük ölçekli üretimi korumak ve geliştirmek için, ihracat giderek daha önemli duruma gelir. Üstelik, ekonomi bölgesini ve üretimin ölçeğini genişleten sermaye ihracıyla birlikte, yeni biçimde bir genişleme ortaya çıkmakta ve emeğin çok ucuz olduğu alanlarda üretimi geliştirerek, yüksek kâr haddini ayakta tutmaya yardım etmektedir. Bu yüzden, karteller aracılığıyla ekonomi bölgesinin genişletilmesinin bir dizi amacı bulunmaktadır: yeni pazarlar açmak, ham maddeler elde etmek ve sermaye yatırımı için yeni olanaklar yaratmak. Bu genişleme yeni ekonomik alanların ele geçirilmesi ve denetiminin sağlanması bakımından, kimi durumlarda sömürgeci feühlerle, devletin destek ve etkin müdahalesini gerektirir ve giderek, ulusal genişlemeci politikalara ve bellibaşlı kapitalist devletler arasında artan çatışmalara yol açar.

Hilferding modern kapitalizmdeki bu ekonomik eğilimlerin ve bunların yol açtığı genişlemeci politikaların milliyetçiliği bir ulusal bağımsızlık, kültürel özerklik ve selfdeterminasyon doktrininden bir dünya hakimiyeti düşüncesine dönüştürme tarzını tartışmayı sürdürür. Milliyetçilik emperyalizmin ideolojisi durumuna gelir. Çözümleme-

sinin bu kısmında, Hilferding korumacı politakalar, topraksal genişleme ve milliyetçiliğin yeni biçimleri arasındaki ilintiyi incelemiş olan Otto Bauer'in yaptığı, önceki ulusal sorun incelemesine⁹² dikkati çeker. Böylelikle, emperyalizmi incelerken Avusturyalı-Marksistler öbür çalışmalarıyla aynı yaklaşımı benimsemiş bulunuyorlardı; ne yalnızca ekonomik etkenlerle ilgileniyor, ne de politik ve ideolojik savaşları salt ekonomik güçlerin "yansımaları" olarak alıyorlardı; ekonomik, politik ve ideolojik öğelerin içiçe geçtiği ama daha çok ekonomik değişikliklerin ağırlıkta görülebileceği bütün bir toplumsal gelişme sürecini betimlemeye çalışıyorlardı. Bu açıdan, milliyetçilik emperyalist politikaların uygulanmasını kolaylaştıran gizil ve kısmen bağımsız bir güçtü ve Renner'in daha sonraki bir döneme ilişkin yazılarında bu, onun "sosyal emperyalizm" anlayışında -buna aşağıda yeniden değineceğim- daha da büyük bir anlam kazandı.

Bu bakımdan, Avusturyalı-Marksist görüş Lenin'in emperyalizm üstüne kitapçığında⁹³ serimlenen görüşten -Lenin kendi çalışmasını, J.A. Hobson'un⁹⁴ "emperyalizmin başlıca ekonomik ve politik karakteristiklerinin yetkin ve kapsamlı betimlemesi..."nin yanısıra, Hilferding'in "çok değerli kuramsal çözümlemesi..." üzerinde de temellendirmekle birlikte- farklıdır. Lenin'in, emperyalizmi beş asli özellik bakımından -tekeller, mali sermaye, sermaye ihracı, uluslararası kartellerin oluşumu ve dünyanın topraksal açıdan bölünmesi- tanımlaması Hilferding'inkinden pek az farklıdır⁹⁵ ve kapitalizmin gelişimindeki ayrı bir aşama şeklindeki emperyalizm anlayışı konusunda da, bu ikisi arasında pek az anlaşmazlık vardır. Ama Lenin milliyetçiliği, emperyalizmin ortaya çıkmasında önemli bir katkı etkeni olarak görmüş olduğu ve (sansürün, incelemesinden dışlamak zorunda bıraktığı) emperyalizmin politik yönlerini ele alırken, bunları ekonomik değişikliklerin sonuçları olarak göstermekten daha fazla bir şey yapmış olduğu konusunda hiçbir belirti göstermez.

Bununla birlikte, Avusturyalı-Marksist ve Leninist emperyalizm anlayışları arasında, Lenin'in kitapçığının daha sonraki kesimlerinde kendisinin değindiği, başka kimi farklılıklar da vardır. Bunların belki de en önemlisi Hilferding ve öteki Avusturyalı-Marksistlerin mali kapitalizm ve emperyalizmin, ekonomik sürecin merkezileştirilmesi, örgütlenmesi ve planlanmasını -ki sosyalist bir toplum yönünde olumlu

bir adım ve az çok barışçıl bir geçişi kolaylaştıran bir öge olarak görülebilirdi- oluşturmaya vurgu yaparlarken; Lenin'in emperyalist aşamayayı bir durgunluk ve çürüme aşaması olarak, "çürüten kapitalizm" dönemi olarak betimlemesi ve böylece, kapitalizmin "ekonomik çöküş" kuramının bir versiyonunu formüle eder gibi gözükmesidir. Lenin'in incelemesinin bir başka özelliği de, onun, işçi sınıfı hareketindeki reformist (ya da "oportünist") eğilim ile devrimci eğilim arasında bir ayrım üretmesi -bu sonuncu eğilimin bir anlamda, işçi sınıfının gerçek ve yaşamsal çıkarlarına denk düştüğü⁹⁶ ve bu yüzden, bilinçli bir devrimci parti ve devrimci entelektüeller tarafından teşvik edilmesi gerektiği savunuluyordu- bakımından emperyalizmin getirdiği sonuçlara verdiği dikkattir. Avusturyalı-Marksistler ise, toplumsal sınıfların gelişimine ilişkin onların incelemelerini tartışırken işaret etmiş olduğum gibi, 20. yüzyıl kapitalist toplumundaki toplumsal katmanlaşmanın karmaşıklığına, demokratik bir sosyalist toplumu yapılandırmanın önkoşulu olarak nüfusun çoğunluğu arasında sosyalist bilinç oluşturma yolunda duran güçlülere ve erkin demokratik ele geçirilişi yönündeki ilerleyiş açısından asli bir temel olarak işçi sınıfı hareketinin birliğini koruma gereksinimine, daha büyük bir önem vermektedirler.

Marksist gelenek dışındaki bir toplum bilimci tarafından Avusturyalı-Marksist kuramın en ilginç tartışılmasına, Joseph Schumpeter'in yazılarında rastlanmaktadır. Emperyalizm üstüne erken denemesinde,⁹⁷ Schumpeter korumacılık, kartellerin oluşumu ve emperyalizm arasındaki ilintiyi gösterdikleri için Bauer ve Hilferding'i aklar ve onların kuramına ilişkin serimlemesini şöyle bağlar: "Öyleyse, burada, büyük politik ağırlık taşıyan bir toplumsal grup (girişimciler) içerisinde, koruyucu gümrükler, karteller, tekeli fiyatlar, zorunlu ihracat (damping), saldırgan bir ekonomik politika, genelde saldırgan bir dış politika ve tipik olarak emperyalist karakter taşıyan yayılma savaşları da içinde, savaş gibi şeylere karşı duyulan yadsınamaz bir ekonomik ilgiyle karşı karşıyayız."⁹⁸ Ama aynı zamanda da, emperyalizm içerisinde karşı eğilimlerin var olduğunu ve bu yüzden, "emperyalizmi kapitalizmin zorunlu bir evresi olarak betimlemenin temelli bir hata..."⁹⁹ olduğunu ileri sürer ve "...otokratik devletin, onun yapısal öğelerinin, örgütsel biçimlerinin, çıkar dizilimlerinin ve insanal tutumlarının bir

kalıtı; otokratik devletin yeniden örgütlediği önkapitalist güçlerin sonucu..."¹⁰⁰ şeklinde alternatif bir modern emperyalizm açıklaması sunmaya girişir. Daha sonra, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de (1942), Avusturyalı-Marksist kuramın belli yönlerinin, daha ayrıntılı bir eleştirisini yapar¹⁰¹ ve *İş Çevrimleri*'nde (1939), Renner'in "sosyal emperyalizm" konseptine, kendi özgün kuramından belki de doğruya daha yakın olarak, kısaca yollama yapar ve böylece, bütün bir halkın doktrin ve pratiği şeklindeki emperyalizm düşüncesini kabul ettiğini ima eder.

Bu anlayış emperyalizmin gelişimindeki bir öge şeklindeki milliyetçilik konsepti -bu nosyon ne Renner, ne de başka bir düşünür tarafından tam olarak işlenmiş güzükmele birlikte- üzerindeki Avusturyalı-Marksist vurguyla kesinlikle uyusacaktır. Bununla birlikte, Hilferding ve Bauer'in, konu üstüne erken yazılarında, Birinci Dünya Savaşı'na dek olan dönemin emperyalizmiyle, başlıca olarak kapitalizmin gelişiminin bir sonucu olarak ilgilendikleri halde; bütün bir halkı yayılmacı politikalara teslim eden türden aşırı milliyetçilikten, ya da, bağımsız bir güç olarak iş gören bir devletin yöneticilerinin doğrudan politik amaçlarından -modern çağlarda bile- başka emperyalizm biçimlerinin -Hilferding'in sonraki çalışmasında çözümlemeye başladığı tarzda- ortaya çıkması olanağını dışladıkları açıktır. Bu yüzden, Avusturyalı-Marksist emperyalizm anlayışı; -bu durumda da, farklı düşünürler arasında bir uzaksamayı kabul etmek gerekli olsa bile- bana öyle geliyor ki, verili dönemde değişik emperyalizm biçimlerinin yan yana yaşamasını düşünmemize izin vermesi ve bu farklı biçimlerin olası kaynaklarına işaret etmesi bakımından, (19. yüzyıl sonlarının bulunduğu konumdan) büyük meziyetlere sahip bir anlayıştır.

6. Avusturya Marksizminin Siyaseti

Başta da belirttiğim gibi, Avusturyalı-Marksist okulun ayırdedici bir özelliği onun üyelerinin parti siyasetiyle derinden uğraşıyor olmalarıydı. Otto Bauer Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1934'e dek SDP'nin tanınmış bir önderi oldu. Karl Renner SDP'deki daha reformist eğilimlerin başlıca temsilcisi ve iki kez, Cumhurbaşkanı oldu. Max Adler parti konferansları ile eğitsel çalışmalarda etkindi. Rudolf

Hilferding ise Alman SDP'sindeki bellibaşlı bir kişilik durumuna geldi ve sosyal demokrat hükümetlere maliye bakanı olarak iki kez girdi. Bu yüzden, Avusturya-Marksizminin Avrupa tarihindeki üç çalkantılı onyıllık boyunca, sıklıkla ortaya atılan ama pek nadiren ulaşılan, kuram pratik birliğini somutlaştırmış olduğu söylenilebilir ve onun gelişimi de kuramsal anlayışlar ile pratik politikalar arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etki konusunda, olağanüstü ölçüde ilginç bir durum incelemesi için materyal sağlamaktadır.¹⁰²

Avusturyalı-Marksist düşünün başlıca temalarından kimileri yukarıda özetlenmiş bulunuyor ve SDP'nin bir konum almak durumunda kaldığı politik konulara uygulamaları bakımından da, bunlar şöyle özetlenebilir. (1918'den sonra, aynı dolaysız öneme sahip olmaktan çıkan ulusal sorun bir yana bırakılarak): devletin rolü, kapitalist toplumun sınıf yapısı ve proletaryanın durumu ve kapitalizmden sosyalizme geçişin doğası. Kuramın kavranmak ve aydınlatılmak durumunda olduğu koşulları etkileyen ve aynı zamanda da, kuramsal düşünce için yeni sorunlar ortaya atan dönemin başlıca politik olayları Birinci Dünya Savaşı, Rus Devrimi ve faşizmin doğuşuydu.

"Savaş ve devrim," diye yazıyordu Otto Bauer, "Avusturyalı-Marksist okulu dağıttı."¹⁰³ Ama bu, bütünüyle doğru değildir. Avusturyalı-Marksistler arasında, özellikle Rus otokrasisinin devrilmesinden önceki dönemde, savaşa yönelik tutumlar bakımından gerçekten de bir ayrışma oldu ve onların, uluslararası sosyalist hareket içerisindeki politik bağlılıkları değişti. Ancak onlar savaştan sonra da aynı partide kaldılar ve hepsi de (alıntı yaptığım makalede Bauer'in yorumlamaya çalıştığı gibi), hem daha reformist, hem de daha devrimci eğilimlerin, içinde bir yer bulabileceği tek bir partinin temsil ettiği, işçi sınıfı hareketinin birliğinin ezici önemi konusunda ısrarlıydılar.¹⁰⁴

Aslında, tüm Avusturyalı-Marksistlerin bir tür reformist ve devrimci eylem birleşimi istediklerini söylemek doğru olacaktır. Bu bakış, bir yandan, onların doğrudan işçi sınıfı yararına olan toplumsal politikaların getirilmesi ve genişletilmesine harcadığı çabalar ortaya koymuştur. Bir bütün olarak ülkede toplumsal sınıflar arasındaki güç dengesinin sosyalistler lehine olduğu, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde SDP iş saatleriyle, çalışma koşullarıyla, çalışma konseyleyle, sağlıkla, eğitimle ve konutla ilgili olup, işçi sınıfının durumunu

esaslı biçimde değiştiren bir dizi önlem getirdi ve 1933'e dek sosyalistlerin erkte olduğu Viyana'da, onların işçi sınıfına konut, sağlık ve refah hizmetleri ve kültür tesisleri sağlama, ve eğitsel reformlar başlatma konusundaki başarıları bu kenti, sosyal demokrasinin sergisi durumuna getirdi.¹⁰⁵ Bu reformcu etkinliklere, apaçık bir biçimde, büyük ölçüde, devletin olumlu rolü ve var olan devlet makinesini, sosyalist topluma geçişi başarmakta kullanma olanağı konusundaki Avusturyalı-Marksist görüş kılavuzluk ediyordu; onların bu geçişe ilişkin düşünceleri Otto Bauer'in "yavaş devrim" anlayışına uymaktaydı ve buna göre, işçi sınıfının erki ele geçirmesine sosyalist kurumların aşamalı, sabırlı bir yapılandırılması eşlik etmek durumundaydı.

Bir bütün olarak bu bakış "reform yoluyla devrim" bakışıyla karakterize edilebilir. Bu açık bir şekilde, bolşevik devrim düşüncesinden ve Rus Devrimi'nin getirdiği modelden büyük ölçüde farklıydı. Avusturyalı-Marksitler Rusyada devrimin izlediği yolun ilk aşamalarından beri eleştiricisiydiler ve Avusturya işçi sınıfı hareketini, bir "proletarya diktatoryası" kurmayı amaçlayan devrimci ayaklanmalara angaje etme çabalarına şiddetle karşıydılar. Yalnızca, Rusya'da yaratılmakta olan toplum tipi bakımından değil, ama ayrıca, uluslararası işçi sınıfı hareketinde bolşevik politikaların ortaya çıkardığı ayrım açısından da, Rus Devrimi'nin sonuçlarıyla başlıca uğraşan kişi Otto Bauer'di. Başlangıçta, Rusya'daki devrimi bir sosyalist devrim olarak görmüyor ve bolşevik diktatoryanın sosyalist bir toplum yaratabileceğini kabul etmiyordu; ama bu görüşleri sonraki yazılarında, özellikle de, Birinci Beş Yıllık Plan çözümlemesinde bir ölçüde modifiye edildi. Birinci Beş Yıllık Plan'ın yaşam standartlarında bir iyileşmeye yol açabileceğini, böylece de, "terörcü diktatoryanın gereksiz duruma geleceği ...Sovyet rejiminin demokratikleşebileceği ... [ve] devlet kapitalizminin sosyalist bir toplum örgütlenmesine dönüşebileceği"ni¹⁰⁶ düşünüyordu. Daha da sonraları, faşizmin çıkışından sonra ve göçmenlikte yazarken, diktatoryaya ve demokrasinin yokluğuna karşın Sovyetler Birliği'nin sosyalizmin gelişi için bir temel ve uluslararası işçi sınıfı hareketi için, kapitalist hakimiyetin en yeni biçimlerine karşı savaşımında gerekli destek gibi görüyordu.¹⁰⁷

Yine de, Bauer "... Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sanayi ülkelerindeki işçi sınıfının bütününüyle farklı bir yoldan sosyalizme ilerlemek du-

rumunda kalacağı"¹⁰⁸ konusunda ısrar etmeyi -ve Avusturyalı-Marksistler arasındaki başkaları, daha da güçlü bir biçimde böyle yaptılar- sürdürdü. Onun düşündüğü şekliyle, bu yol parlamenter demokrasi yolu olacaktı ve sosyalizme az çok barışçıl geçişin, nüfusun çoğunun açık bir desteğiyle başarılabileceği anlamına geliyordu. Bununla birlikte, Bauer'in anlayışı parlamento dışı savaşım araçlarını¹⁰⁹ ya da, tikel durumlarda şiddet kullanımını bütünüyle dışlamıyordu. SDP'nin Julius Deutsch tarafından yaratılmış olan ve yönetilen, kendi silahlı örgütlü, *Schutzbund* vardı ve parti önderleri, kendi politik stratejilerini ele alırlarken, silahlı bir ayaklanma olanağını hep hesaba katarlardı. Bu soru 1926'da Linz parti konferansında çok esaslı biçimde tartışıldı ve konferansın onayladığı program, işçi sınıfı hareketinin cumhuriyet rejiminde demokratik araçlarla kazanmış olduğu sivil, politik ve toplumsal hakları korumak için, "savunucu şiddet"e başvurmak zorunda kalabileceği koşulları özetleyen bir kesimi de içeriyordu.¹¹⁰

1927 ile 1934 arasında, Heimwehr'in ve başka örgütlerin (1920'den beri aşırı tutucu bir yönde gelişmişlerdi) silahlı çeteleri giderek daha etkin bir duruma gelir ve Avusturya üzerinde, bir taraftan Alman nasional-sosyalistlerinden ve öte taraftan da, Mussolini'den gelen baskılar daha yoğunlaşırken, Avusturya'da şiddete dayalı sınıf savaşımı konusu sürekli daha keskin bir hal aldı. Bu durumda, Avusturyalı önderleri yalnızca, daha çok radikal ve daha az radikal gruplar arasında bölünmekle kalmadılar; ama daha da önemlisi, -Avusturya'nın iç ve dış koşulları ışığında ve, onları demokrasiye sıkıca bağlayan ve iç savaşın ekonomik kargaşa ve yoksulluktan, yabancı işgeline ya da Rus modeli üzerinde otoriteryan biçimde bir sosyalizmin kurulmasına dek uzanan tehlikelerini kabul etmeye yönelten bir ortak görüş temelinde- silahlı bir ayaklanmanın haklı olabileceği, yahut, bundan kaçınılmayacağı kesin koşullar konusunda, çok zor politik kararlar vermeleri de gerekiyordu. Hitler'in erki ele geçirmesinden sonra faşizmin, Avusturya'nın yalıtılmasını ve zayıflığını artıran ve aynı zamanda da, SDP'ye farklı ve kısmen çatışkılı iki eylem yolu dayatan, Avrupa'daki hızlı genişlemesi bu zorlukları daha keskinleştiriyordu; bu yollardan birisi, var olan demokratik sistemi yaşatmak ve olası her araçla savunmak, öbürü ise, son kertede, faşist şiddete karşı şiddete dayalı bir direniş hazırlanmaktı.

Sonunda, Şubat 1934'de; Mayıs 1932'de Şansölye olan ve Mussolini'nin süregelen baskısına sonuçta teslim olarak, bütün sosyal demokrat hareketi ezmeye kalkışan Dollfuss'un eylemleriyle, Avusturya işçi sınıfına bir iç savaş dayatıldı. Bu, en elverişsiz koşullarda verilen bir iç savaşı. Silahlı direnişi başlatacak olan genel grev büyük ölçüde, kronik işsizliğin ve işçilerin düşük militanlığının sonucunda, yenilgiye uğradı; *Schutzbund* dağıtıldı ve sosyalist önderlerden birçoğu zaten tutuklanmışlardı, önemli sayıda parti üyesi ve önderi son ana dek bir silahlı savaşımdan kaçınma umudu besliyorlardı ve buna, olsa olsa, azami bir isteksizlikle girdiler. Julius Deutsch'un sözleriyle, Avusturyalı işçiler "devrimci olmayan bir durumda devrimci bir kavga vermek zorunda kalmışlardı."¹¹

Bu yenilginin nedenleri konusunda ve savunucu şiddet doktrininin bütünü konusunda, daha sonra pek çok tartışma yapıldı ve SDP'deki sol-kanat muhalefete dahil olan kimileri, erken bir zamanda ayaklanmanın başarılı olabileceğini ileri sürdüler. Bu yüzden, 1934 yenilgisinden sonra SDP'yi terk eden ve Komünist Parti'ye giren (ve daha sonra, 1956'daki Doğu Avrupa başkaldırıları zamanından 1968'de Çekoslovakya'nın askeri işgaline dek uzanan, Sovyet toplumu ve Sovyet politikalarıyla ilgili artan bir düş kırıklığı dönemi ardından, 1969'da Komünist Partiden atılan) Ernst Fischer anılarında şöyle yazıyordu: *"Eğer [1933 Mart'ında] silahlı bir ayaklanma başlatılsaydı, Dollfuss Hükümeti'nin devrileceği hemen hemen kesindi. Öyleyse, ortaya çıkan şey ne o sırada öngörülebilirdi; ne de, geriye gidilir bir biçimde yapılandırılabilir. (...) Hiç de azımsanmayacak şekilde, Otto Bauer'in kendisinin de daha sonra teslim ettiği gibi, çatışmaya girmemiz gerekirdi. Avusturya gibi küçük bir ülkede bile, bir işçi sınıfı zaferi, yalnızca geçişsel de olsa, bütün Avrupa'daki anti-faşist güçleri esinlendirecek ve güçlendirecekti"*¹²

Ama, Fischer'in teslim ettiği gibi, o sıradaki olayların ve eylemlerin kesin bir yorumu olamazdı ve Avusturyalı Marksistlerin politikaları, Avusturya'nın büyük ölçüde, bellibaşlı Avrupalı güçlerin acımasına bırakıldığı, Almanya ve İtalya'nın saldırısına uğradığı ve -önderleri zaten yalpalayan ve yatıştırma yoluna girmeye çoktan hazır olan- İngiltere ve Fransa tarafından ancak zayıf biçimde savunulduğu bir sırada, mevcut koşullarda, eşit ölçüde sağduyulu ve gerçekçi de görülebi-

lir.

Daha kalıcı bir bakışla, Avusturya'daki sosyalist siyasetin genel yönelimi her durumda bir ölçüde tarihsel gerekçelendirmeye sahip görülebilir. İleri kapitalist toplumlarda sosyalizme doğru, buradaki ölçüde bir ilerleme burjuva devleti "yıkma" çabalarından çok; işçi sınıfı partilerinin, demokratik bir sistem içinde parlamenter çoğunluklarla (kuşkusuz, tıpkı kapitalizmin korunması ve sürdürülmesinin böylesi "parlamento dışı" güçlere bağımlı olması gibi, "parlamento dışı" güçlerin de yardımıyla) politik erke ulaşmasından ve ekonomik düzenleme ve planlama ile, refah hizmetlerinin sağlanması alanındaki devlet etkinliklerinin aşamalı dönüşümü ve genişletilmesinden doğmuştur. Bu yavaş ve karmaşık değişim süreci sınıf savaşımından ortaya çıkar ve işçi sınıfı hareketi tarafından canlandırılır; ama, Avusturyalı-Marksistlerin kabul ettiği gibi, sınıf savaşımının koşulları, eğer gerçek bir toplumsal dönüşüm başarılabaksa sosyalist harekete çekilmeleri gerekecek olan yeni orta katmanların, özellikle "hizmet sınıfı"nın, gelişmesiyle değişmiş bulunmaktadır.

1920'ler ve 1930'larda Avrupa'da egemen olan politik koşullarda tikel bir anlam taşıyan, Avusturyalı-Marksist "savunucu şiddet" anlayışı daha geniş bir etkiye de sahiptir; çünkü, demokratik bir sosyalist hareketin yeni bir topluma devrimci geçişi oluşturmada zor kullanımına ilişkin tutumunu, açık ve kapsamlı şekilde tanımlamaktadır. Avusturyalı sosyalistler iç savaşın getireceği ekonomik kargaşa ve yokluk ile, böyle bir çatışmadan otoriteryan bir rejimin ortaya çıkması riski bakımından, iç savaşın maliyetini haklı olarak vurguluyorlardı; nüfusun çoğunluğunun açık desteğiyle ve, modern kapitalizmin gelişme eğilimlerinin ve işçi sınıfı hareketince kurumlarda yapılan reformlar ve uygulanan politikaların birikimli etkilerinin sonucu olarak, zaten sosyalizme doğru evrilmiş bulunan bir toplumsal ve ekonomik yapı temelinde, ısrarlı biçimde, barışçıl değişim lehindeydiler.

Ama aynı zamanda, hakim gruplar ve sınıfların kendi ayrıcalıklarını savunmak için şiddete başvurmaya aşırı ölçüde hazır olmaları nedeniyle, sınıf savaşımının her zaman şiddete dayalı biçimlerde ortaya çıkabileceğini de kabul ediyorlar ve ayrıca, bu yüzden böylesi koşullarda işçi sınıfının kendi kazanımlarını ve sosyalizm perspektifi ni, güce dayanarak savunmaya hazır olması gerektiğinde ısrar ediyor-

lardı. 1918 devrimlerinden, faşizm döneminden ve savaş sonrası ulusal kurtuluş savaşlarından en yakın olaylara -Vietnam savaşı, Şili'deki askeri darbe- kadar, bütün 20. yüzyıl tarihi yönetici grupların, kendi hakimiyetlerini savunmak için her türden şiddeti kullanmaya hazır oluşunun süregelen bir tablosudur. Avusturyalı-Marksist çözümleme şimdi, yalnızca, otoriteryan sosyalist toplumları yönetenlerin de, 1956'dan bu yana Doğu Avrupa'da ortaya çıkan türden kurtuluş hareketlerine karşı, var olan toplumsal sistemi savunmak için, tam da aynı şekilde şiddet kullanmaya hazır olduklarına ilişkin bir kabulle tamamlanmaya gereksinim gösteriyor (ve onlar, böylesi olasılıklara karşı, gerçekten de uyarıda bulunmuşlardı).

Avusturyalı-Marksistler her bakımdan, kesinlikle, bolşevizm ile reformizm arasında bir yerde kabul edilebilirler. Onların geliştirdiği düşün şeması bolşevizmindeki gibi dogmatik bir iman değil, eleştiriye ve düzeltme açık bir toplum kuramıydı. Öte yandan, öteki kapitalist toplumlardaki reformist işçi partilerinden farklı olarak, onlar kendi politik eylemlerine yol gösteren ve bunu enforme eden bir toplum kuramına da sahiptiler; en değişik kaynaklardan toplanmış ve her bir tikel durumda gelişigüzel kullanılan doktrin çiziktirmelerine bağımlı olmak durumunda değillerdi. Onların Viyana'daki pratik kazanımları çok büyüktü ve eğer SDP, hep aradığı şekilde, parlamentoda çoğunluğu elde etmiş olsaydı, onlar bunu başarılı bir biçimde, bütün ülkeye pekâlâ genişletebilirlerdi. Kuramsal alanda, Avusturya toplumunun sorunlarının keskin çözümlemelerini yaptılar ve 20. yüzyıl kapitalist toplumunun değişen karakterine, ekonomik yapıya, toplumsal sınıfların gelişimine, hukuk ve devletteki değişikliklere ilişkin, öncü incelemelere giriştiler. Onların entelektüel ve politik etkinliği, bir araya geldiğinde, insani kurtuluşun ve toplumsal yaşamın akılcı, insani biçimde düzenlenmesinin bir aracı olarak Marksist toplum biliminde hâlâ var olan olanakları ortaya çıkardı.

I. AVUSTURYA-MARKSİZMİ ÜSTÜNE GENEL GÖRÜŞ

OTTO BAUER,
*Avusturya-Marksizmi Nedir?*¹

Son zamanlarda "Avusturya-Marksizmi" sosyalizmin tikel olarak zararlı bir çeşidi gibi görülen bir şeye yollama yapan bir burjuva söylemin gözde malzemesi olmuştur. Bugünlerde burjuva basında, Avusturya Marksizminin sonunda, bu Parti Kongresi'nde gömülüp gömülmediği, ya da, her bakımdan kazanıp kazanmadığı konusunda, en değişik ve eğlendirici görüşler okunabiliyor. Sosyalizmin doğası ve tarihi üstüne hiçbir şey, kesinlikle hiçbir şey bilmeyen bu efendilere, Avusturya-Marksizminin gerçekten, geçmişte ve şimdi, ne olduğunu anlatma zamanı gelmedi mi?

Bu sözü ilk kez, savaştan birkaç yıl önce bir Amerikan sosyalistin, L. Boudin'in² ağzından duymuştuk ve bu söz o zamandan buyana hızla yayıldı. Düşün araştırmalarında etkin bir grup genç Avusturyalı yoldaş o sırada "Avusturyalı-Marksistler" diye nitelendiriliyorlardı ve bunlar arasında en tanınanlar da Max Adlery, Karl Renner, Rudolf Hilferding, Gustav Eckstein, Otto Bauer ve Friedrich Adler'di. Bunlar özgül bir politik yönelimden çok, kendi düşün çalışmalarının tikel doğası gereği bir araya gelmişlerdi. Hepsi de Stammler, Windlelband ve Rickert gibi adamların, felsefi savlarla Marksizme saldırdıkları bir dö-

nemde yetiştiler ve dolayısıyla, modern felsefi eğilimlerin temsilcileriyle tartışmaya girişmek zorunda kaldılar. Marx ve Engels Hegel'den ve daha sonraki Marksistler de maddecilikten başladığı halde, daha yeni olan "Avusturyalı-Marksistler" kendi hareket noktaları olarak, Kant ve Mach'ı aldılar. Öte yandan, bu "Avusturyalı-Marksistler" üniversitelerde, deyim yerindeyse, Avusturya politik ekonomi okuluyla karşı karşıya geldiler ve bu tartışma da onların düşün yöntemini ve yapısını etkiledi. Son olarak, ulusal savaşlarla parçalanmış eski Avusturya'da yaşadıklarından, hepsi de Marksist tarih anlayışını, Marksist yöntemin her yüzeysel ya da şematik uygulananının çözümlemeye meydan okuduğu, çok karmaşık fenomenlere uygulamayı öğrenmek durumundaydılar. Bu yüzden de burada, Marksizm içerisinde, "Avusturya-Marksizmi" denilen, daha dar bir entelektüel topluluk gelişti. Bu isim kesinlikle, onun üyelerini bir yandan, en başta Kautsky, Mehring ve Cunow'un temsil ettiği Marksistler kuşağından ve öte yandan da, başka ülkelerdeki, esasta farklı entelektüel etkiler altında gelişen, çağdaş Marksizm okullarından, en başta da, Rus ve Hollanda (Dutch) okullarından ayırdetmek için düşünülmüştür. Kimi köy cahillerinin Avusturya-Marksizmini ortadan kaldırma yönündeki tüm çabalarının mizahi yönünü kavramak için, bu kökenlerin anımsatılması gerekiyor.

Savaş ve devrimin "Avusturyalı-Marksist" okulu dağıttığı doğrudur. Savaş sırasında ve sonrasındaki tartışmalarda, bu okula dahil olanlar uluslararası sosyalist hareket içerisinde farklı, çoğu kez de karşıt kamplardaydılar. Sonuç olarak, Avusturyalı sosyal demokratlara "Avusturyalı-Marksistler" diyerek, onları açıkça aşağılama alışkanlığı edindiler. Bu elbette saçmaydı; politik bir partiyi entelektüel bir yönelimle karıştıran bilgisizin saçmalığıydı. Kesinlikle bizim karşıtlarımızın "Avusturya-Marksizmi"ne karşı cadı avıdır ki, bu terimi birçok yoldaşımız için çekici duruma getirdi ve sonuçta, gençlerden kimileri Avusturya sosyal demokrasisinde yavaş yavaş gelişen ve Linz programında³ özetlenip dile getirilen, savaş sonrasının büyük tartışmalarına ilişkin bu kuramsal yönelimleri anlatmak için, "Avusturya-Marksizmi" anlatımını kullanmaya başladılar. Bu manada kullanıldığında, "Avusturya-Marksizmi"nin özgül anlamı nedir?

Çoğu başka ülkelerdeki işçi partileri bölündükleri halde, Avustur-

ya sosyal demokrasisi savaş sonrası dönemin bütün fırsatları boyunca birliğini korumayı başarmıştır. Bu bakımdan başarıımızı belli avantajlı koşullara borçluyuz. Özel olarak, Avusturya'nın güçsüzlüğü, ekonomisinin başka uluslara bağımlılığı fırsatlı devrim döneminde her Avusturyalı işçiye şunu özellikle açık bir duruma getirmişti ki, bu ülkede bir diktatorya kurma girişimi ancak bir felaketle sonuçlanabilirdi. Macaristan'ın amansız deneyimi Avusturyalı işçilere, komünizmin onlar için de nasıl bir kadastro oluşturacağını göstermiş bulunuyor. Her şeyden önce, ekonomik olgular ve tarihin dersleri Avusturya işçi sınıfını, onların hareketini bölmeye yönelik komünist girişimlere karşı bağışık kılmıştır ve bu yüzden, partimizin entelektüel kalıtı aslında, komünizme direnmeye esaslı bir katkı yaptı. 1880'lerde radikalleri ve ılımlıları tek parti içinde bir araya getiren ve iki onyıdır, ulusal savaşımın çılgınlığı ortasında, Alman ve Çek, Polonyalı ve Ukraynalı, Sloven ve İtalyan sosyal demokratları birleşik tek partide nasıl bir arada tutmak gerektiğini anlayan Victor Adler bizlere birlik istencini -hatta fanatizmini- ve işçi sınıfının en değişik kesimlerini, canlı bir birlik içinde tutma sanatını, bu büyük sanatı devretti. İşçi sınıfının birliği böyle korundu. Şimdi bu birlik partimizin Enternasyonal içindeki özgül entelektüel konumunu belirlemektedir.

Otto Bauer parti konferansında şu bakış açısını formüle etmişti: İşçi sınıfının bölündüğü yerde, bir işçi partisi ağırbaşlı, gündelik *Realpolitik*'i somutlaştırır; bir başkası da, amaca ulaşma yönündeki devrimci istenci somutlaştırır. Ancak bölünmeden kaçınıldığı yerde, ağırbaşlı *Realpolitik* ile devrimci coşku bir ruh içinde birleşmiştir. İstenilirse, "Avusturya-Marksizmi" denilebilecek şey Linz programında örneklendirilen bu bireşimdir. Bu, birliğin ürünüdür. Öteki ülkelerin sosyal demokrat partilerine göre, bizim partimizin özel entelektüel konumunun biricik açıklaması Avusturya işçilerinin bir bölünme olmasına asla izin vermemeleridir. Çünkü, tüm gündelik savaşımlarımızın tikel zaman ve mekân koşullarına gerçekçi biçimde uyarlanması yetisini, tüm kısmi savaşımın büyük ereğe, işçi sınıfının erki ele geçirmesi ereğine ve böylece, esinlendirici sosyalizm ereğine, değişmez biçimde yönlendirilmesiyle bir araya getirebilmemiz -işçi hareketinin gerçekçilik duygusunun, sosyalizme yönelik idealist çabayla bu bireşimi- bizleri ayrılmaktan korumaktadır. Birliğin bir ürünü ve birliğin

korunması için bir güç olarak "Avusturya-Marksizmi" bugün, işçi hareketi birliğinin ideolojisinden başka bir şey değildir.!

Karşıtlarımız bunu içgüdüsel olarak duyumsuyorlar ve bu onları çok öfkeliyor. Ülkemizde de bir bölünme işçileri zayıflatacak olsaydı, onlar nasıl da memnun olacaktı! Burjuvazi buradaki komünistlere yardım etmekten çok mutlu olacaktı! Ama işçiler de birliği kormanın en önemli şey olduğunu duyumsuyorlar! Bu bakımdan, Linz konferansı Avusturya-Marksizmiyle ilişkisini kesinlikle koparmış değildir. Koalisyon mu? Silahsızlanma mı? Sonuçta, bunlar taktik sorulardır. Konferans her ikisinin önkoşullarının da bulunmadığını onayladı; ama geleceğe ilişkin bir önyargıda bulunmadı, karşıtlarımızın yeni bir durum yaratmaları halinde bu soruların yeniden incelenmesini de reddetmedi. Ama, bunlar tümüyle tikel taktik sorulardır; ağır basan durumun gereklerine göre yanıtlandırılabilir, uygunluğa ilişkin sorudur. Bunlar işin özüne ait değildir; ilintisizdirler! Bizim her zaman, işçi sınıfının tüm kesimlerini bir araya getirecek politikalar formüle etmemiz; birliği ancak duru gerçekçiliği devrimci coşkuyla birleştirerek elde edebilmemiz, taktikler sorunundan öte bir şeydir. Bu taktik bir soru değildir, sınıf savaşımının ilkesidir, Linz'de formüle edilen ilkedir, Avusturya-Marksizminin ilkesidir. Bütün konferans birliğin gereklerini tüm özgül taktik istemlerin üzerine çıkarırken duyulan güçlü alkışları işiten bir kimse hepimizi birleştiren entelektüel bağın, birlik ideolojisinin sarsılmaksızın ve kopmaksızın ayakta kalacağını bilmektedir.

OTTO BAUER, MAX ADLER:

*Avusturya-Marksizminin Tarihine Bir Katkı**

1890'larda, eski Avusturya devletinin çözülüşü hızlı bir tempoda sürüyordu. Savaşmaları 1860'lardan beri Avusturya politik yaşamına hakim olan, feodal klerikalizmin ve burjuva liberalizminin iki tarihsel partisi hızla geriliyorlardı. Bunların yerini, bir yanda küçük burjuva Hristiyan-Sosyal hareketinin yükselişi ve öte yanda da, entelektüel milliyetçilik alıyordu. Milliyetçiliğin yükselmesi ulusal savaşmaları keskinleştirdi ve böylece, ulusal devletlerin geleneksel devlet biçimlerini parçaladı.

Geleneksel devlet biçimlerinin ve parti gruplaşmalarının bu atmosferi içinde, sosyal demokrasi doğdu. Hem gerileyen feodal ve burjuva partilere, hem de darkafalıların yükselen demagojisine karşı savaşım-
da, hâlâ küçük burjuva ve tarımsal olan bir Avusturya'da o zamanlar hızla gelişen, sanayi toplumu kitlelerinin gereksinimlerini temsil ediyordu. Üniversite öğrencilerinden değerli güçleri kendisine çekti. Yüzyıl dönümünde tüm sosyalist partilerin entelektüel yaşamına hakim olan, Marksizm ile revizyonizm arasındaki savaşım genç sosyalist entelektüelleri, büyük ölçüde harekete geçirmiş bulunuyordu.

Böylelikle, o zaman, Viyana sosyalist öğrenci hareketinden 1890'ların sonundaki en parlak temsilcileri Max Adler, Karl Renner ve Rudolf Hilferding olan, yeni bir Marksist okul ortaya çıktı. Biraz daha sonraları Gustav Eckstein, Friedrich Adler ve Otto Bauer onlara katıldılar. Bu yıllarda, üniversitelerdeki yeni entelektüel yönelimler konusundaki tartışmalar ortasında yeşermiş olan bu genç Marksist düşünürler, akademik alanda, eski kuşak Marksistlerden -Kautsky, Mehring, Lafargue ve Plekhanov- çok, mevcut entelektüel eğilimlere yakındılar. Amerikalı Marksist Boudin, bu yeni Viyanalı Marksistler okulunu "Avusturya-Marksizmi" diye niteleyen ilk kişi oldu. Kuşkusuz, savaş ve devrim bu dönemin "Avusturyalı- Marksist" okulunun entelektüel topluluğunu parçalamıştır; 1914 ve 1918'den buyana Renner ve Hilferding, Max Adler'den farklı bir yön izlemişlerdir. Özgün Avusturyalı-Marksist okulda Hilferding ekonomist, Renner devlet ve hukuk kuramcısı, Max Adler de filozoftu.

O zamanlar Marksitler her yerde felsefi sorularla uğraşıyorlardı. Alman burjuvazisi Bismarck imparatorluğunun, Hohenzollern otoriteryan devletinin, Junkerlerin ve kilisenin önünde teslim olduğundan ve Alman kapitalizmi karteller biçiminde, devlet müdahalesini ve örgütlü kapitalizmi geliştirmek için serbest rekabeti atlamış olduğundan ve öte yandan da, onun politik partileri korumacılığa, otoriteryan toplumsal politikaya ve emperyalizme geçmek için *laissez-faire*'i atlamış olduğundan, burjuva aydınlar da militan maddecilikle birlikte militan liberalizmi de terk etmişlerdi. Doğa biliminin gelişmesi 19. yüzyıl ortasının mekanistik maddeciliğinin üstesinden gelmiş bulunuyordu. Üniversitelerde, bunun yerini kısmen yeni-Kantçılık, kısmen de Mach ve Avenarius'un ampriokritisizmi aldı. Mekanistik gelişme evresi aşıldı.

miş olduğundan, birçok düşünür Marx ile Engels'in kendi bilim ve toplum anlayışlarını temellendirdikleri diyalektik maddeciliğin de eskimiş olduğunu savunuyorlardı. Bu yüzden, Marksist okul çağdaş akademik felsefenin ortaya attığı sorunlarla uğraşmak zorundaydı. Plekhanov ve Lenin eleştirmenlerine karşı, maddeciliği savundular. Öteki Marksistler Marksist toplum bilimini kısmen yeni Kantçılıkla, kısmen de ampriokritisizmle bağlamaya çabaladılar. Max Adler'in felsefi çalışmalarının gelişimi, bu tarihsel durum açısından anlaşılmalıdır.

Bugün, Max Adler'in felsefi kazanımlarını, Marksizm ile felsefe arasındaki tartışma alanında onun en önemli karşıtınkilerle (Lenin) karşılaştırmak çok ilginç olur. Rusya'da, 1905 devrimine dek Marksizm burjuva aydınlar üzerinde, son derece güçlü bir çekiciliğe sahipti. Rusya'nın da sanayi kapitalizmi aşamasından geçmek durumunda olduğu, geçişsel bile olsa bir burjuva endüstriyel kapitalist toplumunun gelişmesinin Rusya için de bir zorunluluk olduğu yollu Marksist kabul onları çekiyordu. Onlar Marksizme, öneendüstriyel, önburjuva Rus toplumunun ideolojilerine karşı bir silah; slavofillere ve narodniklere karşı, burjuva endüstriyel Batıcılık silahım bulmuşlardı.

1905'e dek, Rus burjuva aydınları devrimci karakteriyle de Marksizme çekiliyorlardı. Rusya kendi burjuva devrimiöncesinde bulunduğu ve burjuva aydınlar çarlığa karşı hâlâ devrimci savaşım içinde olduğu sürece, onlar Marksizmin çekiciliğine karşı duramıyorlardı. Ama, burjuva aydınlar 1905 ve 1906 burjuva devrimlerinde devrimci proletaryanın kendi önlerine tehdit edici bir şekilde çıktığını gördükten ve devrim bastırıldıktan sonra, Marksizmden yüz çevirdiler. Marksizmin felsefi temellerinin eleştirisi burjuva aydınlara, devrimci proletaryanın ideolojisini terk etmenin bir gerekçesini veriyordu. O sırada maddecilik ile karşıtları arasındaki tartışmada, devrimci proletaryanın ideolojileri ile, proletaryadan ayrılmış ve proleter devrime karşı olan burjuva aydınlar (Struve) arasında, tam bir ayrılma gerçekleşti. Bu tikel tarihsel durumda, Lenin'in ampriokritikçilere ve yeni-Kantçılara karşı maddeciliği savunması proleter ve küçük burjuva ideolojiler arasındaki, devrimci sınıfsal ayrılık anlamına geliyordu.

Alman toprağında, bu felsefi tartışma bütünüyle farklı tarihsel koşullar altında gelişti. Burada, proleter ve burjuva ideolojisi arasındaki ayrılmanın tamamlanması gerekmiyordu; onyıllar önce olmuştu bu.

Burjuva aydınlar asla Marksist olmamıştı. Almanya'da, 1890'ların başından itibaren, son derece hızlı sanayileşmeyle birlikte, işçi hareketi de hızla gelişmişti; ama, Anti-sosyalist Yasa'nın zincirlerinden kurtulur kurtulmaz, devrimci olmayan bir durumda gelişen ve ücretleri yükseltmek, sosyal yasaları genişletmek için başarılı savaşımalar vererek, 1890'ların ikinci yarısının genliğinden yararlanan Alman sosyal demokrasisi, giderek, reformist karaktere de büründü.

Burjuva aydınlar çalışan kitleleri tüm devrimi amaçlardan ayırabileceklerine ve işçi hareketini işçi sınıfının ekonomik çıkarlarının kapitalist toplum içerisinde salt temsil edilmesine indirgeyebileceklerine, işçileri burjuva liberalizminin bağışıkları olarak kazanabileceklerine ve liberal burjuvazinin yanısıra, onları da, kendisini barışçıl biçimde demokratize edecek bir otoriteryan devlet içinde bütünleştirebileceklerine inanıyorlardı. Bu özlemlerden, oldukça sofistike bir Marx eleştirisi geliyordu. Burjuva aydınlar artık işçi hareketinin zor yoluyla ezilmesi için savlar sağlamak durumunda olmadıkları, ama işçi sınıfını kazanmayı, sosyalist hareketi pasifize etmeyi ve onun devrimci karakterini elimine etmeyi amaçladıklarından eski vulger Marx eleştirisini hor görüyorlardı. Marksizmin tarihsel kazanımını ve bilimsel önemini kabul ediyor, ama kuşkusuz, aynı zamanda da, sosyalizmi önceki devrimci ideolojisinden ayırmaya çalışıyorlardı. Üniversitelerde hakim olan yeni-Kantçılık da buna savlar ve yöntemler sağladı. Stammeler'den, Rickert aracılığıyla, Kelsen'e dek, toplumun gelişimin neden-sonuç ilişkisi bir bilançosunu sağlayacak bir toplumsal bilim olasılığını tartışmak üzere, Kantçı epistemolojik savları kullanan bir Marx eleştirisi gelişti. Bunun aracılığıyla, Marx'ın, toplumsal devrimin tarihsel kaçınılmazlığına ilişkin kuramının temelden çöktüğü ve sosyalizmin etik bir postülaya, değer yargıları için yalın bir düstura ve var olan toplumsal düzen içerisinde eyleme indirgeniği ileri sürülüyordu.

Bu burjuva Marx eleştirisi yeni bir sofistikasyon düzeyinde, Alman sosyal demokrasisi içerisindeki kuramsal revizyonizm üzerinde baskın bir etki yaptı; bu revizyonizm işçi hareketinin reformist pratiğine uygun olarak gelişti. Conrad Schmidt, Staudinger, Eduard Bernstein ve Kurt Eisner yeni-Kantçılığı benimsediler ve Kant'ın kategorik buyruğuyla sosyalizmin etik gerekçelendirilişini, Marx'ın sınıf savaşımını bilimsel gerekçelendirişiyi bağlamaya çaba gösterdiler.

Adler de yeni-Kantçılığı kabul etti; kendi düşüncelerini burjuva aydınların ideolojisine bağlayan göbek bağına asla kesmek durumunda olmamıştı ve Kant'ın felsefesinin, burjuva bireyci 18. yüzyıldaki ve yeni-Kantçılığın da, kendi gençliğinin militan liberalizminin burjuva reddedilişindeki toplumsal köklerini asla kabul edemedi. Ama o yeni-Kantçılığı, kendi sosyalist öncellerininkinden çok farklı bir anlamda, Marx'a ilişkin burjuva eleştiriye kapılmaksızın, Marx'ın Stammler, Rickert ve Kelsen tarafından yapılan eleştirisinin ve Kantçı ya da yeni-Kantçı epistemolojinin eleştirisinin üstesinden gelerek, kabul etmişti. Yeni-Kantçılığı; revizyonistlerin yaptığı gibi bunu eklektik bir biçimde Marksizmle bağlamak için değil, ama Kantçı bilgi eleştirisi yardımıyla, tüm revizyonist sulandırılmalara karşı Marksist toplum bilimini savunmak ve bunu, sosyalizmin etik gerekçelendirilişinden keskin bir şekilde ayırmak için kabul etmişti.

II. MARKSİZMİN KURAM VE YÖNTEMİ

MAX ADLER,

*Karl Marx'ın Düşüncesinin Sosyolojik Anlamı*¹

Böylelikle bilimsel düşüncenin yeni tutumu için yol hazırlayan toplum konseptiydi ki, buna göre, insanla ilgili süreçler de tıpkı doğal süreçlerle aynı tarzda düşünülebilirdi. Bir engel olarak hâlâ ortada olan şey; insanların toplum birliği içindeki özgül etkileşiminin 17. ve 18. yüzyıllar düşünürleri için (başlangıçta yalnızca devletin doğru, akılcı örgütlenmesiyle ilgili bir soru olarak ve dolayısıyla, birey açısından devletin anlam ve amacıyla ilintili bireysel bir formülasyon içinde olsa bile) bir sorun ortaya çıkarmasıydı. Bu şekilde, kavramsal çözümlemenin kesinlikle aydınlatması gereken şey olan toplumun kendisi bir birlik içindeki insanların bu esrarlı birlikteliği atlanıyordu. Çünkü, bu birlik ister ilahi bir buyruktan, ister insanın akılcı çıkarlarından, isterse yaradılıştan gelen bir toplumsal tepkiden çıkarsanmış olsun, vurgu hep, toplumdan çok, birey üzerindeydi. Birey yalın bir biçimde başkalarıyla birliktelik oluşturuyor, kendisini onlarla birleştiriyordu; ama öte yandan, bu dayanışma ve birlik olgusu, bunların doğası ve zemini kapsam dışı kalıyordu. Bu birliğin ilk kez olarak, kav-

ramsal bir anlatım aradığı ve soruna böylesine büyük ve kalıcı öngörülerin kazanıldığı klasik Alman felsefesinde, düşüncenin bu doruğunda bile, -bu yüzdendir ki, bu felsefe insan zihninin toplumsal karakterinin doktrini olarak betimlenebilirdi- bu karakterin açıkça ortaya çıkmasına izin vermek yerine, onu muğlaklaştıran bir formülasyona rastlanmıştır yalnızca. Dolayısıyla bu, Kant'ta tümel yasaları saptayan zihin, Fichte ve Hegel'de türlerin karakteristiği olan aklın gelişme süreci biçimini aldı; ama birinci durumda, katışıksız bir bireyselci bilgi eleştirisi gibi gözükken şeye ve ikinci durumda da, gizemli bir tümel metafiziğe yol açmaktadır.

İnsanların toplumsal dayanışmasının temelini ortaya çıkarmak için ilgilenilen düşüncenin dikkate değer ve temelli yeniden yönelimi ancak Feuerbach'la sonucuna ulaşır. O düşünceler, en başta da dinsel düşünceler diyarının yalnızca, insani zihinsel yaşamın tümel bir psikolojik yasallığının ürünü olduğunu gösterdi ve bunun nüvesini de insanı oluşturan türde bulmuştu. Dindar insanın korku ve şaşkınlıkla, bir tanrı işi olarak, türevlerini kendisinden ayırdettiği en yüksek varlığın dünya aklının kuralı olarak düşünen insanın; ancak bu şekilde, doğal bir süreç yoluyla bireyselin ötesine geçerek, kendi öz karakterini ortaya koyabilen insanın özünden başka bir şey olmadığı kanıtlanmıştı. Çünkü, "insanın özü ancak topluluk içinde, insanın insanla birliğinde var olur... İnsanın insanla topluluk oluşturmaya, hakikatin ve tümelliğin ilk ilkesi ve ölçütüdür."² "Yeni felsefenin kendi bilgi ilkesi, kendi öznesi olarak benlik'i, mutlak, yani soyut, zihni değil, kısacası, yalnızca kendisi için us'u değil, ama insanın gerçek ve bütün varlığını almasının nedeni budur." O "insanın temeli olarak doğa da içinde olmak üzere, insanı felsefenin biricik, tümel ve en yüksek nesnesi durumuna ve dolayısıyla fizyoloji de içinde, antropolojiyi tümel bilim durumuna getirir."³

İnsanın özüne ilişkin bu gerçek ilkeyle, Feuerbach felsefesinin, hâlâ Hegelci kurgunun büyüğü altında olan bir çağın bütün düşüncesi üzerinde yaptığı muazzam etki iyi bilinmektedir. Bu ancak; onun gerçekliğin bir anlatımı olarak, uzun zamandır kuşkuyla hakikate ilişkin, açık bir yollama olarak algılanmış olmasıyla açıklanabilir. Bu entelektüel kazanımın özgürleştirici etkisini Marx da duyumsadı ve genel olarak, bu dönem boyunca bütünüyle Feuerbach'ın etkisinde olarak kabul

edilen erken yazılarında bunun açık seçik bir kanıtını vermektedir. Ama bu kabullenme bir hatadır. Temelde, Marx asla bir Feuerbachçı olmadı; ancak yalnızca, onu bütünüyle kendi yoluna iten bir güç olarak Feuerbach'tan kesin biçimde aldığı muazzam ivmeyi başından beri duyumsuyordu. Kuşkusuz, onun gelişmesi önceleri, Feuerbachçı düşünce yönünde gidiyor gibi gözükür; ama bu, başından beri, Feuerbach'da hâlâ puslu olan insan öz konseptini, daha kesin biçimde yeni bir konsepte, toplum konseptine dönüştürmesine olanak veren, karakteristik eleştirel tutumu göstermektedir. Eğer böyle olmasaydı, o zaman, Feuerbach üstüne ünlü tezlerde, daha 1845'de gösterdiği bir açık anlayışla, Marx Feuerbach'ın ötesine geçemezdi. Bir tür olmanın özü şeklindeki nosyonla tezat içinde, insanın toplumsallaşması gibi yeni bir devrimci düşünce burada halihazırda açık bir biçimde dile getirilmiş ve Feuerbach'ın soruna ilişkin çözümünün yetersizlikleri ortaya konulmuştur. "İnsanın özü", diye Marx Feuerbach'a karşı ileri sürmekteydi, "her bir tikel bireydeki içkin bir soyutlama değildir. İnsanın gerçek doğası toplumsal ilişkiler tümlüğüdür. Bu gerçek doğanın eleştirisine girişmeyen Feuerbach, böylelikle, ... insanın doğasını ancak bir 'cins' açısından birçok bireyi katışıksız doğal (biyolojik) bir şekilde birleştiren içsel ve sessiz bir tümel nitelik olarak düşünmek zorunda kalır."⁴ Bu türün varlığının yalnız etkili bir doğa olgusu olmayıp; ama insanların kendi etkinlikleriyle ve birbirleriyle ve birbirleri üzerindeki çalışma tarzıyla, kendilerinin, sürekli olarak yarattığı bir karşılıklı karışımı ve karşılıklı etkileşimi olduğunu kabul etmek söz konusudur. İnsan toplumu konsepti burada, her bir bireyin çalışmasının yalnızca başka her insana yönelmekle kalmayıp, ama bunlar olmaksızın da düşünülemeyeceği bir emek süreci içinde insanın zorunlu dayanışmasına ilişkin, sonul bir anlayış düşüncesi olarak işlenmiş ve tanımlanmıştır. Marx'ın bir başka tezinin anlamı da budur: "Tüm toplumsal yaşam esasta pratiktir. Kuramı gizemciliğe götüren tüm gizemler kendi akılcı çözümlerini, insan pratiği içinde ve bu pratiğin kavranmasında bulurlar." Bu, Marx'ın bakış açısı ile Feuerbach'ın, soruna ilişkin çözümü arasındaki farkı açıkça dile getirmektedir. Feuerbach'da soruna ilişkin çözümü arasındaki farkı açıkça dile getirmektedir. Feuerbach'da temel konsept hâlâ insandır; oysa Marx'da, toplumdur. İnsanın özü yerine, Marx'ın kendisinin yeni bir bakış açısı diye yollama yaptığı, "insan

toplumu, ya da, *toplumsallaşmış insanlık*" düşüncesi yerleşmiştir.

Bu, toplumsallaşmış insan konseptini korumak çok önemlidir ve bunun yardımıyla, Marx'tan bu yana, insanın katıksız biçimde toplumsal doğasının belirlenmezliğinden ve onun kökenleriyle ilgili spekülasyondan, toplum ve toplumsal yaşam konsepti ortaya çıkmıştır. Toplumlaşma konsepti salt bir düşünce entelektüalizminden, ya da, hayvani bir dürtünün kabalığından; toplumsal bir sözleşmenin naifliğinden, ya da, zorla birleştirmenin zalimliğinden oldukça uzak bir şekilde, insan toplumunun karakterini dile getirir. Bunun yerine, derin bir gerçekliği formüle eder: salt yanyana yaşamaları ve etkileşimleri gereği toplumsal duruma gelmeyip, ama baştan beri, her tekil kişinin bireysel etkinliğinde, bu türün biricik işlevlilik tarzları da olmaları anlamında, insani güçlerin toplumsal karakterini... Bu nedenle, doğru bir toplumsal bakış açısına ancak, Marx'ın koyduğu gibi, gerçek bireysel insan "gündelik yaşamıyla, çalışmalarıyla ve ilişkileriyle bir birey olarak, toplumsal bir varlık durumuna geldiği ve kendi *forces propres*'ini toplumsal güçler olarak kabul ettiği ve örgütlediği zaman..."⁵ ulaşılır ve insanın doğası, ancak o zaman, doğru biçimde kavranır.

Bu algılama; toplumsal güçlerin tikel doğası ve nedensellik ilişkilerini araştırarak, toplumsal yaşamın nedensel düzenliliklerini sorgulamamıza olanak verir. Dolayısıyla, modern düşüncede gelişmiş olan, doğa ile toplum arasındaki ayrımın üstesinden gelmeye ve bunları, tek bir bilimsel kavramlar şeması içinde bir araya getirmeye ilk kez olanak veren de, daha kesin içeriğiyle Marx'ın toplumsallaşma konseptidir. Şimdi, doğa ile toplum bir bütün olarak olayların nedensel düzenliliğini içerir; birincisi, insanların içindeki ve çevresindeki katıksız fiziksel olayları ve ikincisi de, insanların içindeki ve onlar aracılığıyla olan, katıksız zihinsel olayları. Bu şekilde, bir tür olarak insanı ilgilendirse bile, fiziksel her şey katıksız biçimde doğal olarak görülür ve yalnızca bireyi ilgilendirse bile, zihinsel her şeyde her zaman toplumsal olarak algılanır. Böylece, ilk kez olarak, Marx'la birlikte, doğal bilimle mantıksal açıdan dayanağa sahip olan ve bilim diyarını, önceki alanının iki katına çıkaran bir toplumsal bilimsel bakış açısı olası duruma gelir.

Ama, doğal bilimler yüzyılı ortasında, daha da umut verici bir toplumsal bilimler evresini başlatan ve Marx tarafından yeni yaratılan

toplumsal bilimsel düşünme tarzının anlamını tam olarak anlamak için, bu entelektüel kazanımdaki bir başka öğeyi de değerlendirmek gerekiyor. Hegel'in felsefesinde ilk kez görkemli biçimde dile getirilen bir başka düşünce de, bireyin toplumlaşması olarak toplumsal yaşam şeklindeki bu yeni anlayışla bağlanmış duruma gelmektedir; yani, *gelişme* düşüncesi. Bu nosyonla birlikte, önceleri tüm bilimsel kavrayışa meydan okur gibi gözüken tarih ilk kez toplumsal bilimsel incelemenin merkezine girdi. Salt bir geçmiş olaylar vakayinamesi olmaktan, ya da, en elverişli durumda bile, ahlâki politik ya da felsefi bir inceleme olmaktan, tüm toplumsal alayların nedensel karşılıklı ilintisinin sorgulanmasına dönüştürüldü.

Kabul edildiği üzere, Hegel'de bu anlayış hâlâ metafiziksel bir kılık içinde gizlidir. İnsanın toplum içindeki birliği, insanların önceden betimlenmiş bu özgül entelektüel toplumlaşması onda hâlâ, onların, kendisi içinde dünyayı taşıyan mutlak bir tinde birleşmesi gibi metafiziksel biçimde ortaya çıkar. İnsanların kafasında; tüm bireysel erekların sürekli olarak ötesine hamle yaparak, her bireysel düşünce ve plana aşkınlığını ortaya koyan bir dünya aklı işlev görür. Başka etkinliklerle karşılaştığında her tikel insanal etkinlik hep, asla öngörülemeyen sonuçlar ürettiğinden; bütün insan eylem sürecinden (sonuçların ya elverişli ve yararlı olarak kullanılabilceği, ya da elverişsiz olduğu ve önlenmeleri gerektiği için) yeni düşünce, planlar ve eylemlere yol açması muhakkak olan durumlar doğar, sürekli olarak. Böylelikle, tarih bir entelektüel yaratım süreci; zorunlu olarak daha yüksek biçimlere de yol açan, kesintisiz bir hareket durumuna gelir. Çünkü o gerçekte, burada iş başında olan ve çelişkili olarak algılaması dolayısıyla, akla ve sonuç olarak da, daha yetkin varlık türlerine doğru ilerlemeye daha uygun bir tarzda, bu çelişkinin üstesinden gelmek zorunda olan zihindir. Böylece bir gelişme aşaması, daha fazla akla sahip olması dolayısıyla, bir başkasının yerini alır: aklını yitiren hiçbir şeyin var olmasına izin veremez; çünkü, gerçek olan her şey rasyonel olmakla birlikte bu ancak rasyonel olduğu sürece gerçek olarak kalır.

Hegel'in tarih felsefesinin görkemli öncü karakteri yalnızca, onun çağdaşları üzerinde böylesine derin bir izlenim bırakan ve bugün de önemli bir rönesans yaşayan mutlak tin kuramında değil, ama biraz önce karşılaştığımız şekliyle, onun tarih anlayışında da yatmaktadır.

Artık metafiziksel biçimde yönelimli olmayıp, Hegel'in kültürel dünyanın yasalarca yönlendirilen düzenliliklerine karşı duyduğu aynı tutkulu ilgiyle yönlendirilen düşüncenin, doğrudan doğruya, bilimsel bir düşünme tarzına doğru ilerleyebileceği bağlantı halkası buradadır. Bu ilerleme Karl Marx'ın adıyla kopmaz bir biçimde birleşmiştir.

Hegel'in tarih anlayışı katışıksız bir bilimsel anlayışın tüm öğelerini halihazırda göstermektedir; burada tarih, artık onun dışında ya da üzerinde iş gören güçlerce değil de, yalnızca onun kendi güçleriyle şekillendirilen ve yasalarca yönlendirilen süreklilik olarak düşünülmüştür. Hegel'de bunlar, mutlak tinin güçleridir ve onun diyalektik diye nitelediği -buna göre, tinin gelişimi onun çelişkilerinin açılımı ve üstesinden gelinmesiyle gerçekleşir- yasalarca yönlendirilen karakteristik bir tarzda işlev görürler. Böylece, tarih yalnızca nedensel bağıntı olarak değil, ama aynı zamanda da teleoloji olarak, içkin biçimde bu nedenselliklerle gerçekleşen amaca yöneliklik olarak düşünülmüştür. Tarihin anlamı artık dışsal olarak -örneğin, ilahi bir tecelliyle- saptanmış bir şey değil, ama tarihte gelişimlerini başarmış olan güçlerin rasyonel doğasının nedensel ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, Hegel'de tarih bir süreç durumuna gelir ve buna ilişkin bilgi artık salt merak gereksinimlerini, antika bir ilgiyi ya da pragmatik bir tutumu doyumsatmaz; ama kuramsal olarak, ilk kez, insanlığın varoluş tarzını da ortaya koyar. Dahası, bu tarih anlayışı spekülatif Hegelci biçiminden Marx'ın katışıksız kuramsal kavramsal şemasına aktarıldığında; kuşkusuz, yöneticilerin biyografilerinin, devletlerin eylemlerinin ya da savaş ve devrimlerin bilançolarının derlenmesi şeklindeki, eski alışılmış biçimiyle değil, ama geçmişin tüm kalabalık imgelerinin değişme ve süreklilik içindeki, yasalarca yönlendirilen karşılıklı bağlantısının bilgisi olarak tarihin toplumsal varlık ve olayların doğal bilimi durumuna gelmesinin muhakkak olduğu da açık bir hale gelir.

MAX ADLER,

*Marksizmin Klasik Alman Felsefesiyle İlişkisi*⁶

Burada, hangi anlamda, Marksizm ile klasik Alman felsefesi, özellikle de Kant arasında bir ilişkiye yollama yaptığımı hemen açıklığa

kavuşturmak ve daha baştan, kaba bir yanlış anlamayı dışlamak için, şu noktayı güçlü biçimde vurgulamak gerekiyor: bu iki düşünce sistemi arasındaki bir tarihi bağlantıyla asla ilgilenmiyorum. Kant ya da Fichte'nin Marx ve Engels üzerindeki doğrudan bir etkisinin, bütünüyle dışlanmış olduğunu zaten vurgulamış bulunuyorum. "Kant ve Marx", hatta "Fichte ve Marx" gibi gözde temalar -her zaman kabul edilmiş olmamakla birlikte- "Hegel ve Marx" tem'asından temelden farklıdır. Kant ya da Fichte örneğinde, yalnızca, bunlar ile Marx arasındaki tarihi etkileri değil, mantıksal ya da yöntembilimsel anlaşmaları göstermek söz konusudur. Kısacası, Marksizmin klasik Alman felsefesiyle ilişkisi, Hegel aracılığıyla dolayım lanmamış olması ölçüsünde -ve hatta, zorunlu olarak bilince ulaşan, bu ilişkinin kendisinin anlamı bile- bu dönemin tarihinde değil, düşünceler tarihinde aranmalıdır. Bu anlamda, bir kimsenin Marx ile Engels'in düşüncelerinin hiç farkında olmadığı ve eşit ölçüde, onun birçok tilmizinin, daha önceki Marksistler ile daha yakın zamanlardaki Marksistlerin düşüncelerinin de farkında olmadığı yerlerde bile, (böyle) bir ilişki söz konusudur. Bu yüzden, daha önceki hangi düşüncelerin, bilinçli olarak, klasik Alman felsefesinden Marksizme soğurulması değil; idealist felsefenin hangi kavramsal motiflerinin -bunlar ne denli maddeci bir kılık almış olurlarsa olsunlar- burada gerçekten ayak diremesi söz konusudur.

Bundan şu çıkar ki, Marksizmi Kant'la ilintilendirmenin Marx'ı Kant'la "tamamlamak" ve adeta, sosyalizmin felsefi bir gerekçelendirilişini elde etmek şeklindeki moda istekle hiçbir ilgisi yoktur. Kantçı canlanışın esinlendiricisi Hermann Cohen kesin bir biçimde ve çok haklı olarak, Kant'ın etiğinin sosyalizmin insani amaçlarının felsefi bir anlatımını temsil ettiğine işaret etmiştir. Aslında kategorik buyruk istençli bir öznenin daha fazla ezilmesinin söz konusu olamayacağı tümel bir istenç yasaması düşüncesidir. İnsanın salt bir araç olarak görülemeyeceği; ama her insana, aynı zamanda da bir amaç olarak davranmak gerektiği tüm sömürüyü dışlayan bir düşüncedir. Tüm toplumsal akıl dışılığı ve ezgiyi olanaksız, uygunsuz kılan bir amaçlar diyarı düşüncesi, sınıfsal çatışmaya artık izin vermeyen *dayanışmacı toplum* düşüncesidir. Bu nosyonlar Kant'ın, imgesel bir ütopya olarak değil de, yorulmaksızın izlenmesi gereken ve tarihsel gelişme içinde gerçek-

leřtirilebilecek yetkin bir toplum durumu dűřűncesi űzerindeki ısrarıyla da ilintilendirilmelidir. Bu dűřűnceleri birlikte aldığımızda, Cohen'in, "sosyalizm etik idealizme dayanır" ve "Alman sosyalizminin gerćek ve otantik kurucusu Kant'tır" iddialarına nasıl ulaşabildiğini anlayabiliriz. Cohen'le anlaşma içinde, ćok sayıda dűřűnűr - yalmzca Stammler, Natorp, Staudinger ve Vorlander'i anacağım-Marx ile Kant arasındaki, sosyalizm ile eleřtirel idealizm arasındaki bağı; sosyalizmin, onun amaćlarına ilişkin, Kant'ın pratik felsefesince sağılanan etik gerekćelendiriliřle tamamlanması gerćeğinde yattığını ortaya ćıkarmışlardır.

Ama, bu tűr bir iliřki Marksizmin bakıř aćısından kesin bićimde reddedilmelidir. Marksizm bir sosyoekonomik bilgi sistemidir; sosyalizmi toplumsal yařam olaylarının nedensel bilgisine dayandırır. Marksizm ve sosyoloji bir ve aynı řeydir; yani Marksizm toplumsal yařamın yasaları ve onun nedensel geliřiminin biliminden bařka bir řey olmayı amaćlamaz. Sonuć olarak, sosyalizmin geliřimini, nedensel bir zorunluluk sorunu olarak, kapitalizmden ćıkarsamayı amaćlar. Marksist anlayıřa gűre, sosyalizm etik bakımdan haklı olduğı için değıl, nedensel olarak űretildiğı için ortaya ćıkar. Daha sonra gűreceğimiz gibi, toplumsal yařamın bu nedensel űrűnűnűn aynı zamanda etik bakımdan da gerekćelendirilmiř olması asla rastlantısal değıldir ve Marksistler için de bir rastlantı değıldir. Ama, geliřmenin nedensel zorunluluğunun etik gerekćelendirilmeyle bu uyuşumu Marksist dűřűnce řeması ićerisinde, ancak nedensel bakımdan ćözűlmesi gereken bir sosyolojik sorundur; Bu ćözűműn; ahlâki aćıdan gerekćelendirilmiř kabul ettiğı řeyi gerćekleřtirmek için, sonuća, formel teleolojik nedensellikle harekete gećirilen toplumsallařmış insan anlayıřında yattığını gűstereceğim. Sınıf savařını bu ćözűműn elde edildiğı tarihsel bićimdir. Bu noktaya daha sonra yeniden dűneceğim.

Sorunumuzu uygun ve betimsel bir bićimde forműle edersek, Kant ile Marx arasındaki bağılantı Kant'ın, yalmzca bir űtopik-sosyalist bile olsa, belki de bir sosyalist olmasında yatmamaktadır. Eğıer sosyalizm űretim araćlarındaki űzel műlkiyetin ortadan kaldırılması ve űretimin toplumsallařtırılmasıyla, ekonomik sistemin bilinćli ve planlı bir dűnűřűmű řeklinde anlaşılırsa, Kant sosyalizmden hâlâ olduća uzaktı. Bu anlamda, Kant'a bir etik sosyalist bile ddenilemez; zira toplumun

ekonomik örgütlenmesi sorunu onun açısından hiç mevcut değildir. Değindiğim bağlantı, çok daha farklı bir düzeyde yatmaktadır. Ne Kant ile Fichte'nin ettiğini ve benzer olarak da, Hegel'in diyalektiğini Marx ile Engels'in ekonomik ve sosyolojik kuramlarıyla bağlamak, ne de bu düşüncülerin bireysel kuramlarını Marksist düşüncelerle bir ilişki içine girmeye zorlamak söz konusudur; söz konusu olan ortak temel sorunu, yani, insanın kendi çevresiyle ilişkisini, ortaya koyma yöntemindeki içsel entelektüel yakınlığı göstermektir. Marksizm ile eleştirel idealizm arasındaki büyük bağlaşmanın aranacağı yer burasıdır. Bu anlamda, Kant ve Fichte'den, Hegel ve Feuerbach yoluyla, Marx ve Engels'e uzanan düz bir hat vardır. Bu sonuncular Alman düşünce panteonundaki hakiki ilahi doruklar olarak ortaya çıkmamaktadırlar. [...]

Aslında, eleştirel felsefenin bireysel bilinçten işe başladığı ve başlaması gerektiği, ama bu bilinçte birey üstü, transendental toplumsal, a priori toplumsallaşmış karakteri ortaya koyması gibi; Marksizm de insandan, henüz yeterince dikkat verilmemiş bir olgudan işe başlar. Bununla birlikte, insandan, onun kendisini düşündüğü şekliyle, bireysel insan olarak değil, toplumsallaşmış insan olarak hareket eder. Daha kesin alındığında, Marksist sosyolojinin merkezi konsepti toplum değil, toplumsallaşmış insandır. Ancak bu şekilde, ampirik tarihsel bir kuram tüm toplumlaşmanın temelini yalnızca bireysel bilinçte bulabileceği olgusunu, bu epistemolojik olguyu ortaya çıkarabilir. Sonuç olarak, Marx için hareket nokası kendi içinde, metafiziksel bir varsayım değilse bile, boş bir soyutlama olan ve modern tümelcilik adı verilmiş olsa bile, metafiziksel olarak kalan toplum değildir. Marx açısından, toplum ne insanlar arasındaki etkileşimden doğan bir şeydir, ne insanların üzerindedir, ne de, sempatik tepilerle ya da varoluş savaşımındaki ayıklanmanın bir sonucu olarak, varoluş kazanmıştır. Bir "sözleşme"yle de oluşmuş değildir. Deyim uygunsa, yalnız, insanın insanla ilişkisiyle kendini burada ortaya koymuştur. İnsan ortaya çıkar çıkmaz toplum var olur; çünkü, insan ampirik bakımdan, ancak insanlar arasında mümkündür. Benzer olarak bilincin toplumsallaşması yalnız bireysel bilinçle verili olur.

Marx'ın, kendi temel görüşünü kısaca formüle ettiği şu klasik pasajda anlattığı da budur.

*İnsanlar gerçekleştirdikleri toplumsal üretim içinde, vazgeçilmez ve kendi istencilerinden bağımsız olan, belirli ilişkilere girerler; bu üretim ilişkileri onların maddesel üretim güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına denk düşer. Bu üretim ilişkileri tümlüğü toplumun ekonomik yapısını oluşturur.*⁷

Böylece, burada, toplumsal birlik insanlarla ve onların istencinden bağımsız olarak ortaya atılır; onların varoluş tarzını oluşturur. Bir başka pasajda da benzeri bir formülasyon vardır:

*Üretmek için, (insanlar) belirli ilişkilere ve koşullara girerler ve onların doğa üzerindeki etkisi, onların üretimi ancak bu toplumsal ilişkiler ve koşullar içerisinde yer alır.*⁸

Burada da, yalıtılmış insan yoktur; salt, insanların ancak toplum içinde gelişebilmesi anlamında değil, ama daha da güçlü bir anlamda, yani, Marksist bakış açısından insanın toplum dışında yalnızca olanaksız olmakla kalmayıp, düşünülmemesi anlamında değil, ama daha da güçlü bir anlamda, yani, Marksist bakış açısından insanın toplum dışında yalnızca olanaksız olmakla kalmayıp, düşünülmemesi anlamında da. Robinson Crusoe sosyolojik bir saçmalık olduğu kadar, epistemolojik bir saçmalıktır da. Marx bunu çok açık bir biçimde dile getirmiştir.

*Toplumda üretim yapan bireyler -dolayısıyla, toplumsal bakımdan belirlenmiş bireysel üretim- kuşkusuz hareket noktasıdır. İnsan en sözlüksel anlamıyla bir zoon politikon'dur, salt toplumsal bir hayvan değil, ama ancak toplumda bir birey olarak gelişebilen bir hayvandır. Toplum dışındaki, yalıtılmış bir bireyin üretimi -kendisinde toplumsal güçlerin halihazırda dinamik biçimde mevcut bulunduğu uygar bir kişi bir rastlantı sonucu, vahşetin ortasına atıldığında ortaya çıkabilecek, seyrek bir olay- birlikte yaşayan ve konuşan bireyler olmadan dilin gelişmesi kadar büyük bir saçmalıktır. Bunu daha fazla tartışmanın anlamı yoktur.*⁹

Bu, daha önce gösterdiğim, ama ampirik terimlerle dile getirdiğim gibi, bir transendental ilişki formülasyonudur kesin olarak. Marx'ın, metaların değerinin doğasıyla ilgili gözlemlerde bulunduğu başka bir pasajda, bu daha da açık biçimde ortaya çıkar;

Belli bir anlamda, aynı şey metalar için olduğu kadar, insan için de geçerlidir. O dünyaya bir aynayla, ya da, 'ben benim' diye iddia edebilecek bir fichteci filozof olarak gelmediğinden, önce başka insanlarda kendisini yansıtır. Ancak, kendi eşiti olarak insan-Paul'le ilişkisiyle, insan-Peter, bir insan olarak kendisiyle ilintilenir. Bu yolla Paul, kanlı canlı birvarlık olarak, kendi Pauline'sinin bedeninde, insan türünür fenomenal biçimi olarak, kendisi için geçerli olur.¹⁰

Bu yüzden, Marksist kuramın gerçek merkezi toplumsallaşmış insandır ve Marx toplumsal yaşamı, yalnızca toplumsallaşmış insanın bir etkinlik süreci olarak yapılandırır. Toplumsallaşmanın biçimlerinde etkin olma şeklindeki tüm insan anlayışlarında içkin olan bu düşünceler olmadan, maddeci tarih anlayışı bir hiç olur. "Ekonomik koşullar" gerçekte toplumsal koşullardan başka bir şey değildir; yani, insanların üretim, değişim ve tüketim yaptığı insanal koşullar. Maddeci tarih anlayışına göre, gelişimi toplumsal yaşamın bütün gelişimini koşullandıran üretici güçler yine, olgusal, zihinsiz güçler değil; insanların kendi amaçları, kendi toplumsal üretimleri hizmetine koştuğu doğa güçleridir. Ancak bu araçlardır ki, doğa güçleri (toprak ve yeryüzü) insan emeğinin öğeleri durumuna gelir ve ekonomik bir karakter kazanırlar, ekonomik etkenler ya da güçler olurlar. Bu yüzden, genelde, maddeci tarih anlayışı yalnız insan zihninin etkinlikleriyle ilgilenir; yaşam koşullarını bununla saptar ve toplumsal emeğe dek geliştirir. Bu, toplumsallaşmış insan etkinliğinin, ekonomik yönden ele alınan temel determinantlarına ilişkin bir formülasyondur. Bu yüzden, bir çok karıştının sandığı gibi, maddeci tarih anlayışına göre, insanın, adeta soğuk bir kaçınılmazlıkla kendine karşı dikilmiş olan yabancı ve hakim ekonomik yasalara kurban edildiği doğru değildir. Bunun yerine, ancak bu yasaları anlamadığı sürece insan kurban edilir. Çünkü, bu yasalarla yönlendirilen sürecin asıl doğası onun edilgenliği değil, etkinliğidir ki, Marx bunu devrimci praksis diye nitelendirir...

Klasik Alman felsefesi kesinlikle sosyalizm değildi; Marksist sosyalizmden ötesi eleştirel idealizmdir. Ama eğer, sosyalizmin felsefi temeli antibireysellelikte, yani, insanın genelde yalıtık bir varlık olarak düşünölemeyeceği görüşünde yatıyor gibi görülürse; o zaman, Alman klasik felsefesinin doğru ismi sosyalizm felsefesidir. Bunu bu şekilde

anlamaya artık alışmalıyız, yoksa hiç anlayamayacağız. Marksizm hâlâ bu felsefenin bir parçası değildir, neyse odur; yani sosyolojidir, toplumun ve onun gelişmesinin bilimidir. O durumda, şu açık bir hale gelir ki, Kantçı kuramda içerilen hayranlık verici bilgi eleştirisi yalnızca doğal bilim için değil, ayrıca toplumsal bilim için de yapılmıştır ve Marx, Kant'la; Newton'un kurduğu ilişkinin aynısını kurmuştur. Eleştirel felsefe Marksizm ve sosyalizmin tamamlanmasından daha çok doğal bilimin ve teknolojinin tamamlanması değildir. Ama tıpkı, doğal bilimin bilgi eleştirisinden, kendi yöntemleri konusunda giderek daha büyük bir açıklık ve en başta da, bulgularına daha büyük bir güven kazanması gibi, Marksizm de kazanır; burada, maddeci tarih anlayışı ve toplumsal ilerleme kuramı kendi anlam ve kesinliğini toplumsallaşmış insan, ya da artık anladığımız şekliyle, toplumsallaşmış bilinç konseptinden türetir.

Üstelik, Marx'ın Kant'la bu ilişkisi Newton'un Kant'la ilişkisinin de ötesine geçer. Çünkü fiziksel doğada, içerisinde insanın ortak belirleyici partner olmadığı bir ilinti kurulur; oysa toplumsal doğanın yasaları, ancak insan etkeni aracılığıyla gerçekleşir. Orada, insan kendi yazgısını çeker; burada ise, onu şekillendirir. Bir toplumsal bilim doğayı yalnız açıklamaya değil, dönüştürmeye de hizmet eder. Mantıksal karakteri gereği, doğal bilim duragandır; ama toplumsal bilim, karakteri gereği, devrimcidir. Marksist kuram ile sosyalist hareket arasındaki, sosyoloji ile sosyal devrim arasındaki içsel bağlantının derin, az anlaşılan anlamı işte budur. Bu aynı zamanda da, yine bir toplumsal bilinç felsefesi olarak ancak devrimci olabilecek klasik Alman felsefesiyle bir ilinti de sağlamaktadır. Alman klasik felsefesi hep bir eylem felsefesi olmayı özledi. Ama bunu, ancak düşüncede başarabildi; Marksizm ona, bu eymemi tarihsel olarak gerçekleştirmesine izin veren bilimsel bilgiyi sağladı. Eğer Kant ve taraftarlarının idealizmi, sosyalizmin kavramsal olanağının felsefesi idiyse; Marx'ın bilimsel sosyalizmi de, idealizmin güncel gerçekliğinin kuramı durumuna gelir.

MAX ADLER,
*Nedensellik ve Teleoloji*¹¹

Bilimin nedensel ve teleolojik anlayışları arasındaki ve doğal bilimin, (deyim yerindeyse) kültürel bilimlerden doğru şekilde ayrılması konusundaki tartışma ancak, hakem olarak zorlu bir bilim anlayışının oluşturulmasıyla çözülebilirdi. Ama, karmaşık bir tartışmanın bu tür çözümü, her iki tarafın da zafere ulaşmasının nadir bir örneğini verir. Çünkü, eğer teleolojik görüş bilim alanındaki iddiasından vazgeçme durumunda kalmışsa, çok daha geniş ve anlamlı bir alanda başına buyruk bir efendi olarak ortaya çıkardı. Bu inceleme bu noktaya kısaca değinmeseydi, yanıltıcı olur ve yanlış bir sonuca yol açardı. Zorlu bir bilim nosyonunu mümkün kılan bir görüşün kasdi tekyanlılığı; bizleri, bu perspektiften bakıldığında gözlemlenmeden kalması muhakkak olan şeyleri görmekten, bütünüyle engelleyecek bir ölçüde savunulmalıdır.

Bilimin bakış açısından, teleoloji nosyonunu tümüyle dışlamak durumunda olmamız bugün hâlâ etkili olan vulger maddeciliğin ve soluğu tıkanmış, kendine yeterli pozitivizmin önvarsayımları karşısında, çok sık olarak, ya da çok güçlü şekilde vurgulanamayan bir öngörü kazandırır bizlere; yani, bilimin kültürel ve toplumsal yaşam dahil, bir bütün olarak varoluşun ancak bir yanını; nesneler biçiminde kavranılabilen, tümel konseptler içinde soyutlanabilen ve yasalara tabi kılınabilen yönünü ortaya çıkarabildiği öngörüsünü. Tüm bilim soyutlama gerektirir ki, dünyanın total gerçekliğini burada asla kavrayamayız. Yalnızca bilimi kabul eden ve isteyen görüş açısı, terimin en güçlü, en tehlikeli anlamıyla tek yanlı olarak kalır; çünkü, her zaman, dünyanın yalnızca bir yönüyle karşı karşıya gelir.

Bu incelemenin amacı; varlığımızın tam gerçekliğinin gerçekten de yalnızca istençte bulunduğunu ve sonuç olarak, insanın gerçek yasa oluşturucu etkinliğinin gördüğümüz gibi her şeyden önce, bir yükümlülük olarak hakikati teslim etmesini ve bilimi işlemesini gerektiren, yasanın getirdiği bir etkinliği kendi pratik yaşamı bakımından, istenç alanında gerçekleştirildiğini göstermek olmuştur. Bunu tümüyle anlayan kişi bilim alanının, değer konseptiyle karmakarışık edilmesine asla yeniden izin vermeyecek; ama bilimin kendisini ahlâkîlik amacı için bir araç, gerçekleştirilmesi gereken bir değer olarak görecektir. Mantuk alanıyla karıştırılmaması, ama bu sonuncusunu -herhangi bir değerlendirmeyeyle rahatsız edilmemiş, değerden özgür kapalı bir sis-

tem- değere sahip şekilde kavraması gereken pratik aklın gerçek birinciliğidir bu. Pratik olanın birincilliğine ilişkin bu ısrarlı doktrininin yalın anlamı budur.

İnsan her şeyden önce, pratik, harekete geçirci ve amaç koyucu bir varlıktır. Onun gerçek varlığı bütünüyle bu etkinlik alanında yatar; insanların sık sık onu inandırmak istedikleri gibi, kuramsal yargıların entelektüel alanında değil. "Yaşamak için bilmek" bilimin otantik düsturudur; o yalnızca böylelikle, aksi halde adeta gülünç olacak bir çaba olmaktan *hakikaten* insani bir girişimin soyluluğuna erişir ve böylece de, her bakımdan, *idealin* bir aracı olması gerekir. "Yaşamak için bilmek" -bu sözle, bilim insanlığın ahlâki ve toplumsal tininin denetimini ele alır; bunun giderek artan gücüyle, gerçekliğin tüm gücü, anlığın gelişiminde olduğundan çok daha güçlü biçimde yaşar. Bilimsel bilgi alanını oluşturmakta herhangi bir anlam taşıyamayacak olan teleolojik ilişki; gerçek (kendi gerçek yaşamının bütününe kabul eden) bireyin bilincinde, onun, dünyayı kendi imgesine göre şekillendirmek üzere, bilimi kendi amaçları doğrultusunda geliştirmesi ölçüsünde, pratik bir edim durumuna gelir. Eğer insan, doğa yasalarını kuramsal alanda tüm teleolojik anlayışları kesin olarak zorlu bir biçimde dışlayarak saptarsa -çünkü, bilimin doğa düzenliliği olarak yeniden ürettiği zorlu düzeni oturtan şey yalnızca, insanın bilişinin düzenliliklerinde işlevli olan, zorunlu düşünce biçimleridir- pratik alanında da, insanın istenç düzenlilikleri için ahlâki yasada dile getirildikleri şekliyle bir dışsal geçerlilik yaratması ölçüsünde, dünyevi dünyanın yeni yaratıcısı ve dönüştürücüsü durumuna gelir. Doğal zorunluluk diyarımdan özgürlük diyarına sıçrayış ancak, doğanın kavranmış düzenliliklerini insanın kendi kendini dayatan ereklere bile bile tabi kılan pratik eylemle başarılır.

Öyleyse, pratik aklın kuramsal akıl karşısındaki birincilliği doktrininin -ki, teleolojik anlayış bile onun, kendi destekleyici savlarından biri olarak kullanılabileceğini düşünüyordu ve benim eleştirim bunu yalnızca sorgulamamış, ama ayrıca ilk kez olarak, doğru bir ışık altına da oturtmuştur- bu büyük doktrinin daha da gelişmesinin toplumsal yaşam alanında doğa bilimsel düşüncenin seçkin öncüleri olan düşünürlerce gerçekleştirilmiş olması kesinlikle bir rastlantı değildir. Auguste Comte'un bütün felsefesi açık bir şekilde, tüm bilginin kapsamlı

bir siyaset içindeki doruğundan, "savoir pour prévoir", başka bir nesneye sahip değildir. Hem düşünce, hem de eylem alanında olağanüstü bir enerjiyle yürütülmüş olan Karl Marx'ın baş amacı bu siyaseti, insanlığın kendisinin güçlerinden çıkarsamak ve bunu yaşamsal, kavgacı, bilinçli biçimde kendi kendisini belirleyen bir gerçeklik durumuna getirmektir. Marx kendi yaratıcı entelektüel çalışmasının daha başında, bundan böyle tüm bilimsel çalışmaların yol gösterici düsturu olacak şu sözü formüle ederken, bu, pratik aklın birincilliği doktrininin yalnızca yüklü bir anlatını olmaktaydı. "Filozoflar dünyayı farklı yollardan yalnızca yorumlamışlardı; sorun ise, onu değiştirmekti."

OTTO BAUER, *Marksizm ve Etik*¹²

Kautsky, Kant'ın etiğinin temellerini eleştirirken,¹³ apaçık bir biçimde, kapitalizmin geliştirici eğilimlerinin ortaya çıkarılmasının yerine, kapitalizmin ahlâksızlığı ve sosyalizmin ahlâklılığı üstüne vaazları koyanlara ve dolayısıyla, bilimden ütopyaya giden yolu izleyenlere, Marx'ın büyük başarısını ortadan kaldırmayı önerenlere karşı çıkmayı amaçlamaktadır. Sosyalizmin, Kant'tan gelen bu tehlikenin gerçekten tehditi altında olup olmadığını soruşturmak istiyorum. Eğer sosyalist toplum işçi sınıfının, uğrunda zorunlu olarak, kaçınılamaz sınıf savaşımı içinde çabaladığı ve sonunda, güç kullanarak ulaştığı toplumsal düzen olarak kabul edilmez de, yalnızca, ahâki bir açıdan değer biçilecek olası bir toplumsal düzen olarak düşünülürse, o zaman sosyalizmi, yalnızca hukuksal bir özellik, yani, emek aletlerinde toplumsal mülkiyetin yasal yoldan kurumlaştırılması karakterize eder. Bu düşünce toplumun mülk sahibi olarak toplumun üretim araçlarını yönettiği ve yönlendirdiği nosyonunu içerir. Böyle bir toplum çeşitli tiplerde olabilir.

Bir zamanlar, üretim araçlarının özel sahipliği; çalışarak elde edeceği şeylerin zilyedliği ve kullanımı konusunda herkesin korunması anlamına geliyordu. Daha sonra, toplumun üretimi yönlendirme işlevini vermiş olduğu kişilerin başkaları karşısında yönetme, başkalarına buyruk verme ve yasaklar koyma ve emek ürününün bir kısmını kendilerine ayırma yetkisine sahip olması anlamına geldi. Son olarak, üre-

tim araçlarının özel sahipliğinin en yüksek gelişme aşamasına dayanan bir toplumda, bir sınıf, salt tarihsel açıdan verili mülkiyetine dayanarak, üretim sürecinde bir işlev görmeksizin, toplumdaki öteki sınıfları sömürme olanağına sahip olmuştur. Bu norm değişmeden kalmış - çünkü, normatif mülkiyet sistemi her durumda aynıdır- ama, özel mülkiyetin ekonomik işlevi bütünüyle değişmiştir. Karşıtına dönüşmüştür: kendi emek ürününün zilyedliğini işçinin savunmasından, sömürücünün, başkalarının emeği üzerindeki iddiasını savunmasına... Karner (Renner) bu fenomene yasal kurumların işlevsizleşmesi adını veriyor. Bireysel mülkiyet için geçerli olan, toplumsal mülkiyet için de geçerlidir. Üretim araçlarının toplumsal sahipliği çeşitli yollarla işlev görebilir; büyük ütopyacıların betimlediği cennetvari toplum biçimlerinde mevcuttur, ama sosyalist toplumun bir kışla, ya da bir hapisane olarak betimlendiği kasvetli ütopyalarda da mevcuttur. Sosyalist toplum düzenini yalnızca emek aletlerinin toplumsal sahipliğiyle değil, ama ayrıca, bir bütün olarak toplumun istencinin özgül türden eğitilmesiyle de karakterize eden demokratik sosyalizmi düşünecek olursak, toplumsal mülkiyet oldukça farklı yollardan hâlâ işbaşında olabilir.

Demokratik sosyalizm sınıf çatışmasını giderir, ama bu demek değildir ki, çıkar çatışmaları olmasa bile, tüm çatışmalar elimine olur. O zamana dek mülk sahiplerine verilmiş olan, emek aletleri üzerindeki yetkiyi toplum ele aldığı anda, bütünüyle yeni görevlerle ve yeni savaşımalarla karşı karşıya gelir. Örneğin, bugün yeni bir ayakkabı fabrikasının nerede kurulacağı konusunda bir çatışma söz konusu değildir. Ama sosyalist bir toplumda, yeni bir üretim yerinin seçimi konusunda zorlu çatışmalar patlayabilir. Kimileri, yeni fabrikanın kömür ve demirin bulunduğu ve bu yüzden, gereksiz taşımacılık emeğinin tasarruf edilebileceği ve toplumun kendi ayakkabı gereksinimini, daha az bir emek harcamasıyla doyumsatabileceği bir bölgede kurulmasını tercih edeceklerdir. Başkaları ise, denizle çevrili sık ormanlar arasındaki güzel bir yeri; ayakkabı fabrikasında çalışan toplum üyelerinin yaşamını, kömür ve demir bölgesindekinden daha zevkli kılacak bir yeri düşüneceklerdir. Burada, bir bütün olarak toplumun çıkarları ayakkabı fabrikasında çalışanların çıkarıyla çatışmaktadır, ekonomistler ve teknisyenler sağlık ya da eğitimle ilgilenen insanlarınkinden farklı bir tercih yapacaklardır. Bütünün ekonomik çıkarı nasıl karara bağlanacak-

tır? Özel çıkar, ağır basacak ölçüde güçlü olacak mıdır? Adil bir uzlaşma mı düzenlenecektir?

Toplumsal mülkiyet çeşitli yollardan işlev görebilir; her iyimser ütopyaya, kötümser bir ütopya karşı çıkarılabilir. Sosyalist bir toplumda, bir insana ya da bir grup insana artık, yalnızca bir araç olarak değil, ama aynı zamanda da amaç olarak davranılmayacağı kim ileri sürecektir? Yoksa, bizim etik kuramcılarımız bunun, günümüz toplumunda, sosyalizmden daha sık şekilde olduğunu kanıtlamaya çalışacak ve istatistik yöntemi mi kullanacaklardır? Ütopik sosyalizm; yasal kurumların çok farklı işlevlerini aynı yasal düzenin kucaklayabilmesi, bu yüzden de, kendi içinde herhangi bir yasal düzenin bu ahlâksal yasanın gerçekleşmesini temsil etmesinin olanaksız olması olgusuna dayanır.

Bu yüzden, eğer sosyalizmi kurmak istiyorsak, Marx'ın bizlere gösterdiği yoldan başkasını izleyemeyiz. Marx kapitalist toplumda, proletaryanın sömürüden kurtulmanın biricik olanağı olarak sosyalizmi istemek zorunda olduğunu; mülkiyet toplulaşması emek aletlerinin toplumsal mülkiyet olarak sahiplenilmesine olanak verdiği için, onun ereğine *ulaşabileceğini*; nüfusun ezici çoğunluğu durumuna geldiği için de, işçi sınıfının ereğine *ulaşacağını* ortaya koydu. Bilimin elde edebildiği tek şey, şimdilik budur. Varlık'ı kendi zorunlu biçimi içinde kavramamıza olanak vererek, bilim bizlerin, kendisini oluştan türetmemize izin vermektedir. Ahlâki yargılarda bulunmak bilimin işi değildir; ama böylesi yargılar bilim tarafından öncelenmelidir ve bu da önümüze, çağımızın büyük görevini getirmektedir. Toplumumuzda, işçi sınıfının sosyalizm yönündeki savaşımlarını ve tehdit edilen mülk sahibi sınıfların buna karşıtlığının, benzeri bir zorunlulukla, nasıl ortaya çıktığını göstererek, her birimizin önüne, iki büyük kamptan hangisiyle birlikte olmak istendiği sorusunu çıkarır. Bu yüzden, biz artık, hangi tür toplumun Kant'ın pratik akıl ilkesini en etkin biçimde gerçekleştirebileceği sorusuyla değil; toplumumuzdan ampirik bir şekilde ortaya çıkan şu soruyla karşı karşıyayız: Sosyalizm lehinde, proletaryayla birlikte olmak mı; yoksa sosyalizm aleyhinde, mülk sahibi sınıflarla birlikte olmak mı? Bilim bizleri bu soruyla karşı karşıya getirmekte, ama kendi başına bize hiçbir yanıt vermemektedir. Sosyalizmin varoluş durumuna geleceğinin kabul edilmesi henüz beni

onun için savaşmaya götürmemektedir. Bu toplumsal soruyu artık bilimsel bir konu olarak değil de, pratik tutum gerektiren bir konu olarak alırsak, o zaman bu kesinlikle ahlâki bir soru olur. Bu ahlâki soruyu başarılı bir şekilde ortaya atabilmemizden daha önce, bilimin başta gelmesi gerekir.

Hâlâ duraksamalı ve kararsız bir bireye formel istenç yasalarını öğretmeye ve böylece, onun çekişen sınıflardan hangisine katılacağına karar verebilmesini sağlamaya mı gereksinim duyuyoruz yalnızca? Çoğu durumda, kesinlikle hayır. Onun yalnızca, proletaryanın zorunlu olarak sömürüye karşı savaştığını ve kapitalist toplumun gelişmesiyle de, sömürüye karşı savaşın zorunlulukla sosyalist üretim tarzı için savaşıma yol açtığını anlamasını sağlarsak; o zaman, ona bir karar için malzeme vermiş oluruz ve bu kararın kendisi de, onun istencinin haklılığı üstüne doğru yargı olacaktır. O Kant'ın kategorik buyruğunu hiç işitmeksizin, hemen proletaryanın sınıf çıkarından doğan düsturları, kendi mülkiyetlerini savunan sınıfların düsturundan farklı olarak yargılayacaktır. Toplum  yelerinin ezici çoğunluğunu ya zorla ya da, gerçek çıkarları konusunda sahte bir ideoloji aracılığıyla kandırarak bastırırsa var olabilecek bir toplumsal düzeni savunanların düsturlarını, ahl ksızlık olarak görecektir. Pek de ahlâki yasanın gerçekleşmesi olmayan -böyle bir toplumsal düzen yoktur- ama, bir bütün olarak toplumun istencinin bir karar vermekle karşı karşıya bulunduğu her tikel durumda doğru karar uğruna savaşmayı mümkün kolan bir toplumsal düzen için zorunlu olarak savaşanların d sturlarındaki tümel biçimde geçerli buyruğu kabul edecektir. İnsanlara yalnızca ortaya koyduğu şekliyle, kapitalist toplumun gelişme eğilimlerini anlamayı öğretin; onlar pratik-aklın ilkesini hiç işitmeksizin de, sınıf d sturlarındaki tümel yasallık  l t n  nasıl saptayacaklarını kendileri bulacaklardır. Bilimi izlemek isteyen bir kimseye, katışksız anlayış ve düşünce biçimleri aracılığıyla, çok katlı deneyim biçimlerinin birliğini oluşturması gerektiğini söylemek gerekmez; ona yalnızca görmek, işitmek, öğrenmek fırsatı verin ve genelde, bilincin d zenliliklerinin, onun kendisi bu birliği oluşturana dek bilincinin atıl kalmayacağı gerçeğini dikkate almasına izin verin, yeter.

Öyleyse, Kant'ın doktrininin hâlâ verebileceği hizmet nedir? Bu doktrin pratikte bütünüyle yararsız değil mi? Tümüyle değil. Etik kuş-

kuculuk, bilimin ortaya çıkardığı sınıfsal düsturların naif ahlâki yargısını muğlaklaştırdığında, bizim gerileyebileceğimiz son dayanaktır o. Bu, şu sırada seyrek bir olay da değildir. Artık kendi düsturlarını bir buyruk olarak yerleştirme umudu taşıyamayacak olan burjuvazi kendi kuramı -iktisat ve hukukta "tarihsel okul"- aracılığıyla ve keza kendi politik pratiği -*Realpolitik* fetişi- aracılığıyla, etik görececiliği yayıyor. Tarihsel gelişimin bir sonucu olarak kavradığında bir düsturu gerekçelendirdiğine inanan düşünme tarzıdır bu. Tarihin maddeci anlayışı eğer bir düsturu bilimsel şekilde anlama görevi ile, çekişen düsturlardan hangisinin bize yol göstereceğinin varsayılacağı sorusu arasında ayırım yapma iddiasını bir kenara atarsa, bugün birçok durumda, Darwinizmi ile ilgisi bakımından olduğu gibi, işçi sınıfı düşmanlarının sorunlarına yönelmeye kolayca kayabilir. Eğer bir kimse etik kuşkuculuğun yanlış yönlendirimi altına girip kendisi için hiçbir tercih ölçütü bulunmadığını, çünkü kendisinin tüm sınıfların gerekli istencini bildiğini düşünürse, onun dikkatini, kendi istencinin yasalarca yönlendirilen formel karakterine çeker; işçi sınıfının istencini burjuvazinininkinden, değer bakımından ayırdetmesine ve böylece de onu savaşılan proletaryanın kampına götürmesine olanak veren ölçütü sağlarız.

Çözümlememin, kimi revizyonistlerin, Kant'ın pratik akıl ilkesini sosyalizmin gerekçelendirilmesine ithal etme girişimiyle karıştırılmak gibi bir talihsizliğe uğramayacağını umuyorum. Çünkü, onların girişimi kuramsal ve pratik bakış açıları arasındaki ısrarlı bir karışıklığa dayanıyor. Kantçı felsefenin ruhuna karşı işlenebilecek en ciddi suç, gerçekten de budur; çünkü hiçbir şey pratik aklın diyarını ampirik diyardan sınırlandırma (ayırma, aralarına sınır çekme) görevinden daha yakın değildir. Kant'ın yüreğine. Eğer sosyalizmi bir bilim nesnesi yapar ve eğer, kapitalist toplumun gelişme eğilimlerini araştırırsak, o zaman kuşkusuz, etikten söz etmemiz gerekir. Çünkü, sınıf savaşımının itici gücü yalnızca sınıf çıkarı değil, yanısıra tikel yaşam koşullarından doğan sınıf ideolojisi. Sonuç olarak, tüm etiğin altında yatan şey pek de Kant'ın temel ilkesi değil, daha çok, özgül bir içeriğe sahip olan proletaryanın sınıfsal etiğidir. İşçi sınıfı savaşımının itici gücü olarak ahlâki düşünceler konusunun öğrencisi Kant'ı değil, proletaryayı incelemek durumundadır. Onun yöntemi pratik aklın eleştirisi değil -çünkü bu, istencin tözüne ilişkin bir bilgiye asla götürmez-

ama, maddeci tarih anlayışı olabilir. O proletaryanın toplumsal varoluş koşullarından, onun üretim sürecindeki, devlet içindeki, ulusal kültürel topluluk içindeki konumundan, fenomenleri değerlendirmenin özgül bir tarzının nasıl ortaya çıktığını ve özgül olarak proleter olan bu etiğin, sınıf savaşımında nasıl etkili olduğunu bu savaşımın gereklerini, yöntemlerini ve biçimlerini nasıl etkilediğini gösterecektir.

Eğer sosyalizmi artık bir bilim sorusu olarak değil de, bir yaşam sorusu olarak alır ve ayrıca, kendisinin bir sosyalist olması mı, olmaması mı gerektiğini bizlere soran yalpalayan kişiye bir yanıt ararsak, Kant'ın etiğine gereksinim duymayız. Ama, farklı sınıfların çeşitli düsturlarını yargılamaya geçmeden önce, bunların ne olduklarını bilmemiz gerekir. Kapitalist gelişme eğilimlerinin ortaya çıkarılması kapitalizme ilişkin pratik tutumu incelemelidir. Eğer birisi, Marx'ın çalışmasının tek bir satırının yerine bile kategorik buyruğu *koyabileceğini* sanıyorsa bu, acı bir karışıklığın belirtisi olur.

Vorwärts yazı kurulunun eski çoğunluğuyla, iyi bilinen çatışma, Kautsky'nin incelemesi için dolaysız bir vesile oldu. Kautsky açısından, sosyalistleri eğitmek istiyorsak, "etik-estetik" değil, "tarrihsel-maddeci" yönteme gereksinim duyduğumuzu göstermek önemliydi. Ahlâkiyat vazetmemiz değil, ama kapitalist üretim tarzının gelişme eğilimlerini araştırmamız ve bu süreçle ilgili bilgileri yaymamız gerekiyordu. Bu pratik yönden ben de Kautsky'le aynı düşüncedeyim. Bir bilim öğretmeni olası deneyim koşulları üstüne konferanslar vermiyip, deneyim materyalini öğrencisi için ulaşılabilir kılmalıdır. Aynı şekilde, sosyalizmi yaymak isteyen bir kimse de insanlara, mevcut toplumsal düzeni anlamayı öğretmelidir; her ahlâki istencin yasalarla yönlendirilen formel karakteri üstüne konferanslar yeterli olmayacaktır. Benim de görüşüm odur ki, ahlâki vaazlardan çok, ekonomik ve toplumsal bilime gereksinim duyuyoruz. Ama beni Kautsky'den ayıran şey, Kant'ın akıl eleştirisini reddedemeyeceğimiz inancıdır; bu bizleri, işçi sınıfı düşmanlarının dizginlerinden boşalttığı kuşkuculuk dalgasından tekrar tekrar koruyabilecektir. Bizim için, eleştirel felsefe bilgimizi aldatıcı görünüşe ve ahlâki eylemimizi de bir kör talih oyununa dönüştürmeyi amaçlayan kuşkuculuğun saldırısına karşı, sağlam bir engeldir.

RUDOLF HILFERDING, *İktisattaki Öznelci Bakış Açısı*¹⁴

Eğer meta ya da sermaye yalıtık olarak ele alınırsa, kapitalist toplumun fenomenlerinin asla anlaşılamayacağını bizlere gösteren şey, üretim fiyatındaki çeşitlilikler fenomenidir kesinlikle. Daha doğrusu, kendileri toplam toplumsal sermayenin parçalarından başka bir şey olmayan bireysel sermayelerin hareketlerine hakim olan ve onları açıklayan şey, onların, içerisinde var oldukları toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerdeki değişikliklerdir. Ama politik ekonomideki psikolojik okulun temsilcisi bu toplumsal bağlamı göremez ve dolayısıyla, ekonomik fenomenlerin toplumsal determinizmini kesin olarak ortaya koymayı amaçlayan ve bu yüzden de onun hareket noktası birey değil, toplum olan bir kuramı yanlış anlaması muhakkaktır. O her zaman bu kuramın konsept ve terimlerini kendi bireyselci bakışına tabi kılar ve böylelikle de, bu kurama ait olduğunu düşündüğü çelişkiler bulur; oysa hakikatte, bunlar yalnızca onun, bu kurama ilişkin anlayışının sonuçlarıdır.

Böhm-Bawerk'in polemiğinin tüm aşamalarında, bu aralıksız *quid pro quo*'ya rastlanmaktadır. Marksist sistemin temel konsepti, değer yaratan emek konsepti bile katışıksız öznelci bir tarzda anlaşılır. Onun açısından, "emek" "zahmet"le ya da "çaba"yla özdeştir ve bu bireysel tiksinti duygusunu emeğin kaynağı yapma, doğal olarak, bizleri, emekte katışıksız psikolojik bir olgu görmeye ve metaların değerini de, bunların mal oldukları emeğe ilişkin kestirimimizden çıkarsamaya götürür. İyi bilindiği gibi, Adam Smith'in kendi değer kuramı için her zaman benimsediği temel budur; çünkü o her zaman, öznelci bir bakış açısı uğruna, nesnelci bakış açısını bir tarafa atma eğiliminde olmuştur. Smith şöyle yazar: "Eşit miktarlarda emek her zaman ve her yerde emekçi için eşit değerde olmalıdır. Olağan sağlık, kuvvet ve ruh durumuyla, olağan ölçüde beceri ve ustalıklı o her zaman kendi rahatının, özgürlüğünün ve mutluluğunun eşit bir parçasını feda etmelidir."¹⁵ Eğer "zahmet" olarak görülen emek bizim değere ilişkin kişisel kestirimimizin temeliyse, o zaman, "emeğin değeri" de metaların değerinin bir kurucusudur, ya da, Böhm-Bawerk'in koyduğu gibi, "determinantı"dır. Ama, bu yalnızca bir (determinanta) gereksinim duymaz; çünkü, bireylerin yaptığı öznelci kestirimleri etkileyen bir dizi başka

etken de, emeğin yanısıra kendi yerlerini alırlar ve değerin determinantları olarak kabul edilme konusunda onlar da eşit bir hak sahibidirler. Bu yüzden, eğer metaların değerini bu metaların değerine ilişkin, şu ya da bu bireyin yaptığı kişisel kestirimle nitelendirirsek böylesi bir kestirim için biricik temel olarak emeği seçmek oldukça keyfi gözükmektedir.

Dolayısıyla, Böhm-Bawerk'in kendi eleştirisini dayandırdığı öznelci bakış açısından, değerin emek kuramı* daha baştan dayanıksız gözüküyor. Ve bu bakış açısını benimsediği içindir ki, Böhm-Bawerk Marx'ın emek konseptinin, kendisinininkine bütünüyle karşıt olduğunu kavrayamıyor. Daha *Politik Ekonominin Eleştirisine Bir Katkı*'da, Marx, Adam Smith'in öznelci bakış açısına karşıtlığını tanımlamıştır: "(Smith) toplumsal sürecin zorlu bir biçimde gerçekleştirdiği, farklı emek türlerinin nesnel olarak eşitlendirilmesini göremiyor; bunun yerine yanlışlıkla, bireylerin emeklerinin öznelci eşitliğini alıyor."¹⁶ Aslında Marx değerin kestiriminin bireysel motivasyonu ile hiç de ilgili değildir. Kapitalist toplumda "zahmet"i değer ölçüsü yapmak saçma olacaktır; çünkü, genel olarak konuşulursa, ürünlerin sahipleri hiç zahmet çekmemişlerdir, oysa zahmet çekenler bunları üreten, ama bunlara sahip olmayanlardır. Aslında, Marx'la birlikte, değer yaratan emek anlayışından her bireysel ilişkide dışlanmış: emek mutluluk ya da tersi duygular uyandıran bir şey olarak değil, metalarda içkin, nesnel bir büyüklük olarak kabul edilir ve toplumsal üretkenliğin gelişme derecesiyle belirlenir. Böhm-Bawerk için, emek salt kişisel değer kestirimlerindeki determinantlardan biri olarak gözüktüğü halde; Marx'ın görüşüne göre, emek insan toplumunun temeli ve bağlayıcı dokusudur ve toplumsal yaşamın karakterini de emek üretkenliğinin derecesi ve emeğin örgütlenme yöntemi belirler. Emek toplumsal işlevi bakımından her bir bireysel emeğin salt kendi payına düşeni biçimlendirdiği toplam toplum emeği olarak görüldüğü zaman, değer ilkesini oluşturduğundan; ekonomik fenomenler bireysel istençten bağımsız olan ve toplumsal ilişkilerle denetlenen nesnel yasalara tabidirler. Ekonomik kategoriler kabuğunun gerisinde, toplumsal ilişkileri, üretim ilişkilerini buluruz ve metalar burada aracı rolü oynarlar; toplumsal ilişkiler bu ara süreçler tarafından yeniden üretilmekte, ya da, sonunda, yeni tip bir dolayımılamaya gerek duyana dek, aşamalı bir dönüşüm geçirmektedirler.

Böylece, değer yasası metaların üretimine dayalı belli tip toplum-

sal örgütlenme için bir devinim yasası durumuna gelir; çünkü, son kertede, toplumsal yapıdaki tüm değişiklikler üretim ilişkilerindeki değişikliklerle, yani emeğin üretkenlik ve örgütlenmesindeki değişikliklerle bağlantılandırılabilir. Böylece, psikolojik okulun bakışıyla çarpıcı bir tezat içerisinde, politik ekonomiyi sosyolojinin bir kısmı ve sosyolojinin kendisini de tarihsel bir bilim gibi görmeye sosyolojinin kendisini de tarihsel bir bilim gibi görmeye yönelmiş oluruz. Böhn-Bawerk bu tezadın asla farkına varmış değildir. İktisattaki doğru yöntemin "özelci yöntem" mi, yoksa "nesnelci yöntem" mi olduğu konusunda, Sombart'la yaptığı bir tartışmada, her yöntemin öbürüyle tamamlanması gerektiğini söyleyerek sözü bağlar; oysa aslında, konu iki farklı yöntemi değil, bir bütün olarak toplumsal yaşama ilişkin zıt ve karşılıklı olarak birbirini dışlayan bakışları ilgilendirmektedir. Bu öylesine fazla olur ki, tartışmaya şaşmazlıkla kendi özelci ve psikolojik bakış açısından katılan Böhm-Bawerk Marksist kuramda, yalnızca, kuramı kendi özelci açısıyla yorumlaması nedeniyle kendisine çelişki gibi gözüken çelişkiler ortaya çıkarır.

Eğer emek, değeri kestirmek için biricik araçsa ve bu yüzden de biricik değer ölçüsüyse, metaların ancak, kendilerinde somutlanan emeğin eşit miktarlarıyla orantılı olarak değişime girmeleri gerekeceği, özelci bakış açısından yalnızca doğaldır. Aksi halde, bireyleri, kendi kişisel değer kestirimlerinden sapmaya neyin yönelteceğini görmek olanaksızdır. Ne var ki, olgular bu öncüllere uymuyorlarsa, o zaman, emek öbür determinantlar arasında bir determinanttıktan öte bir şey olmasa bile, değer-yasası tüm anlamını yitirir. Böhn-Bawerk'in, metaların eşit emek miktarları temelinde değişime *girmedikleri* iddiasını böylesine çok vurgulamasının nedeni budur. Değer nesnel bir miktar olarak değil de bireysel motivasyonun sonucu olarak düşünüldüğünde, bunun zorunlu olarak bir çelişki olduğu ortaya çıkar.

Marx'ın bakışı ise bütünüyle farklıdır. Ona göre, malların emek içermesi onların içsel niteliklerinden birisidir; onların değişebilir olması ise, yalnızca, bunlara sahip olunduğunu ve bunların devredilebilirliğini önvarsayan mülk sahibinin istencine bağımlı olan, bütünüyle ayrı bir karakteristiktir. Emek miktarının değişim süreciyle ilişkisi nesneler düzenli biçimde meta olarak *üretilene*, yani, özgül şekilde değişimi amaçlayan mal olarak *üretilene* dek dikkate alınmaz; bu yüzden de, bu ilişki ancak tarihsel gelişmenin belirli bir aşamasında kendisini ortaya koyar. Bu yüzden onların değişime girebilmesinin nicel oranı,

onları üretmek için giden zamana bağlıdır ve bu da, toplumsal üretkenlik düzeyiyle belirlenmiştir. Böylelikle, değişim ilişkisi rasgele karakterini yitirir ve mülk sahibinin kaprisine bağlı olmaktan çıkar. Emeğe dayatılan toplumsal koşullar, bireysel ve toplumsal karmaşanın bireyin etkinliklerini denetlemesinin nesnel sınırlılıkları durumuna gelir. [.,.]

Metalar arasındaki değişim ilişkisi kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin maddesel anlatımından başka bir şey değildir ve gerçekte, değişim ilişkisinde gerçekleştirilen şey de üretim ajanlarının eşitliğidir. Her birisi kendi üretim aracına sahip olan eşit ve bağımsız işçiler basit meta üretimi aşamasında birbirleriyle karşı karşıya geldiklerinden, değişim de değerlere denk düşme eğilimi taşıyan fiyatlarla olur. Ancak bu şekilde, metaların basit üretim mekanizması korunabilir ve üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi için gereken koşullar yerine getirilebilir.

Böyle bir toplumda, emeğin ürünü emekçiye aittir. Bu kuraldan daimi bir sapma sonucu olarak (rastlantısal sapmalar birbirlerini götürürler), emek ürününün bir kısmı emekçiden uzaklaştırılır ve başka bir kişiye verilirse, toplumun temeli modifiye edilecektir; birincisi (ev-sanayiyle uğraşan) bir ücretli ve ikincisi de bir kapitalist durumuna gelecektir. Basit meta üretiminin çözülme yollarından biri, gerçekten de budur. Ama bu (tarz), toplumsal ilişkilerin anlatımı olan değişimin modifikasyonu ile birlikte giden bir toplumsal ilişkiler modifikasyonu gerçekleşmedikçe, nihai bir şekilde ortadan kalkamaz.

Amacı artı değer gerçekleşmesi olan kapitalist değişim sürecinde, ekonomik birimlerin eşitliği bir kez daha kendi yansımasını bulur. Ne var ki, bu birimler artık bağımsız üreticiler değil, sermaye sahipleridir. Onların eşitliği; kârlar eşit olduğu, ortalama kâr olduğu zaman, ancak o zaman değişimin normal olması gerçeğinde anlatımını bulur. Sermaye sahiplerinin eşitliğini dile getiren değişim kuşkusu, emek harcanmasında eşitliğe dayalı olan şekilden farklı bir biçimde belirlenmiştir. Ama her iki toplumun da aynı temele -mülkiyet ayrımı ve emek ayrımı (işbölümü -çn)- sahip olması ve kapitalist toplumun önceki toplum tipinin yalnız daha yüksek, modifiye edilmiş bir biçimi olarak düşünülebilmesi gibi; değer yasasının temeli de değişmemiştir, çünkü o, salt gerçekleşmesi bakımından belli modifikasyonlar geçirmiş bulunmaktadır. Bunlar sermayenin oransal eşidiğini oluşturan

özgöl kapitalist rekabet tarzından doğar. Değeri, doğrudan değeryasasıyla belirlenmiş olarak kalan, toplam üründen alınacak pay önceden, bireyin emek harcamasıyla orantılıydı, ama şimdi, emeği devinime geçirmek için gereken sermaye harcamasıyla orantılı duruma gelir. Bu şekilde, emeğin sermayeye tabiliği dile gelmiş olur. Bu, toplumsal tabilik olarak ortaya çıkar; bütün toplum kapitalistler ve emekçiler şeklinde ayrışır; birinciler sonuncuların ürününün, değeryasasıyla belirlenip, kapitalistler arasında dağıtılan toplam ürünün sahipleri olurlar. Kapitalistler özgür ve eşittir; onların eşitliği üretim fiyatında gösterilmiştir: $c(\text{maliyet}) + p(\text{kâr})$ -burada p , c 'yle orantılıdır. Emekçinin bağımlı konumu ise, onun makinelerle, makine yağıyla ve yük hayvanlarının yanısıra, c 'nin öğelerinden biri olarak ortaya çıkmasıyla gösterilmiş olur; onun, pazarı terk edip artı değer yaratmak için fabrikadaki yerini alır almaz, kapitalist için taşıdığı anlam bundan ibarettir. Ancak bir an için, özgür bir insan gibi kendi işgücünü satarak, pazarda rol oynamıştır. Pazardaki bu kısa şeref ve fabrikadaki uzun aşağılanma yasal eşitlik ile ekonomik eşitlik arasındaki, burjuvazinin istediği eşitlik ile proleteryanın istediği eşitlik arasındaki farkı da aydınlatmaktadır.

Kapitalist üretim tarzı insanlığı, önceki her üretim tarzının yaptığından daha fazla toplumsallaştırır; onun tarihsel anlamı budur ve bu nedenle biz onu, sosyalist topluma geçişte bir ön aşama olarak kabul edebiliriz. Yani, kapitalizm bireyin varoluşunu, onun içinde yer aldığı toplumsal ilişkilere bağımlı kılar. Bunu antagonist bir biçimde, iki büyük sınıfın oluşumuyla, toplumsal emeği bu sınıflardan birisinin işlevi ve emek ürünlerinin kullanımını da öbürünün işlevi yaparak, gerçekleştirir. Birey henüz toplumun "doğrudan bir anlatımı" değildir; yani, henüz toplumla doğrudan bir ilişkiye sahip değildir, çünkü onun ekonomik konumu onun, bir sınıfın üyesi olma konumuyla belirlenmektedir. Kendi sınıfı öbür sınıfın ürününü sahiplendiği ve kendi payı onun bireysel olarak sahiplendiği artı değerle değil de, yalnızca, toplam artı değerle belirlendiği için, birey ancak bir kapitalist olarak var olabilir. Sınıfın anlamı değeryasasını *toplumsal* bir yasa olarak ortaya koyar. Ancak *toplumsal alanda* olumlanmadan yoksun olduğu gösterilirse, değeryasası çürütülmüş olur.

Kapitalist toplumda birey, iki büyük sınıftan birine ya da öbürüne

dahil olmasına göre, yönetici ya da köle olarak ortaya çıkar. Sosyalist toplum antagonistik toplum biçimini ortadan kaldırarak ve toplumsallaşmayı bilinçli ve doğrudan bir tarzda teşvik ederek bireyi özgürleştirir. Bu aşamada, toplumsal karşılıklı ilişkiler artık, şeylerin doğal nitelikleri gibi gözükken gizemli ekonomik kategoriler ardında gizlenmiş değildir; kendilerini insani işbirliğinin özgürce istenilen sonucu olarak ortaya koyarlar. O durumda, politik ekonomi bizim şimdiye dek bildiğimiz biçimde var olmaktan çıkar ve onun yerini, bir "ulusların zenginliği" bilimi alır.

Toplumsal kendisine verdiği özgül örgütsel biçim içinde, insan toplumunun üretici gücü Marx için politik ekonominin temel düşüncesi olması ölçüsünde; Marx ekonomik fenomenleri ve onların modifikasyonlarını, onların yasalarca yönlendirilen düzenlilikleri çerçevesinde ve üretici güçlerdeki değişikliklerin nedensel biçimde egemen olduğu (fenomenler) olarak betimler. Diyalektik yöntemi izleyen kendi koyuşu içerisinde kavramsal gelişme tarihsel gelişmeyle koşut gider; zira üretimin toplumsal güçlerinin gelişimi Marksist sistemde, bir yanda tarihsel bir gerçeklik olarak ve öte yanda da, kavramsal bir yansıma olarak ortaya çıkar. Üstelik, bu koşutçuluk kuramının doğruluğunun en kesin ampirik kanıtını da verir. Meta biçimi zorunlu olarak hareket noktasıdır; bu en yalın biçimdir ve özgül bir bilimin nesnesi olarak, ekonomik gözlemin nesnesi durumuna gelir. Çünkü meta biçiminde, halihazırda, bireylerin toplumsal ilişkilerinin şeylerin maddesel nitelikleri görünümünü alması olgusundan doğar, yanılsatıcı bir görünüş ortaya çıkar. İktisadın konularını böylesine büyük ölçüde karıştıran da, işte bu yanılsatıcı maddesel görünüştür. Tıpkı, zaman ve mekânın, algılamının öznel biçimlerinin şeylerin nesnel nitelikleri olarak kılık değiştirmesi gibi; bireylerin toplumsal işlevleri de şeylerin maddesel nitelikleri olarak kılık değiştirir. Marx'ın bu yanılsamayı dağıtması, önceleri maddesel ilişkilerin görüldüğü yerde kişisel ilişkileri ve (önceleri) bireysel ilişkilerin görüldüğü yerde de toplumsal ilişkileri ortaya çıkarması ölçüsünde, klasik ekonomistlerin aydınlatamamış olduğu fenomenlerin birleşik ve tutarlı bir açıklamasını getirmeyi başarır. Klasik ekonomistlerin başarısızlığı ise kaçınılmazdı; çünkü, onlar burjuva üretim ilişkilerini doğal ve değişmez görüyorlardı. Marx bu üretim ilişkilerinin tarihsel koşullanmışlığını ortaya koyarak, klasik

ekonomistlerin araştırmalarının durmak zorunda kaldığı noktada, çözümlmeyi ileri götürebildi.

Ama burjuva ilişkilerin tarihsel geçişselliğinin ortaya konulması bir burjuva bilim olarak politik ekonominin bitimini ve onun, proleter bir bilim olarak kurulmasını ima eder. Artık burjuvazinin savunucularına, eğer kendi uyumlu sistemlerinin narin dayanaklarını desteklemek için eleştirel olmayan bir eklektisizmi benimseyerek, yalın savunucular olmaktan öte bir şeyler olmak istiyorlarsa, yalnızca iki yol açık kalmıştır. Almanya'daki tarihsel okul gibi, kuramı gözardı edebilir ve bu boşluğu bir ekonomi bilimi tarihiyle doldurmaya kalkışabilirler; ama bu durumda, Alman tarihsel okulunun kendi seçilmiş alanı içerisinde bile zarar görmüş olması gibi, ekonomik olaylara ilişkin bütünsel bir anlayış yoksunluğundan zarar göreceklerdir. Psikolojik iktisat okulu öbür yolu seçmiştir. Bu okulun üyeleri iktisadı kendi görüş alanlarından dışlayarak, bir ekonomik olaylar kuramı yapılandırmaya çabalamışlardır. Onlar ekonomik ya da toplumsal ilişkiler yerine, kendi sistemlerinin hareket noktası olarak, insanlar ile şeyler arasındaki bireysel ilişkileri seçmişlerdir. Bu ilişkiyi psikolojik açıdan, doğal ve değişmez yasalarla yönlendirilen bir ilişki olarak görürler. Üretim ilişkilerinin belirlenimci toplumsal karakterini gözardı ederler ve ekonomik olayların, yasalarla yönlendirilen gelişimi düşüncesi onların zihinlerine yabancıdır. Bu ekonomi kuramı iktisadın reddedilmesi anlamına gelir. Burjuva iktisadın bilimsel sosyalizme yanıtındaki son söz, politik ekonominin kendi kendisini ortadan kaldırmasıdır.

KARL RENNER, *Marksizmin Sorunları*¹⁷

[...] Karl Marx'ın bütün üretken dönemi; hareket noktası insanların ve metaların özgür olması ve devletin onların hareketlerine karışması olan, toplumun liberal dönemine girmektedir. Politik ekonominin bir bilim olarak mümkün olması için, bu önkoşul tarihsel olarak verili olmalıdır. Çünkü bu, şu soruyu ortaya atar: Ekonomik süreç toplumun bilinçli istenci tarafından (devlet yasası tarafından değil) düzenlenmediğinden, o halde, hangi bilinçsiz düzenle, hangi doğa yasasıyla yönetilir? Yalnızca özel mülk sahipleri, özel işçiler, özel

sermaye, özel emek, özel üretim ve dolaşım, vb. olduğundan, toplum nasıl mümkün olur? Karl Marx bu soruya parlak, itiraz edilemez, çürütülemez bir tarzda, yanıt vermiştir. Değer yasası özel girişimin yara-danıdır.

Bu yasayı ortaya koymak için, onun koşulları katıksız soyutla-mayla yapılandırılmalıdır. Kavramsal olarak, tüm devlet müdahalesi dışlanmalıdır: kapitalist ve işçi, birey olarak ve yasal bakımdan da egemen olarak ortaya çıkmaz; ancak bu şekilde, onların değer-yasasıyla ekonomik bağımlılık düzeyi ve ölçüsü sistemli şekilde saptanabilir ve "sermaye" ekonomik ilişkisi, katıksız biçimiyle ortaya ko-nulabilir. Serbest rekabet, yani tüm üretim unsurları ve etkenlerinin yasal bakımdan engellenmemiş özdevinimi, bütün yeryüzünde tümüyle özgür ticaret, kişi ve metaların mutlak yasal eşitliği bu sistem açıs-ından, kavramsal olarak gereklidir. Bu mantıksal hamle Marx'ın, in-sani ekonominin (human economy) toplumsal doğal-yasasını ortaya çıkarmasına ve betimlemesine olanak verdi.

Marx'ın zamanında bu, yalnızca kavramsal bir varsayım değildi; çünkü, içsel bakımdan meslek ve emek (çalışma) özgürlüğü, dışsal bakımdan da ticaret ve alışveriş özgürlüğü, her ikisi de burjuva ekono-miyle bağlantılı olup, Avrupa'da entelektüel ve politik açıdan yeni yeni muzaffer olmuştu; bu mantıksal varsayım aynı zamanda da pratik bir varsayımdı. Ancak Marx'ın yaşamının sonbaharında, ölümünden beş yıl önce, özgür ticaret ideolojisi ilk darbesini yedi (1878).¹⁸ Marx'ın ölümünden bu yana benzeri görülmedik yoğunlukta birbuçuk kuşak geçmiş bulunuyor ve şimdi biz, bu dönemde neler olup bittiğini sorabiliyoruz. Önce, şunu saptamalıyız: Marx bu bireyselci anarşist ekonomik biçimleri, onları olumsuzlamak için; "özgürlük"ün tümel toplumsal kısıtlılık anlamına geldiği ve için, doğanın kör yasalarının yerine, örgütlü toplumun üretimi bilinçli olarak yönetmesini koymaya çabaladığı şeklindeki parlak buluşu yapmak için, araştırmış ve betim-lemiştir. Dünya çapındaki üretim üzerinde denetim kurması ve liberal toplumun, birdenbire sosyalizme çevrilmesi için, dünyanın birleşik, örgütlü proletaryasının diktatoryası varsayıyordu. Halihazırda var olan devlet güçlerinin bir rol oynadığı geçişleri ya da ara aşamalara ilişkin olarak Marx'ın çalışmasında, nadiren belirtiler bulunmaktadır. Böylesi aşamaları yaşamış da değildi: 1878 korumacı hareketi salt, ön-

liberal evrelerin bir tersinmesi olarak görülebilir. Marx gelecekteki gelişmenin hem hareket noktasım, hem de ereğini gördü ve bunlar konusunda da haklıydı. Bizim bugün bile öngöremediğimiz gibi, bu ikisi arasındaki yolu ise inceleyemedi. Ereği, hareket noktasına dolaysız bir yakınlığa oturttu: uluslararası çapta örgütlenmiş olan işçi sınıfı dünyada egemen olur ve savaşçının özlemi, yolu kısaltır. Hepimiz de bu şekilde düşünüyorduk ve revizyonistlerin -ileriye giden yolu aydınlatmaksızın- kimi insanların inancını çökertmelerine karşın, genelde ortodoks Marksistler, revizyonistler gibi hâlâ bu düşünceye bağlıdır. Kimi gerici korumacı deneylere karşın, liberal bir dünyada yaşıyoruz ve sosyalizmi bunun yerine koymak durumundayız.

1878'den 1914'e dek kapitalizmin gelişimi konusunda beni şaşırtan şeyin, savaşın ekonomik fenomenleri olduğunu teslim ediyorum. Toplumun yapısında yer almış olan temel değişiklikleri biz Marksistlerin kısmen atladığımız, kısmen küçümsediğimizi ve her durumda da, Marksist kavramsal şema içinde bir araya getiremediğimizi duyumsuyorum. Marx'ın yaşadığı ve betimlediği şekliyle, kapitalist toplum artık mevcut değildir! Bir üçgen yerine bir dikdörtgene uygulandıklarında bile, trigonometri teoremleri geçerli olarak kalır; yalnızca değişik ve dolayımlanmış bir uygulama karşısındadırlar. Eğer Toplumda böyle bir değişiklik olmuşsa, biz Marx'ın tekil bir önermesini zorunlu olarak modifiye etmek durumunda değiliz, ama eski Marksist yöntemi yeni bir topluma uygulamak zorundayız. Marx'da gözden geçirilecek hiçbir şeye gereksinim yok. Sorun şudur: ne ölçüde yeni bir toplumla karşı karşıyayız?

Savaş ekonomisinin işleyişi çatışan görüşler üretmiştir: kimileri buna savaş-sosyalizmi, kimileri de savaş-kapitalizmi diyor ve çoğunlukla bunu,-puslu bir içgüdünün buna başkaldırmasına karşın -savaş zorunluluklarından birisi olarak katlanılacak olağanüstü bir durum gibi algılıyorlar. Sosyalistler arasında, geleneksel düşünceler dünyası bu nosyona karşı ve tikel olarak da, gelecekteki devletimizin yaradıcı şeklinde özel bir rol vermek istemediğimiz şimdiki devletin, pozitif devletin görev ve sınırları konusundaki anlayışımıza karşı başkaldırıyor. Ama karşıtlarımızın kampında bile şimdiye dek devlet gücü konusunda tutkun bir biçimde coşkulu olanları, bunda dinsel bir kurumu etik düşüncenin gerçekleşmesini, yasanın özgün kaynağı ve güvence-

sini görenleri, egemen devletin şimdi patates satmak ve hayvan ticareti yapmak işlevi taşıması düşüncesi şaşırtıyor. Roller bu bakımdan kesinlikle değişmiştir, yani biz yeni görevler isteminde bulunuyoruz, karşıtlarımız ise itiraz ediyorlar. Refahın yönetimi söz konusu olduğu ölçüde biz, istencimize karşı, yüreğimizle devletin yanında bulunuyoruz; karşıtlarımız ise karşısında yer alıyorlar.

Böylece, yaklaşık 150 yıl önce Adam Smith'in bir politik ekonomi sistemi düzeyine çıkardığı, ekonominin özel bir iş olarak yürütülmesi metaların üretim, dolaşım ve tüketiminin devlet müdahalesinden özgür olması ve özel kalması gerektiği, devlet ekonomisinin yalnızca türevsel olduğu inancının, tüm karşı ajitasyona karşı, burjuva ruhunun derinliklerinde canlı kaldığını gözlemliyoruz. Devlet ekonomisi özel kuruluşlara bindirilen vergi ve harçlara dayanır; bu vergiler devlet tarafından soğurulur ve sonra, kamu hizmetlerine dağıtılır. Ancak aşama aşama, burjuvazi; devletin özel ekonomi canileri tarafından karmakarışık edilmeyecek biçimde, salt (Lassalle'm deyişini kullanırsak) bir gece bekçisi hizmeti görmeyip, zaman zaman müdahale ettiği gerçeğini hoş görmeyi öğrenmiştir. Bununla birlikte, bütün bu hamleler ekonomik etkinliğin özel, bireysel bir konu olduğu şeklindeki egemen görüşü pek az sarsmıştır; her şeyden önce, ev geçimi, tüketim, mutfak ve barınmanın tüm bireysel yaşam alanlarının en aşırı ölçüde kişisel ve kutsal oldukları inancı, kesinlikle tartışılmaz bir dogma olmuştur. Şimdiye dek, liberalizmin dünya görüşü, insanların ezici çoğunluğu açısından, pratik olarak sarsılmamıştır. Ancak şimdi, liberalizmin iyi bilinen hayaletinin, sınırsız yüce devlet gücünün savaş gereksinimleri nedeniyle tüm ülkelerde köprübaşı kazanmış olduğu bir sırada, "devlet gücünün sınırlarına ilişkin eski liberal düşünce her geçen gün, tikel olarak burjuvazi arasında, daha güçlü bir duruma geliyor. Onlar zorla, "otoriteryan kısıtlama"dan "özgürlük"ün, düzenlenmemiş ticaret, alışveriş ve tüketimin diyarına geri dönmek istiyorlar; yarı unutulan "devlet köleliği" anlatımı yeniden yaygınlaşıyor ve dünün birçok "sosyaldüşünür"ü (meslekten ya da Hristiyan) bir gecede gerçek bir "liberal" haline geliyorlar. Ama sosyalistler devlette hâlâ, kapitalist sınıfın yürütme komitesini görmekte ve ona toplumsal işlevler aktarılmasını protesto etmektedir; dün hâlâ "üretim ve değişim tarzının anarşisi"ne karşı savaşıyor birçok sosyalist, şimdi kapitalist

ve militarist devletin işçiye gündelik ekmeğini bile sağladığının varsa-yıldığını anlar anlamaz, böylesine aşırı bir düzen ve düzenlemeden, ekonomik anarşi kargaşasına kaçma noktasında bulunuyor.

Savaş ekonomisi sonuçlarının, tüm insani ekonomik yaşamın temel sorunlarını, tümüyle beklenmedik bir şekilde canlandığı görülecektir. Haklı bir endişeyle kapitalistler de, sosyalistler de bu fenomenlerin sürekli olup olmadığını ve bunların hangi gelişme eğilimlerine hizmet ettiğini soruyorlar. Önceki, ağırlıklı olarak liberal özel ekonomik düzene bir geri dönüş yolu var mıdır? Eğer yoksa, yeni gelişmenin ereği nedir? Ancak, geçmişteki kökenler mevcut güçlerin yanısıra ele alınırsa, gelecekteki gelişmeler ortaya konulabilir. Gelişmenin hangi düzen içinde süreceğinden emin olmak istiyorsak, hareket noktası olarak, Marx'ın betimlediği bireysel anarşist ekonomik sistemi almalıyız. Bu sistemin düşüncede genelde hâlâ hakim olduğu doğrudur; ama olgular epeydir farklı olmuştur. Sık sık olduğu gibi, toplumun bilinci toplumsal olguların gerisinde kalmaktadır. Bireysel girişimcinin bütünüyle serbest rekabet durumunda çalışma evresi halihazırda, bizim düşündüğümüzden çok daha uzaktadır. Ben burada, yalnızca devleti bir özel mülk sahibi yapan ve onun toplumsal karakterini ya çok az değiştiren, ya da hiç değiştirmeyen sayısız ulusallaştırmalar olgusuyla pek ilgilenmiyorum. Daha çok, temel hücrelerine varana dek, özel ekonomiye devletin nüfuz etmesi söz konusudur; birkaç fabrikanın ulusallaştırılması değil, ama bütün özel ekonomi sektörünün amaçlı ve bilinçli düzenleme ve yönlendirmeyle denetlenmesi, dolayısıyla da, Marx'ın sisteminin mantıksal ve pratik olarak dışladığı şeyin tam kendisi söz konusudur. Bunu ekonomiye "devletçe nüfuz edilmesi" diye nitelendirelim. Eğer artan ölçekte böyle bir gelişme yer almışsa, apaçiktır ki, Marx bunun neticesini ne gösterebilir, ne de tartışabilirdi; zira bu, açıkça onun sisteminin dışında bulunmaktadır. Önce, bu gelişmenin gerçekleştiğini göstermeli ve sonra, bunu değerlendirmeye geçmeliyiz. [...]

Önceleri, devlet şu slogan altında, ancak ürkek ve çekingen bir biçimde müdahale ediyordu: "Zayıfları Koruma". Her devlet bunu, başkalarından farklı bir şekilde yaptı. O zamana dek, yönetim işlevlerini üstlenmemiş, yalnızca özel ekonomi sektörünü "düzenlemiş"ti. Bu korumacılık evresi 1870'lerin ortasında başladı ve dışsal bakımdan oldu-

ğu kadar, içsel bakımdan da, aynı şekilde iş gördü. İçsel bakımdan zanaatçı kayıtlar ve loncalarla, lisanslar ve izinlerle, serbest rekabete karşı korunmuş ve köylü de borçlulukla, çiftlikler üzerindeki meşruta haklarıyla, vb. ilgili yasalarla korunmuştur. Dışsal bakımdan ise, iç sanyı başlangıçta ılımlı olan gümrüklerle korunmuştur. Kendi içinde serbest rekabet ve serbest ticaretle çelişen, Marx'ın öngördüğü tekil, farklılaşmamış, doğal yasal dünya ekonomisinden uzaksayan ve ekonomik yaşamın koşulları ile kitlelerin yaşamını yapay bir biçimde çarpıtan tikel bir ekonomik oluşumun hazırlanmasıyla, her bir devlette ekonomi yavaş yavaş daha ayırmedici bir duruma gelir. Yine de, başlangıçta, ekonomi bir özel girişim ekonomisi olarak kalır.

Asgari korumacılık evresi diyeceğim, 1878'den yaklaşık 1890'a dek uzanan bu dönemin; başlangıçta sosyal demokrasi tarafından böyle görülmesine karşın, tikel koşullarda gerçekleşen, önliberal (liberalizm öncesine ilişkin) yöntemlere geçici bir geri dönüş olmadığı ortaya çıktı. Daha çok, özgül bir yeni gelişmenin başlangıcıydı. Bu arada, yeni bir itici güç ortaya çıktı. Özel girişim, rekabeti kısıtlamak ve tek biçimli bir ekonomi oluşturmak için, kendi örgütlerini yarattı. Bu toplumsallaşma, devletin müdahalesinden ortaya *çıkma*; ama önceleri, devletin karşıtlığına karşı yürütüldü ve sermayenin kendisinin toplulaşma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Birazdan tartışacağım birçok yanlış anlamaya yol açmış olmakla birlikte bu, bütünüyle Marksist sistemin erimi içerisinde. Bu gelişme her zaman verili bir devlet içinde, ekonomik etkene ters düşen ve onu çarpıtan belirgin ve çoğu kez de belirleyici bir yasama ve yönetme sistemi çerçevesinde yer alır. Kartellerin, kooperatiflerin ve sendikaların İngiltere ve Rusya'da, Almanya ve Amerika'da farklı biçimde gelişmiş olması, bazen çok güçlü durumda, bazen de gerileme halinde bulunması, büyük ölçüde, yasama alanındaki farklılıklar nedeniyledir. Devlet yasaları ekonomik etkilere ters düşer ve hangisinin güçlü olduğu da tartışmalıdır. Ekonominin örgütlenmesi devletin etkinliğiyle, farklılaşmış bir duruma gelir!

Bu iş birlikteliklerinin kurulduğu tarihlere bakılırsa, daha önceki dönemlerde de zaman zaman her tür birliktelik ve koalisyonun ortaya çıkmasına ve birçok girişimin yapılması ve boşa gitmesine karşın, bu örgütlerin gerçekte 1890'dan itibaren kurulmaya ve kendilerini pekiş-

tirmeye başladığını görmek şaşırtıcı olacaktır. Çoğu birkaç yıl süren kartelleri yeni karteller izledi ve bunlardan pek de az sayıda olmayan bir kısmı 20 yıllık istikrarlı bir tarihe sahiptir.

Bu yüzden, onlar artık birer deney değil, ekonomik kurumlardır. Aynı zamanda, işçi sendikaları da hızla arttı, en şiddetli saldırılara karşın kendilerini korudular ve şimdilerde bunların, birbiri ardısıra, 25 yıl jübilelerini kutlamaktayız. Devletin oluşturduğu çerçeve içerisinde meta ve emek pazarları kendilerini örgütlemişlerdir ve artık, bir kuşaktır, Adam Smith'in serbest rekabet yasası geçerli değildir; elimine edilmemiştir, ama çok sınırlandırılmıştır. Ayrıca, bu koalisyonlar birlikeliktelerdir. Geçtiğimiz kuşak içinde, tarım kooperatifleri geniş ve başarılı bir şekilde güçlenmişlerdir. Çiftçi hâlâ üçte-iki, bir özel girişimcidir; ama ham maddeleri, ürünün satışı, kredi ilişkileri bakımından, artık bir birey olarak değil, ortaklaşa olarak, kooperatif biçiminde çalışmaktadır. On yıl sonra, ama bugünden hâlâ 20 yıl önce, Alman işçi sınıfı bir kooperatif örgüt yarattı; işçi ocaklarının onda-dokuzu hâlâ özeldir, ama kesin olarak onda-biri tüketim kooperatifleri ve toptancı dernekleri aracılığıyla toplumsallaşmıştır. Katıksız biçimde kapitalist fabrikalar özel zenginliğin erimi ötesinde arttılar ve giderek daha çok, şirketlere ve daha büyük olanları da, sınırlı-sorumlu şirketlere dönüştürülmüşlerdir. Girişimcinin yerini girişim alıyor ve yarı kamusal bir duruma geliyor. İnsanlar artık, ancak çekincelerle, "özel kapitalist üretim tarzı"ndan söz edebilirler. Bu anlatımın nitelendirilmesi gerekmektedir; çünkü biz, devlet tarafından belirlenen ve adamakıllı devletin hakim olduğu bir örgüt durumuna gelen, örgütlü özel girişim evresinde bulunuyoruz.

Marksist toplulaşma süreci, bütünüyle haklı olarak, bu gelişme içinde kabul edilmiştir. Ama yanlış anlayış da; bizim toplulaşmada, yalnızca dev fabrikaların ve muazzam zenginliğin büyümesini görmemizde yatıyor. Zenginliğin ve fabrikaların toplulaşmasının yanısıra, üçüncü bir biçim de gelişmiştir. Şarap üreten köylüler kendi küçük mülkiyetlerini ve küçük ölçekli girişimlerini koruyabiliyor ve ancak, yardımcı malzemelerin sunumu ya da ürünlerin satışı gibi birkaç işleve (hepsi ticari işlevler) üzerinde, yahut, üretim sürecinin bir kısmı (şarabın depolanması ve arıtılması) üzerinde toplulaşabiliyorlar. Burada, toplumsallaşma süreci Marx'ın ancak sınırlı bir ölçüde gözlemle-

yebildiği ya da öngörebildiği, üçüncü bir yol izliyor. Daha ayakından bir inceleme, bu yolun -bizim henüz açıklığa sahip olmadığımız- yeni bir ekonomik durum ve toplumsal psikoloji üretmesinin muhakkak olduğunu göstermektedir. Önceleri devlet gücünün bir anlayış yoksunluğu ya da husumetle, yeni ortaya çıkan güçlere tepki göstermesine karşın, tüm örgütlenme biçimlerini esasta devlet etkinliği belirlemektedir. Devlet sendikaları kovuşturuyor, kooperatiflere katlanıyor, sınırlı-sorumlu şirketleri kuşkuyla karşılıyor ve (en azından kamuoyu önünde) kartelleri reddediyor. Bir bütün olarak ekonomi onun ekonomisi değildir ve o kendisini, tanrının istediği bir hükümrân olarak bunun üzerine çıkmış gibi duyumsuyor. Ne var ki bu, yalnızca bir süre içindir. Kapitalist üretim sürecine yukardan, mali sermaye tarafından karar verilmiştir. Yalnızca kısa bir süre önce, banker sanayi ve ticari girişimlerden uzak duruyor ve onları, salt krediyle destekliyordu. Bankerin yerini maliyeyi denetleyen sanayi ve ticari girişimler kuran hisse senetli banka almış bulunmaktadır. Banka sermayesinin büyümesi 10-15 yıl önce başladı ve şimdi, en uzaktaki kooperatif bankasından sermaye bankalarına dek, kredi tek bir sistem içinde bütünselleştirilmiştir. Bütün devlet ekonomisi alanını bankalar yönetiyor ve onu, faiz hadlerine ve meta fiyatlarına göre, tek biçimli bir tarzda şekillendiriyor. Ekonomik alan ile devlet alanı çakışmaktadır; dışsal bakımdan, tikel bir devletin ekonomik sistemi başka devletlerinkilerden açık bir biçimde ayırdedilmiştir; oysa içsel bakımdan, bunlar özgül bir organik birlik oluşturmaktadır.

Bu durum, Marx'ın tek biçimli olarak düşünülen dünya ekonomisinden büyük ölçüde uzaklaşmaktadır. Bireyin eski özel sermayesi birçok örgüt gibi, (çok sayıda büyük bankanın kesin bir denetime sahip bulunduğu) tekil ulusal sermaye şeklinde soğurulmuş bulunuyor. Bu bankalar onu yeni sanayilere doğru yönlendiriyor, ya da Fransız bankaları gibi, bütün meblağı, Rus ulusal borçlanması tekil kartına bağlıyorlar. Belli bir anlamda, özel girişim ekonomisi ulusal ekonomi durumuna gelmiştir. Sermayenin uluslararası olduğuna ilişkin Marksist düşünce ancak, son derece sınırlı ve koşullu bir doğruluğa sahiptir. Son derece ilginç ve anlamlı olan katlı özellikleriyle, sermayenin bu ulusallaşma süreci, şimdiye dek Marksistler tarafından, olması gerektiği gibi, nadiren araştırılmış bulunuyor.

Ne var ki, bu aşamada devlet ile sermaye arasındaki ilişki hızla değişiyor. Sermaye kuşkusuz, daha önce de devlet gücünü etkiliyordu; ama onda, zorunlu ve pahalı bir polis işlevinden, hem iç, hem de dış güvenliğin sağlanmasından öte bir şey asla görmüyordu. Ama şimdi, örgütlü ulusal sermaye devlet gücünü kesinlikle, pozitif bir ekonomik ajan olarak kullanmaktadır. Eskiden seyrek olan, ama artık sıklaşan, bürokrasiden bankalara, ve *vice versa* (tersi yöne) yönelik personel hareketleri bunun yalnızca bir semptomudur. Devlet gücü, geleneksel "zayıfların korunması" yerine güçlünün savunulmasını koyarak, sermayeye hizmet ediyor. Bu, emperyalist savunma evresidir. Devlet sermayenin toplulaştırılmasına bile bile yardımcı oluyor; devasa demir işletmeleri ve gemicilik firmaları şimdi ulusun gururu ve devletin gözbebeği gibi görülüyor. Yüksek korumacı gümrük tarifeleri ulusal toprakları birbirinden bütünüyle ayırıyor ve her tikel alan için, kapalı bir organizma yaratılıyor. Biz sosyalistler "kapalı ekonomik bölge", bunun organları ve işlevleri konusunda temeli bir çözümlemeden hâlâ yoksunuz; oysa bu, işçi sınıfının durumu açısından azami önem taşıyor. Devlet gücü ve ekonomi kaynaşmaya başlıyor; devletin hakimiyet alanı ile ulusal ekonomik kaynaşmaya başlıyor; devletin hakimiyet alanı ile ulusal ekonomik bölge çakışıyor; ulusal ekonomi devlet gücünün bir aracı ve devlet gücü de, görünürde ilan edilen ayrılıklarına karşın, ulusal ekonomiyi güçlendirmenin bir aracı olarak algılanıyor. Bu, emperyalizm evresidir. Dünyadaki serbest ticaret çağı çok gerimizde kalmıştır; meta değişimine ilişkin değer-yasası ancak "son aşamada" geçerlidir; özel, bireysel ekonomi tam bir saflıkla, ancak özel insanın hanesinde mevcuttur.

Yeni araştırmanın zorluğu da, tüm ekonomik unsurların rollerinin temelli olarak dönüştürülmüş olmasından doğuyor. Yine de, bu değişimin kimi tikel özelliklerini ayırmaya ve bunları, tartışma için ileri sürmeye girişeceğim. Burada; bu gelişme sırasında, hatta savaştan önce bile, ekonominin devlet gücü çevresinde zaten oldukça toplulaşmış olduğunu ve o zamandan bu yana da, giderek artan bir biçimde ve daha etkili tarzda, devlete tabi kılındığını belirtmek yeterlidir. Savaş bunu elbette bir yana atmadı, özgül bir şey getirmedi, zaten görünürde olan gelişme çizgisini salt hızlandırdı. Devlet mevcut kartelleri kendi egemenliği altına almış, böylece de merkezi şeker ve içki otoriteleri ya-

ratmış ve bu modellere uygun olarak, pamuklu, yün, keten, metaller, katı ve sıvı yağlar, yem yönetimi devralmıştır. Almanya'da, hayvan ticaretini zorunlu loncalara dayatmakta ve bunları Reich'in et departmanları halinde örgütlemektedir. Bir adım daha, bu kadarı yetecektir! Korumacılık, örgütlü özel girişim ekonomisi ve emperyalist ulusal ekonomi evresinin ardından, bir devlet ekonomisi evresine girmiş bulunuyoruz ki, burada, politik ve hukuksal etkinliğinin yanısıra, devlet - bütünüyle kapitalist ekonomi düzeni çerçevesi içerisinde olsa da - bir ekonomik departmanın görevlerini de devralmış durumdadır. Bu sürecin başı ile sonunu karşı karşıya getirerek, *laissez-faire* kapitalizminin devlet kapitalizmine dönüşmüş, ya da dönüşme yolunda olduğu söylenebilir. İlerleten, tam bir devlet müdahalesi kimi alanlarda geçicidir; ama en önemli ekonomi dallarında, ekonominin doğrudan devlet tarafından yönetilmesine doğru yönelmiştir.

Marx'ın kaçınılmaz gördüğü toplumsallaşma böylece, öngörülmemiş bir seyir izlemiştir. Şimdilik, birleşik bir dünya proletaryasının diktatoryasının yerini, güçlü ulusal devletler almış bulunuyor. Sosyalizm artık *laissez-faire* ekonomi düzeniyle ilintilendirilemez; bütünüyle yeni ve farklı sorunlara karşı karşıyayız. Artık var olmayan bir duruma, entelektüel bakımdan kendimizi yönlendirmek geleceğe geri geri yürümek isteme anlamına gelir. Daha başlangıçta, önermelerle değil, ekonomik olguların araştırılması ve düzenlenmesiyle; eski Marksist yöntemle hareket etmek durumundayız, ama eski alıntılarla değil, eskisini gözden geçirerek değil, yenisini kurarak hareket etmek durumundayız. Zorlayıcı ve birleştirici olan hakikat, ancak tüm Marksistlerin, barışçıl işbirliğine dönük çalışmalarıyla ortaya çıkarılabilir. Bütün okul açısından, kendi kendisiyle yetinen bir sektarizmden daha zararlı birşey yoktur.

III. MİLLİYETLER, MİLLİYETÇİLİK VE EMPERYALİZM

OTTO BAUER,
"Ulus" Konsepti

Sonuç olarak, daha önceki kimi kuramlarla karşılaştırarak, ulusu tanımlama çabasını desteklemek istiyorum. *Metafiziksel* kuramlara -ulusal tinselcilik ve ulusal maddecilik- halihazırda değinmiş durumdayım ve daha sonra da, ulusun özünü dayanışma bilincinde, ya da istencinde bulmaya çalışan psikolojik kuramları ele alacağım. Bu yüzden, burada yalnızca, karşılıklı ilişkileriyle ulusu oluşturdukları varsayılan bir dizi öğeyi sayma girişimlerini ele almak gerekiyor. İtalyan sosyologları böylesi öğeler olarak şunarı aktarıyorlar:

1. Ortak bir toprak.
2. Ortak nesil (soy).
3. Ortak bir dil.
4. Ortak töre ve görenekler.
5. Ortak deneyimler, ortak bir tarihsel geçmiş.
6. Ortak yasalar ve ortak bir din.

Bu kuramın yalın bir şekilde yanyana dizilemeyecek, ama ancak birbirlerine bağımlılık ilişkileri içinde anlaşılabilir, bir dizi karakteristiği bir araya getirdiği açıktır. Ulusun ileri sürülen ilk ögesini, ortak bir toprağı şimdilik dikkate almazsak, geri kalanların arasında beşinci-si, ortak bir tarih göze çarpmaktadır. Bu, öbürlerini belirleyen ve üreten bir ögedir. Ortak bir tarih önce ortak nesile (soya), hangi niteliklerin devralınacağı, hangilerinin de dışlanacağını belirleyerek kendi belirlenimli içeriğini kazandırır; ortak bir tarih ortak ahlâk ve görenekleri, ortak yasaları, ortak bir dini ve dolayısıyla -kendi terminolojimizi kullanırsak- ortak bir kültürel geleneği üretir. Ortak nesil (soy) ve ortak bir kültür salt, ortak tarihin, kendi etkinliği içinde, ulusal karakteri yapılandırma çalışması içinde kullandığı araçlardır. Üçüncü öge -ortak bir dil- öbürleriyle birlikte dizilemez: ikinci sırada bir aracı oluşur. Çünkü, eğer ortak bir kültür ortak tarihin, ulusal karakteri etkili şekilde biçimlendirmesinin araçlarından biriye, o zaman, aynı şekilde, ortak bir dil de ortak kültürün iş görme araçlarından biridir; bir toplum oluşturan ve bu topluluğu sürekli olarak yeniden yaratan bireyler arasındaki toplumsal işbirliği biçiminin dışsal bir düzenlemesi olarak, kültürel topluluğu yaratan ve koruyan bir alettir.²

Bu yüzden, ilk planda, bir ulusun kurucu öğelerinin salt *listelenmesi* yerine, *sistematik bir anlayışı* getiriyoruz: etkili neden olarak ortak bir tarih; ortak kültür ve bunun kendi etkilerini üretmesinin aracı olarak ortak nesil (soy); ortak kültürün dolayımılayıcısı, onun hem ürünü, hem de üreticisi olarak ortak bir dil. Artık bu öğelerin birbiriyle ilişkisini alayabiliriz; çünkü, ulusla ilgili kuramlar geliştirenler için önceden böylesine büyük güçlüklerle neden olan şey, yani, bu öğelerin bazen birinin, bazen de öbürünün almamasıyla, kendilerini çok değişik karşılıklı ilişkiler içerisinde ortaya koyabilmesi, şimdi kavranılabilir duruma gelir. Eğer ortak nesil (soy) ve ortak bir kültür aynı etkili etkenin gereçleri iseler, ulus konsepti açısından her iki gerecin de operatif olması, açıkça önemli değildir: ulusun ortak nesile dayanabilmesi, ama bunun (mutlaka) gerekli olmamasının, oysa ortak nesilin (soyun) tek başına yalnızca bir ırkı -asla bir ulusu değil- oluşturmamasının nedeni budur. Bu düşünceler ortak kültürün çeşitli öğelerinin birbiriyle ilişkisi konusunda bir sonuca da yol açar: ortak yasalar ortak karakteri oluşturma'nın önemli bir aracıdır kesinlikle, ama bu sonuncu-

su (ortak karakter) (öbür öğelerin, bireyleri kültürel bir topluluk içinde birleştirmeye yetecek ölçüde etkili olması koşuluyla) onlarsız da var olabilir ya da gelişebilir. Din çeşitliliğinin kültürel topluluğa bir engel oluşturduğu yerlerde, inanç çeşitliliği aym dile sahip insanlardan iki ulus çıkarabilir. Ortak bir din, Sırp ve Hırvatlarda olduğu gibi, ortak bir kültürün temelidir; ama Almanlar, dinsel ayrılıklarına karşın, tek halk olarak kaldılar, çünkü dinsel ayırım tümel bir Alman kültür topluluğunun gelişmesini ve ayak diremesini engelleyemedi. Son olarak, bu yolla, dilin ulusun öbür öğeleriyle ilişkisini de anlayabiliriz: bir dil birliği olmadan, hiçbir kültürel birlik ve sonuç olarak da, hiçbir ulus olmaz. Ama bir dil birliği; başka bakımlardan çeşitliliğin -örneğin, Sırp ve Hırvatların durumunda din çeşitliliği, ya da İspanyollar ile İspanyolca konuşan Güney Amerikalıların durumunda (soy) çeşitliliğinin toplumsal v e politik koşullar çeşitliliğinin- dil birliğini kültürel bir birlik oluşturmaktan engellediği yerlerde, bir ulus üretmez.

Şimdi ulusun ilk "ögesi"ni ele almak durumundayız: ortak bir toprak. Topraksal ayrılmanın bir ulusun birliğini parçaladığını defalarca belirttim. Doğal bir topluluk olarak ulusu, ulusal ayrılıkçılık yavaş yavaş parçalar; çünkü, varlık savaşımının değişik koşulları ulusun mekansal bakımdan ayrılmış kısımlarında farklı karakteristikler yeşertir ve bu çeşitlilik, etnik bir birleşmeyle telafi edilemez. Benzer biçimde, mekansal ayrılık kültürel bir topluluk olarak ulusu parçalar; çünkü ulusun birbirlerinden yalıtık olarak varoluş savaşımları veren mekansal bakımdan ayrı kısımları özgün biçimiyle uniter olan kültürleri bakımından da farklılaşırlar ve onlar arasında etkileşim olmaması durumunda, özgün uniter kültür bir dizi ayrı değişik kültüre ayrışır. Bu; özgün ulusun, mekansal bakımdan ayrılmış olan kısımları arasındaki yetersiz etkileşim ağının bir sonucu olarak, dillerin farklı diler şeklinde ayrışmasında, apaçık şekilde ortaya çıkıyor. Tıpkı, mekansal ayrılığın ulusları parçalaması gibi, ortak bir toprak kesinlikle bir ulusun varoluş koşullarından biri olmaktadır; ama ancak, ortak bir yazgının koşul olması ölçüsünde. Kültürel topluluğun (birliğin) mekansal ayrılığa karşın korunabilmesi ölçüsünde ve bunun doğal bir topluluk (birlik) olarak düşünülebilmesi oranında, mekansal ayrılık ortak bir ulusal karaktere engel oluşturmaktan çıkar. Amerika'da Alman kültürüyle etkilenmeye devam eden -bu yalnızca Almanca kitaplar ve gazetelerle

bile olsa- ve kendi çocuklarına Alman eğitimi veren Almanlar, mekansal ayrılığa karşın bir Alman olarak kalmaktadırlar. Ortak bir toprak ancak, bir kültür topluluğunun (birliğinin) koşulu olması ölçüsünde, ulusun varlığının da bir koşulu olur. Basım, posta ve telgraf, demiryolları ve buharlı gemiler çağında bu, eskiden olduğundan çok daha az bir sorundur. Bu yüzden, ortak bir toprak, ulusun başka "öğeleri" gibi bir "öge" olarak değil de, öbürlerinin işlev görmesinin bir koşulu olarak düşünülüyorsa; o zaman, sık sık sözü edilen önermenin, yani ortak bir toprağın bir ulusun varoluş koşulu olduğu önermesinin zorunlu sınırları da kolayca gösterilebilir. Bu anlayış bize oldukça çok avantaj sağlamaktadır; çünkü ulusun, kendi en önemli asli parçasıyla, yani devletle ilişkisi konusundaki anlayışımız ulusun, bir toprakla ilişkisi konusundaki düşüncemize dayanmaktadır. Bu soruya geri dönmemiz ve kendi çözümümüzü, kimi özgül örneklerle betimlememiz gerekecektir. Ne var ki, biz burada yalnızca, bu ulus kuramının (eski kuramın salt, ulusun "öğeleri" olarak, bir sistemin etkili güçleri olarak karşı karşıya getirdiği) çeşitli etkenleri, karşılıklı bağımlılık ve etkileşimleri içerisinde nasıl kavrayabileceğini göstermekle ilgilenmekteyiz.

Ulusun özünü belirleme konusundaki daha önceki çabaların boşa gittiği bir görev bakımından, bu kuramın değerinin hâlâ gösterilmesi gerekmektedir; yani, ulus konseptinin ulus içerisindeki daha dar yöre ve soy topluluklardan ayrılması bakımından... Elbette, ortak bir soy Almanları, bir karakter topluluğu (birliği) içinde bir arada tutmaktadır. Ama bu, eşit ölçüde Saksonyalılar ya da Bavyeralılar, Tirolliler ya da Stiryalılar için de geçerli midir? Yahut da, gerçekten, tikel her bir Alp Vadisi sakini için?... Zittertalen, Passeirern, Vintschgern ve Pustere-rern arasında şiddetli biçimde belirgin karakter-toplulukların (birliklerini) farklı atasal yazgılar, yerleşim ve toprak dağılımındaki çeşitlilikler, toprak verimi ve iklim çeşitlilikleri yaratmamış mıdır? Özerk uluslar olarak kabul ettiğimiz karakter toplulukları (birlikleri) ile, ulus içerisindeki daha dar birliktelikler olarak gördüklerimiz arasındaki sınır nerededir?

Burada, ortak bir soya dayalı ulusun çözülmesinin ürünleri olarak bu daha dar karakter topluluklarıyla halihazırda aşına olduğumuzu anımsamalıyız. İlkel Alman halkının torunları birbirlerinden toplaksal

bakımdan ayrıldıkları, tarım yoluyla toprağa bağlandıkları ve toplumsal etkileşim ya da karşılıklı evlilikler olmaksızın, ayrı yaşamlar sürmeye yöneldikleri zamandan beri, giderek değiştiler. Onların ortak bir doğal ve kültürel topluluktan yola çıktığı doğrudur; ama onlar özerk, açıkça ayrı doğal ve kültürel topluluklar kurma süreci içindedirler. Tek bir ulustan ortaya çıkan bu daha dar birlikteliklerin her birinden, ayrı bir ulusun var olması yönünde bir eğilim söz konusudur. Bu daha dar karakter toplulukları konseptini ulus konseptinden ayırmanın zorluğu da, bu yüzden, bunların ulusun gelişme aşamalarını temsil etmelerinin bir sonucudur.

Gördüğümüz gibi, çözülme eğilimine karşı yönde çalışarak ulusu daha sıkı bir şekilde bağlamaya çabalayan bir karşı eğilim bulunmaktadır. Ne var ki, başta, bu karşı eğilim yalnızca yönetici sınıflarda etkilidir. Bu, ortaçağ şövalyelerini ve erken kapitalist dönemin eğitilmiş sınıflarını başka her kültürel topluluktan net bir şekilde ayırdeden, sınıksız örülmüş bir ulus olarak bağlar, onları ekonomik, politik ve toplumsal etkileşim içine sokar, onlar için tek biçimli bir dil yaratır ve aynı entelektel kültürün, aynı uygarlığın onları etkilemesine olanak verir. Bu ortak kültür bağı yönetici sınıfları tikel bir ulusa bağlar. Eğitilmiş bir kişinin Alman mı Hollandalı mı, Sloven mi Hırvat mı olduğundan kimse kuşku duyamaz; ulusal eğitim, ulusal dil onların her birini, en yakın biçimde ilintili olan uluslardan bile ayırır tersine olarak, bir köydeki ya da başka bir köylülerin Alman mı yoksa Hollandalı mı, Sloven mi yoksa Hırvat mı sayılması gerektiği sorusu, ancak, biraz keyfi bir şekilde karara bağlanabilir. Her bir ulusun, yalnızca kentlileri birbirlerinden açık bir şekilde ayırdedilir; köylüler ve küçük çiftçileri değil.

Modern kapitalizm her bir ulustaki aşağı sınıfları, kerte kerte, birbirinden daha net bir şekilde ayırdetmeye başlıyor; çünkü artık bu sınıflar da ulusal eğitime, kendi uluslarının kültürel yaşamına ve ulusal dile ulaşmaktadırlar. Birleşme eğilimi emekçi kitleleri de etkiliyor. Ama ancak sosyalist toplum bu eğilimi sonucuna götürecektir. Ulusal eğitim ve uygarlık çeşitliliği bakımından bütün halkları birbirinden ayırdedecektir, şimdi, farklı ulusların yalnızca eğitilmiş sınıflarının ayırdedilmiş olması gibi. Gerçi, sosyalist ulus içerisinde de daha dar karakter toplulukları bulunacaktır; ama kültürel etkileşimin bir sonucu

olarak her yerel topluluk için, özerk kültürel toplumlar olmayacak ve düşüce alışverişibütün ulusal kültürün etkisi altında yer alacaktır.

Böylece, kapsamlı bir ulus tanımına varıyoruz. *Ulus, ortak bir yazgı dolayısıyla, bir karakter topluluğu şeklinde bir araya gelmiş insanlar tümlüğüdür. Ortak bir yazgı dolayısıyla:* bu karakteristik ulusu, bir yazgı topluluğuna (birliğine) değil de, yazgı benzerliğine dayanan bir meslek, bir sınıf gibi uluslararası karakter gruplaşmalarından, ya da bir devletin üyelerinden ayırır. Birliklilik kurmuş karakterlerin *tümlüğü:* bu da onları; ulus içerisindeki, asla kendi yazgısıyla belirlenmiş doğal ve kültürel bir toplum değil, ancak, bütün ulusla sıkıca bağlantılı olan ve sonuç olarak da, konun yazgısıyla belirlenen bir (doğal ve kültürel toplum) yaratan, daha dar karakter, toplumlarından ayırmaktadır. Kabilesel komünizm döneminde, ulus bu yolla sıkı bir şekilde sınırlandırılmıştı; doğal kalıt ve kültürel gelenek dolayısıyla, bu atadan kalma soyun yazgısıyla kültürel varlığı belirlenmiş olan, özgün Baktık halkından gelen herkesin tümlüğü ulusu oluşturdu. Sosyalist toplumda, ulus yine bu yolla, net bir şekilde tanımlanmış olacaktır; ulusal eğitimde ve ulusal kültürel değerlerde pay sahibi olan, bu yüzden de karakteri, bu değerlerin içeriğini belirleyen ulusun yazgısı tarafından şekillendirilen herkes ulusu oluşturacaktır. Emek araçlarının özel sahipliğine dayalı bir toplumda, yönetici sınıflar, bir zamanların şövalyeleri ve bugünün de eğitilmiş sınıfları, ulusun tarihinden doğan benzer bir yetiştirme tarzının ve ortak dil ile ulusal eğitimin bir karakter yakınlığı ürettiği herkesin tümlüğü olarak, ulusu oluştururlar. Ama halk kitleleri ulusu oluşturmaz: yüzyıllık soy topluluğu (birliği) artık onları yeterince sıkı şekilde birbirlerine bağlamadığı için, onlar artık ulusu oluşturmazlar ve gelişen eğitim sistemi içinde tam olarak yer almadıkları için, henüz oluştursalar bile (yakında) oluşturmayacaklardır. Önceki tüm çabaların boşa gittiği, doyumsuz bir ulus tanım bulmanın zorluğu bu yüzden, tarihsel olarak koşullanmıştır. İnsanlar net biçimde tanımlanmış eski soy topluluğunun (birliğinin) muazzam sayıda yerel gruba ve soy grubuna ayrılmış olduğu şimdiki sınıflı toplumumuzda ulusu bulmaya çabaladılar; oysa yeni bir eğitim topluluğunun (birliğinin) büyümesi henüz bütün bu küçük grupları, bir ulusal bütün halinde bileştirememiş durumdadır.

Böylece, ulusun özyle ilgili arayışımız görkemli bir tarihsel görüş-

nüm ortaya çıkarıyor. Başlangıçta, ilkel komünizm ve göçebe tarım döneminde bir soy topluluğu (birliği) olarak uniter bir ulus söz konusudur. Sonra, yerleşik tarıma geçişin ve özel mülkiyetin gelişmesinin ardından, eski ulus bir yanda yönetici sınıfların ortak kültürü, öbür yanda da köylüler ve küçük çiftçiler olmak üzere, bölünür; bu sonuçlar, eski ulusun çözülmesinin ürettiği dar yerel bölgelerle sınırlanırlar. Daha da sonraları, kapitalist toplumsal üretim tarzının gelişmesi ve ulusal kültürel topluluğun (birliğin) genişlemesiyle birlikte, çalışan ve sömürülen sınıflar hâlâ dışlanmış durumda kalırlar; ama ulusal eğitim temelinde ulusal birlik oluşturma eğilimi, ortak soya dayalı eski ulusun giderek daha net biçimde farklılaşmış yerel gruplara ayrışma eğiliminden, bu tikelci eğilimden, yavaş yavaş daha güçlü bir duruma gelir. Son olarak, toplum toplumsal üretimi kapitalist kabuğundan sıyırdığı zaman, bir eğitim, çalışma ve kültür topluluğu (birliği) olarak uniter ulus yeniden ortaya çıkar. Ulusun gelişimi üretim ve mülkiyet tarzının tarihini yansıtır. Tıpkı, ilkel komünizmin toplumsal sisteminin üretim araçlarının özel mülkiyetinin ve bireysel üretimin gelişmesi ve yine buradan, toplumsal sahiplik temelinde kooperatif üretimin gelişmesi gibi, uniter ulus da ulus üyeleri ile dışlananlara ayrışır ve küçük yerel çevreler şeklinde parçalanır; ama toplumsal üretimin gelişmesiyle, bu çevreler yeniden bir araya gelirler ve sonunda, bunlar geleceğin uniter sosyalist ulusu şeklinde sağuruculacaklardır. Üyelere ve üye olmayanlara ve de sayısız sınırlandırılmış yerel gruba ayrılmış olan, özel mülkiyet ve bireysel üretim evresinin ulusu geçmişin komünist ulusunun çözülmesinin ürünü ve geleceğin sosyalist ulusunun da malzemesi olur.

Dolayısıyla, ulusun iki bakımdan tarihsel bir fenomen olduğu kanıtlanmış olmaktadır. Maddesel içeriği bakımından o tarihsel bir fenomendir; zira onun üyelerinden her biri içinde işlevi olan canlı ulusal karakter, tarihsel gelişiminin tortusudur; bireysel üyenin milliyetinde, ürünü birey olan toplumun tarihi yansır. Formel yapısı açısından da o tarihsel bir fenomendir; çünkü değişik geniş çevreler tarihsel gelişimin çeşitli aşamalarında, farklı araçlarla ve farklı yollara bir ulusta bir araya gelmiştir. Toplumun tarihi ulus üyelerinin verili karakteristiklerinden hangilerinin ulusal karakteri oluşturacağını belirlemekle kalmaz; tarihsel bakımdan etkili güçlerin ortak bir karakteri üretme biçimi

mi de tarihsel olarak koşullanmıştır.

Olayların itici gücünün ulusların savaşımalarında gören ulusal tarih anlayışı bir uluslar mekaniği için çaba gösterir. Bu görüşe göre, uluslar daha da küçültülemez ögeler olarak, mekan içinde çatışan, baskı ve çarpışma yoluyla birbirleri üzerinde etkide bulunan, sabit yapılar olarak görülür. Ancak, benim anlayışım ulusu bir sürece yaymaktadır. Benim için, tarih artık ulusların savaşımını yansıtmıyor; bunun yerine, ulusun kendisi tarihsel savaşımaların yansıması olarak ortaya çıkıyor. Çünkü, ulus ancak ulusal karakter içinde bireyin milliyeti içinde tezahür eder ve bireyin milliyeti onun, emek (çalışma) koşulları ve tekniklerinin gelişimiyle, toplumun tarihiyle belirleniminin yalnızca bir yönüdür.

OTTO BAUER,

*Sosyalizm ve Milliyet İlkesi*³.

Her yeni ekonomik düzen yeni devlet oluşum biçimleri ve politik yapıları sınırlandırma için yeni kurallar yaratır. Topluluklar, sosyalist toplumda birbirlerinden nasıl ayrılacaklardır? Bu durumda da, topluluğun sınırlarını yurttaşların (citizens, kentlilerin) milliyeti mi belirleyecektir?

Sosyalizmin politik milliyet ilkesiyle ilişkisi konusundaki bu soruya yanıt vermek için, yalnızca sosyalizmin bütün halka ulusal kültürden pay vereceği olgusundan hareket etmeliyiz. Toplumsal üretim dolayısıyla nüfusun kökünden kopması ve ulusun, türdeş bir eğitim, emek ve kültür topluluğu halinde gelişmesiyle birlikte, daha da sınırlanan yerel birliktelikler canlılıklarını yitirecekler, ulusun tüm üyelerini birleştiren bağ ise giderek daha güçlü duruma gelecektir. Bugün Tirol köylüsü, bu eyaletin ayırdedici köylü kültürü dolayısıyla kendi eyaletinin hemşerisiyle sıkıca bağlıdır ve eyalet dışındaki Almanlardan da belirgin biçimde ayırır. Ulusal yaşamın bu olgusu ulusal bilinçte yansısını bulur. Tirol köylüsü kendisini, her şeyden önce bir Tirollü olarak duyumsar ve ancak nadiren, bir Alman olduğunu anımsar. Tirol işçisi ise halihazırda çok farklıdır; Tirol köylülerinin tikel yaşam tarzında pek az payı vardır ve çok daha güçlü bağlarla Alman ulusuyla bağlıdır. Sosyalist toplum, her Alman, Alman kültürünün ilerlemesi-

nin nimetlerinde pay sahibi olma fırsatı vererek, ilk kez, ulus içerisindeki tikelciliği ortadan kaldıracaktır. Bu gelişmenin politik milliyet ilkesini güçlendireceği kuşkusuzdur.

Bir başka fenomenler grubu da benzer etki yapar. Köylü kitleleri bütünüyle gelenekle bağlanmışlardır; atalarının hane içi zilyedleri onlar için değerli, yeni olan her şeyi ise nefret vericidir. Onların, geçmiş değerlerine ilişkin sevgisinin politik sonuçları da vardır; onların kiliseye, yerel patroyotizmlerine, hanedan sadakatine bağlılıklarının temeli budur. Avusturya'nın istikrarını sağlayan güçleri araştırırken, bu olgunun anlamını görmüş bulunuyoruz; yüzyıllık geleneğin zincirlerinden kendilerini kurtaramayan köylüler bu devletin desteklerinden biri olurlar. Bir yanda, sosyalist üretim tarzı ilk kez olarak kitleleri, ulusal kültür topluluğu (birliği) içinde bütünleştirir ve böylece, onların ulusal bilincini güçlendirirse, öte yanda da böylelikle onların, milliyet ilkesinin tam olarak gerçekleşmesine bir engel olan, geçmiş yüzyılların ideolojilerine bağlılıklarını parçalar. Yalnızca, milliyet ilkesinin itici gücünü artırmakla kalmaz, ayrıca, onun yolunu engellerden de temizler.

Yine de, bütün bunlar ancak milliyet ilkesinin zaferini hazırlar. Bu (zafer) ise, yalnızca, kapitalizmin barajı parçalandığında tüm geleneksel ideolojileri boğacak olan rasyonalizm seliyle elde edilecektir. Eski olan her şeyin yıkıldığı, kapitalist toplumdaki sosyalist topluma geçiş döneminde, bu büyük dönemde, tüm eski otoriteler alaşağı edilmiş eski mülkiyet ilişkileri ortadan kaldırılmış, eski ve geleneksel olan her şey kutsallığının yitirmiştir. Kitlelere ilk kez kendi geleceklerine karar verme yetkisi veren, sosyalist toplumun gündelik praksişi kitlelerin bilincindeki bu devrimi pekiştirecek ve insan kültürünün gelişimini amaçlı, erekli, bilinçli bir insana özgü edim durumuna getirecektir. Bunu; her bireye bütün ulusun kültürel nesnelerini ve gerçekte, bütün insan ırkının kültürel nesnelerinin oldukça esaslı bir kısmını sağlayacak olan sosyalist eğitim mümkün kılacaktır. Ancak bu şekilde, birey sınırlı yerel çevrelerin geleneklerinden kurtulabilecek, görüşlerini genişletebilecek ve onun, kendi amaçlarını saptayabilmesi ve bu amaçlar için akılcıca bir araç seçimi yapabilmesi mümkün olacaktır. Onun kendi amaçları açısından geçmiş çağların saptamış olduğu hiçbir devlet sınırı, sosyalist toplumda yaşayan insanlar için çok kutsal olmaya-

caktır. Ancak şimdi, tüm insanlar 19. yüzyılda yalnızca eğitilmişler için bir soru olup, ulus ile devlet arasındaki antagonizmda ortaya çıkan, içsel topluluk ile dışsal güç arasındaki ilişkiyle ilgili bu soruyu göğüslemeye hazır olacaklardır. Ulus içerisindeki dar yerel birlikler daha zayıflarken, ulusal kültürel topluluk bir bütün olarak halkı daha sıkıca kucaklar ve ulusal topluluk, onlar için belli ve değiştirilemez bir olgu durumuna gelir; ama bunlar dış gücü, kendisini insani amaçlara uyarlaması gereken, insani amaçlara hizmet eden bir araç olarak düşünürler. Milliyet ilkesinin, dış gücün iç topluluğa uyarlanması ilkesinin temel düşüncesi onlarda böylece yaşama katılır.

Milliyet ilkesinin içeriği, dış gücün iç topluluğu pekiştirmesi ve ona hizmet etmesi gerektiği kuralıdır. Ama bu ilke ancak, emek teknikleri ve koşullarının dönüşümü, bu ilkeye denk düşmeyen geleneksel devlet biçimlerini desteklenilemez kıldığı zaman, bir güdü olarak, nedensel bakımdan etkili duruma gelecektir. Bu yüzdendir ki, daha erken bir zamanda, geleneksel küçük devletlerin artık burjuvazi milliyet ilkesini kendi bayrağına kazıdı. Toplumsal üretimin kapitalist biçiminden sosyalist biçimine dönüşümünün insan tinini değiştirdiği, eski kültürel değerleri ortadan kaldırdığı ve devletin "doğal" sınırları sorusunu göğüslemeye hazırlandığı anda da, yine böyle olacaktır.

Ama eğer kitleler özgür ulusal topluluğu kendi erekleri olarak görüyorlarsa, sosyalizm onlara bu ereğe giden yolu da göstermektedir; çünkü sosyalizm zorunlu olarak demokrasiye dayandırılmıştır. Böyle bir demokratik topluluk, azınlıkları bütünü istencine boyun eğmeye zorlasa bile, doğrudan zorlamayla (icbarla) mı, yoksa onları, bu süreçteki paylarından ve emeğin kârlarından dışlayarak mı bunu yapacağı önemli değildir. Ama böyle bir topluluk kendisine dahil olmak istemeyen bütün ulusları asla bir araya getiremeyecektir. Yaşamaya ve özyönetime katılma haklarıyla donatılmış ve silahlı olan kitlelerin ulusal kültüre tam olarak sahip olduğu uluslar, dahil olmak istemedikleri bir topluluğun boyunduruğuna boyun eğmeye nasıl zorlanabilirlerdi? Tüm devlet gücü, silahların gücüne dayanır. Ustaca bir usulle, günümüzdeki halk ordusu -tıpkı geçmişteki şövalyeler ve paralı asker orduları gibi- hâlâ bir bireyin, bir ailenin ya da bir sınıfın elindeki bir güç aletidir. Oldukça yetişmiş insanlardan oluşan, kendi işyerlerindeki yabancı bir gücün buyruğuna artık uymayan ve politik yaşama, yasama-

ya ve yönetime tam olarak katılmaya çağrılan, sosyalist toplumdaki demokratik topluluğun ordusu artık ayrı bir g   değildir; silahlı halkın kendisinden başka bir şey değildir. Bununla, yabancı bir ulusun tüm yönetme olanağı da ortadan kaybolur.

 u anda, toplumumuzdaki milliyetlerin durumu ne yalnızca, bütün ulusların, özledikleri ulusal devlete ulaşma gücüne sahip olmamaları olgusuna, ne de yalnızca , birçok ulusun geniş kesimlerinin, geçmiş evrelerin ideolojilerinin etkisi altında ve onların, ulusun kültürel topluluğundan (birliğinden) dı lanmalarının bir sonucu olarak, ulusal birlik ve özgürlük d  ncesine direnmeleri olgusuna dayanmaktadır. Modern devletin aynı zamanda bir ekonomik bölge olması da, milliyet ilkesinin adamakıllı biçimde uygulanmasını engeller. Bu yüzden, o en azından bir ölçüde, ekonomik bakımdan bağımsız olabilecek bir alanı kapsamaya  alı mayacak mıdır? Bir sosyalist topluluk, ulusal ayırmalandırma ilkesini sıkı sıkıya uygulamak amacıyla, üretime bakmaksızın, yalnızca k  k bir ekonomik bölgeyi çevirmek isterse, emek üretkenliği d  mez mi?

Burada, ilk planda, yalnızca sosyalizmin uluslararası i  bölümünü b şarılı bir biçimde uygulayabilece ini anımsatmalıyız. Basit meta üretimi i  bölümünü önce sınırlı bir alan içerisine, bir kasabaya ve onun çevresindeki alışveriş bölgesine genişleterek, emek üretkenliğini büyük ölçüde artırdı. Daha sonra kapitalizm, büyük ekonomik bölge-ler içerisindeki i  bölümünü teşvik etti ve bu yolla, yine, emek üretkenliğini büyük ölçüde artırdı. Bu süreç artık uluslararası bir i  bölümünün temelini de atmış bulunuyordu. Ardından, klasik politik ekonomi, her bölge sakini ancak kendi bölgesindeki koşulların elverişli olduğu malları ürettiği ve gereksinim duyduğu öteki malları da, değişim yoluyla elde ettiği zaman, emek  retkenli inin ve zenginliğin her ekonomik bölgede artı ı önermesini kuramsal olarak saptadı. Bu d  nce kuramsal bakımdan tartı ılmı  değildir. Yine de, kapitalist toplum  zg r bir meta değişimini ve uluslararası i  bölümünü b şaramamı tır ve artık, asla b şaramayacaktır. Çünkü, kapitalist ekonomik politikanın ere i emek  retkenli indeki olası en büyük artış değil; kârların olası en büyük ölçüde  o altılmasıdır. Bu ere e; üretken sermayeyi, emek  retkenli inde en büyük artı ı mümkün kılacak bireysel üretim kollarına tahsis ederek değil, ama kullanılmamış sermayenin

Üretim alanına akışım hızlandırarak ve bunun pazar ile yatırım alanlarını sürekli genişleterek, ulaşmaya çabalar. Ancak uluslararası işbölümünün gereklerinin kapitalist ekonomik politikanın gerekleriyle uyduğu yerlerde -yakın zamanlara dek, İngiltere'de durum böyleydi-kapitalist toplumda ticaret özgürlüğü gerçekleşir.

Üretim araçlarının artık sermaye olmadığı sosyalist toplumda ise tersine, kapitalist ekonomik politikanın artık hiçbir anlamı kalmaz. Bu yüzden uluslararası bir işbölümüne ve buna denk düşen bir emek dağılımına ilk kez sosyalist toplum ulaşabilecektir. Elbette bu bir hamlede olmayacaktır. Eğer bir devlet, özgür mal değişimi yoluyla, öbür ülkelerin daha zengin olan demir cevherlerinden yararlanmak yerine, koruyucu gümrükler ardında bir demir sanayi geliştirmişse, sosyalist toplum var olan yüksek fırınları ve çelik atölyelerini birden bire kapatamaz. Ama işçilerin sayısı ve toplumun üretken aygıtı her yıl güçlenir ve en elverişli koşullardan yararlanan üretim kollarına, düzenli olarak yeni işçiler, yeni üretim araçları gönderilir ve bunların ürünleri, öbür ülkelerinkilerle değişime sokulur. Bu yolla, sosyalist topluluk klasik iktisadın savunduğu, devletlerarası işbölümünü birkaç on yıl içinde başarmış olabilecektir.

Böylece, ilk kez olarak, milliyet ilkesinin uygulanmasının en büyük engeli ortadan kaldırılacaktır. Çünkü, o zaman, en küçük ulus bile bağımsız örgütlenmiş bir ulusal ekonomi yaratabilecektir; büyük uluslar çeşitli mallar üretirlerken, küçük ulus kendi işgücünü bir ya da birkaç tür malın üretimine uygulayacak ve öteki tüm malları, değişim yoluyla başka uluslardan elde edecektir. Küçük boyutuna karşın, büyük ölçekli girişimin tüm avantajlarından yararlanacaktır. Toprağı doğal kaynaklarla zayıf şekilde donatılmış olan halklar bile bağımsız bir ekonomi kurabileceklerdir; her şey bir yana, Riardo doğanın en az elverişli davrandığı ekonomik bölgenin bile uluslararası işbölümünde bir role sahip olduğunu; yani, yapımı bakımından, öbür tüm ülkelerin üstünüğünün oransal bakımdan asgari olduğu malları üretmek ve tüm öteki ekonomik bölgelerin ürünleri karşılığında, bu malları değişime sokmak rolüne sahip olduğunu kesin biçimde göstermiştir. Dolayısıyla, uluslararası iş bölümü yoluyla, uygar insanlığın bütünü büyük bir organizma durumuna gelir ve kesinlikle bu araçla, tüm ulusların politik özgürlük ve birliği de mümkün olur. Her bir topluluğun otarşik ol-

duğunun ve kendi gereksinimlerini sağladığının varsayıldığı bir toplumda, milliyet ilkesinin tam olarak uygulanması olanaksızdır; ulusal özgürlük küçük uluslar açısından; toprakları, üretim açısından daha az elverişli koşullar sağlayan uluslar açısından zorunlu olarak yadsınmıştır. Uluslararası iş bölümü tüm halkları kapsadığı anda, insanlığın politik ayrışımının, onun tarihsel kültürel topluluklar içinde bir araya gelmesiyle bağdaşmasını engelleyen en önemli engel de ortadan kalkar.

Toplumsal emeğin örgütlenmesi içerisindeki kaymalar bile, sosyalist toplumda bütünüyle yeni bir karakter alır. Kör kapitalist rekabet yasalarının hakim olduğu, düzenlenmemiş birey göçü o zaman ortadan kalkacak ve bunun yerini, göçleri sosyalist toplulukların bilinçli olarak düzenlemesi alacaktır. Bunlar işçi sayısındaki artışın emek üretkenliğini artıracak yerlerde göçleri teşvik edecekler; sayıca artışın verimde bir azalış sonucunu verdiği yerden, nüfusun bir kısmını göçe yönlendireceklerdir. İç ve dış göçün bu bilinçli düzenlenişi her ulusa, ilk kez olarak, kendi dilsel sınırları üzerinde denetim olanağı verecektir. Toplumsal iç göçün ulusun istencine karşı, zaman zaman milliyet ilkesini zedelemesi artık mümkün olmayacaktır.

Milliyet ilkesinin gerçekleşmesinin sosyalizmin zaferiyle bağlantılı olması rastlantı değildir. Kabile komünizmi evresinde, topluluklar en azından özgün biçimiyle, ulusal bakımdan birleşmişlerdi. Yabancı bir halk bir kabileyi boyunduruk altına aldığı yerde bile, başlangıçta o (kabile) kendi politik örgütlenişini yitirmiyor, yalnızca, bir topluluk olarak, haraç ödediği galipler topluluğuna bağımlı duruma geliyordu. Ulusun politik dağılışı önce, eski komünist ulusun dar yerel birliklikler şeklinde çözülmesiyle başladı. Ve yabancı hakimiyeti ancak sınıfsal ayrışmalarla, ulusun üyeleri ile dışlananlar şeklindeki kopuşmayla birlikte mümkün oldu. Yöneticiler ve yönetilenler, sömürücü ve sömüren sınıflar arasındaki karşıtlık tarihsel ulusların tarihsiz olanlar üzerindeki hakimiyeti biçimini alır. Toplumsal üretimin kapitalist meta üretimi biçiminde gelişmesiyle, politik tikelcilik gerilemek zorunda bırakılır; iş bölümünü geniş ekonomik bölgeler içerisinde genişletme gereği sayısız küçük devletin yıkıntıları üzerinde büyük ulusal devletleri yaratır. Ama bu aynı gelişmenin bir sonucu olarak, yabancı hakimiyeti de dayanılmaz bir durum alır; tarihsiz uluslar tarihsel yaşa-

ma gözlerini açarlar ve ulusal bir devlete ulaşmaya çaba gösterirler. Son olarak, toplumsal üretim kapitalist kabuğunu kırar ve ancak bundan sonra, bir ulusal kültürel topluluğa (birliğe) ulaşılmış olur. Ancak o zaman, ulus içerisindeki tüm tikelcilik ortadan kalkar ve bir ulusun öteki halklar üzerindeki tüm egemenliği de olanaksız duruma gelir; ancak o zaman, iş bölümü insanlığın tümünü kucaklar ve insanlığın, özgür uluslar şeklindeki politik örgütlenmesi önünde artık hiçbir engel kalmaz. İnsanlığın politik örgütlenmesi onun ulusal kültürel varlığını yansıtır ve bu da, emek tekniklerinin ve koşullarının gelişimiyle belirlenir. Politik tikelcilik ve yabancı yönetimi, milliyet açısından, ulusun üyeler ile dışlananlar şeklindeki ayrışmasıyla ve ulusun dar yerel birliklikler şeklinde çözülmesiyle, ve ekonomik bakımdan da, yerleşik tarımla, üretim araçlarının özel sahipliğiyle ve toprak ağalığıyla karakterize edilen bir evrenin politik biçimleridir. Milliyet ilkesi toplumsal üretimin tikel bir evresinde, uniter ve özerk ulusun kuruluş ilkesidir. 19. yüzyılda büyük ulusal devletlerin yapılması yalnızca, milliyet ilkesinin tam olarak gerçekleştireceği bir evrenin mustucusudur; tıpkı, modern kapitalizm tarafından ulusal kültürel topluluğun (birliğin) genişletilmesinin sosyalizm tarafından ulusal kültürel topluluğa (birliğe) tam olarak ulaşılmasının mustucusu olması ve tıpkı, kapitalist biçimiyle toplumsal üretimin toplum tarafından ve onun için kooperatif üretimin mustucusu olması gibi. [...]

Sosyalizmin zorunlu olarak, milliyet ilkesinin gerçekleşmesine yol açtığını görmüş bulunuyoruz. Ama, sosyalist toplum ulusal topluluk üzerinde, aşama aşama, -tek tek uluslar topluluklarının bir kez daha içerisinde bir araya geldiği- bir federal devleti yapılandırırken, milliyet ilkesi de ulusal özerklik ilkesi şeklinde, devletlerin oluşumu için bir kuraldan bir devlet kuruculuğu kuralına dönüşür. Sosyalist milliyet ilkesi, milliyet ilkesi ile ulusal özerkliğin, daha üst birliğini dile getirir.

Bu yüzden, sosyalist milliyet ilkesi hem burjuva milliyet ilkesinin, hem de ulusal özerkliğin avantajlarını bir araya getirebilir. Ulusu bir topluluk olarak örgütleyerek, ona yasama ve kendisini yönetme hakkı-m, emek araçları ve ürünü üzerinde tasarrufta bulunma yetkisini verir. Ama ulusu, tekvücut bir varlık olarak saptanmış olan bir uluslararası hukuk topluluğu ilerisinde birleştirerek, ulus için, onun toprak sınırları

ötesinde bile bir erk sağlar. Örneğin, sosyalist toplumun Alman toprağındaki işçi sayısını azaltarak Almanya'da emek üretkenliğini artırabileceğini, oysa Güney Rusya'da, işçi sayısını artırarak emek üretkenliğini yükseltebileceğini varsayalım. O durumda Alman nüfusunun bir kısmını Güney Rusya'ya aktarmaya bakmalıdır. Ama Almanya kültürel bağımsızlıkları güvenceye bağlanmaksızın, kendi oğul ve kızlarını doğuya göndermeyecektir. O yüzden, Alman koloniciler birey olarak değil, tekvücut yasal varlık olarak Ukrayna topluluğuna katılacaklardır. Eğer ulusal topraksal organlar önce bir uluslararası topluluk içerisinde birleşirlerse, şimdi, planlı kolonizasyonun sonucu olarak, ulusal topluluklar içerisinde yabancı dil konuşan insan birliktelikleri; birçok bakımdan kendi uluslarının topraksal organlarıyla ve başka bakımlardan da, yabancı ulusun topluluğuyla yasal açıdan bağlı olan birliktelikler ortaya çıkar. Sosyalist toplum hiç kuşkusuz, alacalı bir ulusal insan ve topraksal organ birliktelikleri görünümü sunacaktır; o günümüz devletlerinin merkezileşmiş, atomistik kuruluşundan da, eşit ölçüde değişik ve karmaşık ortaçağ toplumu örgütlenmesinden de farklı olacaktır. Burada, gelecek toplumun bir fantazisini özetlemeye niyetim yok. Bununla ilgili olarak burada söylenen şeyler, onun doğasının duru bir yansımasının sonucudur. Sosyalist üretim tarzı tarafından insanların dönüştürülmesi zorunlu olarak, insanlığın ulusal topluluklar içinde örgütlenmesine yol açar. Uluslararası iş bölümü zorunlu olarak, ulusal toplulukların, daha üst sırada bir toplumsal yapı içinde birleşmesine yol açar. Doğanın ortak hakimiyeti için tüm uluslar birleştirilecektir; ama tümlük, özerk bir şekilde gelişmesi ve kendi ulusal kültüründen özgürce yararlanması teşvik edilecek olan ulusal topluluklar içinde örgütlenilecektir, sosyalist miliyet ilkesi budur.

KARL RENNER,

*Ulusal Düşüncenin Gelişimi*⁴

19. yüzyılda gerçekleşen ve devletler dünyasını dönüştüren, Avrupa haritasındaki muazzam değişiklikler büyük ulusların aktörler olarak tarih sahnesine çıkmasıyla karakterize ediliyor. Fransız Devrimi öncesinde bile, Avrupa anakarasında devletler ve halklar bulunuyordu ama

devletler hanedanların mülküydü ve halklar da yalnızca, onların yönetim nesneleriydi, devlet idaresinin nesleriydi, özneleri değil. Hanedan devlet, ilintisiz bölgeleri ve farklı dillere sahip halk kesitlerini, hiç kursuz, birleştirebilir: İngiliz hanedanı, Alman toprağında Hanover'e; Prusya, İsviçre'deki Neuchatel'e; Habsburg'lar kendilerine miras kalan Alman topraklarına ek olarak, Macaristan'a, Galiçya'ya, Güney Almanya'nın kimi alanlarına, Aarau Katonu'na, Alsas'ın ve günümüz Belçika'sının parçalarına, İtalya'nın parçalarına sahip oldular. Bedensel bakımdan milyonlarca üyesiyle ve tinsel bakımdan da onların ortak dil ve kültürüyle var olan ama politik kişilikler olara yani yasal varlıklar olarak devletlerde örgütlenmiş topluluklar olarak (var olmayan) uluslar söz konusuydu. Onlar ilk kez olarak, savaşvari devrimler ve devrimci savaşlar aracılığıyla, sınırlandırılmış devlet topraklarını birleştirdiler ve yönetici sınıfları eliyle de ya doğrudan, ya da dolaylı olarak, devlet erkini ele geçirdiler. Ulusal devletlerin bu oluşum süreci 19. yüzyılın politik devrim yasası olarak kabul edilebilir. Bu basit meta üretiminin kapitalist üretim tarzına ekonomik dönüşümüne; eski feodal sınıf sistemini, çeşitli katmanlarıyla birlikte dönüştüren ve burjuvazinin zaferine yol açan gelişmeye dayanıyordu. Ulus devlet yükselen kapitalizmin devlet düşüncesidir; devletin temeli ekonomik bölge değil, ulusal yerleşim bölgesidir.

Tarihsel bakımdan, bu devlet düşüncesi "milliyet ilkesi" adını taşır; "her ulusun bir devlet kurması ve her devletin de yalnızca bir ulusu kucaklaması gerektiği"ni iddia eder. Bu görüşe göre, Avrupa haritası yeniden çizilmelidir; ulusların sınırlandırılmış yerleşim alanları devlet olarak örgütlenmelidir, işte ulusal birlik! Kendi sınırları içerisinde, devlet ne yabancı yönetime tabi olmalı (yabancı, ulusal olmayan bir yöneticinin hakimiyetine karşıtlık), ne de mutlakiyetçi prenslik yönetimine konu olmalıdır (içerdeki hak yoksunluğa karşıtlık), işte ulusal özgürlük! Ulus konsepti bu ikili biçimde, 19. yüzyıl ortasında Avrupa burjuva demokrasisinin belirleyici politik düşüncesi (Mazzini) durumuna geldi. Bu, Komünist Manifesto'nun çıkışıyla ve Uluslararası Çalışan İnsanlar Derneği'nin kurulmasıyla eşzamanlı biçimde yer aldı ve hemen, uluslararası proleter sosyalizmin bu dünya-tarihsel kurucu edimlerine, bilinçli bir karşıtlık şeklinde gelişti.[..]

Ulus politik bir etken olarak ortaya çıkmazdan çok önce, ulusal ka-

rakter olarak bilinçsiz bir şekilde, ulusal duygu olarak yarı bilinçli bir şekilde ve son olarak da açık bir ulusal bilinç olarak mevcuttu. Aynı dile ve kültüre sahip olan birinin bizlere dahil olduğu, "biz"im "yabancılar"dan farklı olduğumuz, kendi insanlarımızla birlikte ve yabancılara karşı olduğumuz duygusu ve bu duyguya ilişkin bilinç, nahif milliyetçiliktir: coşkular yaşamındaki ilkel, kesinlikle hakiki ve bir anlamda da, sonsuz tepki. Bunu açıklamak için insan toplumunun hiçbir çözümlemesi gerekmiyor, ama bu, aynı simgeyle, çok daha yüksek düzeyde örgütlenmiş toplumların en yalın olgularını bile açıklamıyor; tikel sınıfların yabancı kültür için gösterdiği konukseverliği, ne de tercihi ne yönetici sınıfların yabancı diller yönündeki tercihini, ne de kitlelerin yabancı adetlere tarihsel bakımdan sık sık öykünmesini ve onları kabul etmesini... Yabancı olan şeyin reddedilmesine ilişkin bu belirsiz duygu her zaman, yönetici sınıf tarafından, hiç zorluk çekilmeden kötüye kullanılmıştır. 1848 öncesi Alman demokratları Almanya'daki dayanılmaz politik koşulları, "halkın Hristiyan-Germenini"nin yeşertilmesi olarak gerekçelendirmek isteyenleri nasıl da aşağılıyorlardı; onlar ulusal tarihsel okulu "bugünün şenaatini dünün şenaatiyle gerekçelendiren bir okul" olarak nasıl da aşağılıyorlardı (Marx, "Hegel'in Halk Felsefesinin Eleştirisine Katkı, Giriş").

Ulusun bu yüksek değerlendirilişi tüm tutucu sınıflar için her zaman olmuştur. "Tüm ulusal değerlerden, içkin biçimde kapitalizmin koparıcı, yıkıcı gücüyle gelenekten tümenden özgürleştirilmiş ve ulusal kültürün kullanımından dışlanmış olan, ve tarihsel bakımdan verili tüm geleneksel güçlere karşı savaşıma atılan) proletaryadan daha fazla kurtarılmış bir sınıf yoktur."⁵ Kendi zamanında feodal güçlere karşı başkaldıran burjuvazi gibi, özlem çeken her sınıf gibi o da, kendi iç (domestic) yoksulluğundan kurtulmanın entelektüel ve maddesel araçlarını bulmak için bütün dünyayı araştırır. Tarihsel bir ulusa dahil olduğu zaman, önceleri, bilinçli enternasyonalizmden bütünüyle farklı olan, düşüncesizce, nahif bir kosmo-politliği dile getirir. ama, yönetici sınıfların yabancı bir dil konuştuğu tarihsiz uluslarda, kapitalist sömürü ekonomik bir zorunluluk olarak değil, ulusal bir zorlama olarak, yabancı yönetimi olarak ortaya çıkar; böylesi uluslarda, uyanan proletaryayı, sınıfsal nefretin pekiştirdiği, nahif bir milliyetçilik sarar ve bu, uzun bir zaman için, sosyalist düşüncelerin nüfuzunu engeller..

Daha sonraki bir gelişme aşamasını da devlete hakim olmak ve onu şekillendirmek konusunda henüz angaje olunmamış kültürel milliyetçilik temsil eder. Devletten uzak ve ona hasım olarak kendisini kendi halkını entelektüel ve ahâki bakımdan iyileştirmeye verir; ulusal dili, yazın ve sanatı geliştirir ve bu amaçla, tüm halklardan ve en uzak geçmişten, en iyi olan her şeyi, özenle bir araya getirir. Aynı zamanda hümanizm olan bir milliyetçiliktir bu ve klasik dönemimizin karakteristiğidir. Ama o da, bizim ilgilendiğimiz çağa öngelir; ulusal sorunun özüne, ulusun devletle ilişkisine henüz dokunmaz. Bizim klasik devlet felsefemiz dile bakmaksızın, ne tek bir dil istemindu bulunarak, ne de çok dilli (polyglot) devleti reddederek, tüm dönemlerdeki ve tüm halklar için devleti ele almaktadır; ulusa tümüyle kayıtsızdır. Ancak Fichte'nin Alman Ulusuna Hitaplar'ında,⁶ ulus, devletleri ve bu yüzden de siyaseti biçimlendiren bir etken olarak ortaya çıkar; Fichte Alman ulusunu bir birlik ve tümlük olarak, kuramsal bir tarzda Alman tarihine sokar, ama yine de, onun ulusun tarihsel yetisine ilişkin anlayışı, milliyetçilerin düşüncelerinden oldukça uzak düşmektedir.

1870-1890 döneminin politik psikolojisi; kendi fabrikasıyla teknolojik dönüşümün öncüsü olarak el sanatından makineli üretime geçişi kişisel olarak başaran yapımcıyla (sanayiciyle), liberal burjuvaziyle belirlenmiyordu. Bu sırada ve kesinlikle 1873 sonrasında, ulus içindeki en habis kişi oydu. Ulusal ülküyü ve ulusal düşünme tarzını belirleyenler, ekonomistler ve bürokratlar olarak, muzaffer Junkerlerdi. Ulusal yaşamın temeli olarak fabrika ya da kasaba değil, kır malikanesi ve köylünün köyü düşünülüyordu. Ulusun özü köylünün kemiklerine dayanıyordu. Ne gemicilik, ne de dünya ticareti -hepsinden de az, serbest ticaret- ulusu zengin ve güçlü kılıyordu. Meta değişimi ve para ekonomisi, başlıca biçimleri tarım ve elsanatları olan üretken emek şeklinde değil, daha çok, pazarlıkçılık ve tefecilik gibi görülüyordu. Bu evrenin belgisi, "Ulusal emeği koru"dur. Ulusun geleceği ne denizlerde, ne sömürgelerde, ne de dünya politik maceralarında yatmaktadır. Balkanların tümü Pomeranyalı bir askerin turnağı bile etmez ve sömürge siyaseti de, elinden her türlü iş gelen insanlar olmak isteyen kişilerin, anlamsız bir macerasıdır. Ulusal devlet politik bakımdan kendine yeterlidir. Kendi gereksinimlerini doyumsatması için, ekonomik otarşiye sahip olmalıdır. Bu otarşiye hizmet eden koruyucu güm-

rükler, yalnızca geçici önlemler değillerdir; ama onlar bu diyarı, dünya ekonomisinden sürekli olarak bağımsız tutmayı amaçlamaktadır.

Bu çağın bakışına göre, liberalizmin "yeni tin"i halka büyük zarar verme tehlikesi taşımaktadır; onları koruma görevi, toplumsal zihniyetli monarşiyeye düşmektedir ve kürsü sosyalistleri de onun peygamberidir. İşçilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması, orta sınıfların savunulması, ulusal üretimin korunması, ekonomik otarşı, krallığın, devlet erkinin, fabrikada patronun otoritesi -kısacası, her bakımdan paternalistik bir sistem- ulus için ana çizgiler, işte bunlardır. Yöneticilerin sınıfsal çıkarı etik ve bilimle süslenmiş ve tarihsel anılarla, muzafer muharebelerin şanıyla yaldızlanmıştır; bu ulusal ülkü durumuna gelmektedir.

Düşüncelerin bu yeniden yönelimi 1870-1890 Almanyasına özgü değildir. İngiltere'de bile, liberal endüstriyalizmin yerini, entelektüel kurucusu ve önderi Benjamin Disraeli olan sosyal Torycilik aldı. Liberal endüstriyalizmden sosyal Toryciliğe geçiş, ekonomik ve politik bakımdan, en azından, merkantilizmden fizyokratlara önceki geçiş kadar büyük bir adımdır; temelde tarihsel bakımdan, daha yüksek bir gelişme aşamasındaki aynı adımdır. Burada, ekonomik değişmeyle, dönemin ekonomisinden çıkan ulusal düşüncenin değerinin yükselmesiyle olduğu ölçüde ilgilenmiyordu. Bu çağ açısından miliyet ilkesi, ulusun birliği, özgürlüğü ve selfdeterminasyonu ilkesi bu -devrimci değil- demokratik ilke içsel olduğu kadar dışsal bakımdan da tamamlanmış ve kullanılmıştır. Devleti kendi aleti olarak kullanılan, temel ve birincil fenomen olarak "ulus" değildir; birincil olgu devlettir ve ulus da, onun koruyuculuk nesnesidir.[...]

Şimdi, kapitalizm endüstriyel aşamasından mali-kapitalizm aşamasına geçiyor. Girişimcinin yerini grişim, sanayi kapitalistinin yerini borçlandırıcı kapitalist, banka almıştır. Mali sermayenin egemenliği altında, koruyucu gümrükler de üçüncü kez işlev değiştirmişlerdir. Devleti ekonomik açıdan otarşik ve dolayısıyla yabancı uluslardan bağımsız kılacağı varsayılan şey, artık, List'in⁷ yetişmeyi amaçlayan geçici gümrük tarifeleri değildir, sosyal Toryciliğin "ulusal emeğin korunması" belgisi de değildir; bu, ulusal emeğin tekelci sömürülüşünü oluşturma bir aracıdır ve bu araçla, dünya pazarını ele geçirme

amaçlanmaktadır. Yabancı ithalatı engellemekten çok, ihracatı kolaylaştırmayı amaçlayan bir kartel gümrük tarifesidir. Endüstriyalizmin serbest ticaret döneminin tersine, ihraç edilmesi gereken şey, mamul mallar, metalar, kullanım değerlerinden çok, sermayenin kendisidir. Kuşkusuz, metaların ihracı sürer ve belki de hacim ve değer bakımından, hâlâ sermaye ihracını aşar, ama bu aşamada kapitalizm için yamsal ölçüde zorunlu olan, bu sonuncusudur. [...]

Bu dönemde ulusal ölkü nasıl değişir? Başlangıçta, ulusal yerleşim bölgesi değil, gümrüklerle korunan ekonomik bölge ve devlet bu en yeni gelişmeden sorumludur. Devlet kendisini giderek daha çok, kendi özgün temelinden, ulustan ayırmıştır. Genel bir kural olarak ancak kavramsal şekilde kavranılabilecek olan bir durum Avusturya'da, göz kamaştırıcı bir netlikte ortaya çıkıyor. Daha on yıl öncesinde; Macarların ulusal tepisi öylesine güçlüydü ki, onlar ayrı bir devlete ve kendi gümrük alanlarına sahip olmayı özlüyorlardı. Büyük ortak ekonomik alanın gerçekliği baskın çıkmıştır ve bugün onlar, tutkulu bir biçimde, bir bütün olarak devlet çerçevesi içerisinde kendi ekonomik ve ulusal varoluşlarını savunuyorlar; imparatorluğu savunurak, kendilerini savunuyorlar. Ne çarpıcı, ne temelli bir değişiklik! Bu bizlere gösteriyor ki, yönetici sınıflar içinde devlet olma çıkarları, uzun bir zamandır, eski ulus ölküsü karşısında muzaffer olmuş durumdadır; artık ulusal düşüncenin korunması değil, ekonomik çıkarların ve geleneksel ekonomik toplulukların savunulması söz konusudur. Ama, Avusturya-Macaristan'dan ayrı olarak, Avrupa'nın büyük devletleri ulus devletlerdir; sonuç olarak, onlarla birlikte, ulus ile devlet bağdaşmaktadır ve bu nedenle, son kuşakta ulusal düşünceyi, devlet olma gereksinimleri ve devletin ekonomik gerekleri, tümüyle esinlendirmiş bulunuyor. Ulus devletin ihracata, ticaret filosuna, dış pazarlara gereksinimi vardır. Yabancı devletlerde kendi mallarını ucuz fiyatla sürebilmek için, kartelleri korumak üzere cezai tarifelere gereksinim duyar. Ama bundan da fazlasına gereksinim vardır. Serbest ticaret döneminde var oldukları şekliyle, dış pazarlar ve ticaret konumları artık yeterli değildir. Bir pazar ancak, tekelleştirildiği zaman tercihli gümrük tarifeleri olduğu, ya da hiçbir tarife bulunmadığı zaman, gerçekten kârlı olabilir ve buna da ancak, bu pazara politik bakımdan da hakim olunmuşsa, ulaşılabilir. [...]

KARL RENNER, *The Development of the National Idea*⁴

The enormous changes in the map of Europe which were accomplished in the nineteenth century and transformed the world of states, are characterized by the fact that great nations appear as actors on the stage of history. Even before the French Revolution there were states and peoples on the European mainland, but the states were the property of dynasties, and the peoples were only the objects of their rule—objects and not subjects of the state administration. The dynastic state can, without reproach, unite unconnected regions and fragments of peoples with different languages: the English dynasty owned Hanover on German soil, the Prussian Neuchâtel in Switzerland, the Habsburg, in addition to its inherited German lands, Hungary, Galicia, some areas of South Germany, the Aarau Canton, parts of Alsace and present-day Belgium, parts of Italy. The nations were there, existing corporeally in their millions of members and spiritually in their common language and culture, but not as political personalities, that is, not as legal entities, as communities organized in states. They united for the first time in circumscribed state territories by means of warlike revolutions and revolutionary wars, and through their ruling classes they seized state power either directly or indirectly. This process of the formation of nation states can be regarded as the political law of motion of the nineteenth century. It is based upon the economic transformation of simple commodity production into the capitalist mode of production, a development which transforms the old feudal class system, with its various estates, and leads to the triumph of the bourgeoisie. The nation state is the state idea of rising capitalism; the basis of the state is not the economic region, but the region of national settlement.

Historically this idea of the state bears the name 'the principle of nationality'; it claims that 'every nation should form one state, and every state should embrace only one nation!' According to this view, the map of Europe has to be redrawn; the circumscribed areas of settlement of the nations should be organized as states—national unity! Within its boundaries the

Kitabın özellikle tartışmalı bölümlerinden ikisinin aslını da yayınlamayış uygun gördük.

nation should not be subject either to foreign rule (opposition to domination by a foreign, non-national ruler), or to absolutist princely rule (opposition to the internal absence of rights) —national freedom! In this dual form the concept of the nation became the decisive political idea of European bourgeois democracy (Mazzini) in the mid-nineteenth century. This occurred simultaneously with the appearance of the *Communist Manifesto* and the foundation of the International Working Men's Association, and it soon developed into a conscious opposition to these world-historical founding deeds of international proletarian socialism. . . .

Long before the nation emerged as a political factor it existed unconsciously as national character, semi-consciously as national feeling, and finally as a clear national consciousness. The feeling, and awareness of the feeling, that someone who has the same language and culture belongs to us, that 'we' are different from 'foreigners', that we have to stand with our own people and against foreigners, is naïve nationalism: that primitive, certainly genuine, and in a sense, eternal impulse in the life of the emotions. No analysis of human society is needed in order to explain it, but by the same token it does not explain the simplest facts of more highly organized societies; neither hospitality, nor the preference shown by particular classes for foreign culture, nor the preference of ruling classes for foreign languages, nor the historically frequent imitation and acceptance of foreign customs by the masses. That indefinite feeling of rejection of what is foreign has always been misused by the ruling class without any difficulty. How the pre-1848 German democrats despised those who wanted to justify the unbearable political conditions in Germany as an emanation of the 'Christian-German spirit of the people'; how they despised the national-historical school, 'a school which justifies the infamy of today by the infamy of yesterday'. (Marx, 'Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right. Introduction.')

This high valuation of the nation has always been dear to all conservative classes. 'There is no class which is intrinsically more emancipated from all national values than the proletariat, which has been totally liberated from tradition by the disruptive, destructive power of capitalism, and excluded

from enjoyment of the national culture; and which rises up in struggle against all the historically given traditional powers.⁵ Like every aspiring class, like the bourgeoisie which in its time also rose up against the feudal powers, it searches the whole world for the intellectual and material means of release from its domestic misery. When it belongs to a historical nation, it professes at first an unreflective naïve cosmopolitanism, which is quite different from conscious internationalism. But in nations without history, whose ruling classes speak a foreign language, capitalist exploitation does not appear as an economic necessity, but as national coercion, as foreign rule; in such nations, the awakening proletariat is seized by a naïve nationalism fortified by class hatred, and this obstructs, for a long time, the penetration of socialist ideas.

A later stage of development is represented by that cultural nationalism which is not yet engaged in dominating and shaping the state. Remote from, and hostile to, the state it devotes itself to improving its own people intellectually and morally, develops the national language, literature, and art, and to this end gathers together with loving care all that is best from the most distant past and from all peoples. It is a nationalism which is at the same time humanism, and is characteristic of our classical period. But it too precedes the age we are concerned with; it does not yet touch the core of the national question, the relation of the nation to the state. Our classical philosophy of the state deals with the state in all periods, and for all peoples, without any regard to language, neither demanding a single language nor rejecting the polyglot state; it is quite indifferent to the nation. Only in Fichte's *Addresses to the German Nation*⁶ does the nation appear as a factor which forms states and therefore politics; he introduces the German nation as a unity and totality into German history, in a theoretical manner, although his conception of the historical vocation of the nation diverges widely from all the ideas of the nationalists. . . .

The political psychology of the period from 1870 to 1890 was not determined by the liberal bourgeoisie, by the manufacturer (the industrialist) who, with his factory, personally

⁵ Renner provides no reference for this quotation. [Eds.]

⁶ Delivered in Berlin 1807-8. [Eds.]

accomplishes the transition from handicraft to machine production, as the pioneer of a technological transformation. At this time, and certainly after 1873, he was the most maligned person in the nation. It was the victorious Junkers, as economists and bureaucrats, who determined the national ideal and the national mode of thought. The country estate and the peasant village, not the factory or the town, were regarded as the basis of national life. The essence of the nation resides in the peasant's bones. Neither shipping nor world trade, least of all free trade, make the nation healthy and strong. Commodity exchange and a money economy are regarded as haggling and usury rather than as productive labour, the main forms of which are agriculture and handicrafts. 'Protect national labour' is the slogan of the epoch. The future of the nation does not lie on the sea, nor in colonies, nor in world-political adventures. The whole of the Balkans are not worth the bones of a Pomeranian grenadier, and colonial politics are a senseless adventure of people who want to be Jacks-of-all-trades. The national state is politically self-sufficient. In order to satisfy its own needs, it must have economic autarchy. The protective tariffs which serve this autarchy are not just temporary measures but are intended to keep the realm permanently independent of the world economy.

According to the outlook of the age, the 'new spirit' of liberalism threatens great harm to the people; the task of protecting them devolves upon the socially minded monarchy, and the professorial socialists are its prophets. Protection and insurance for the workers, defence of the middle classes, protection of national production, economic autarchy, the authority of royalty, of the state power, of the master in the factory—in short a paternalistic system in every respect—these are the guidelines for the nation. The class interest of the rulers is embellished with ethics and science, and gilded with historical memories and the glory of victorious battles; it becomes the national ideal.

This reorientation of ideas is not peculiar to the Germany of 1870 to 1890. Even in England liberal industrialism was superseded by social Toryism, whose intellectual founder and leader was Benjamin Disraeli. From liberal industrialism to social Toryism is, economically and politically, at least as great

a step as the previous one from mercantilism to the physiocrats; fundamentally it is the same step at a historically higher stage of development. Here we are not so much interested in economic change, as in the revaluation of the national idea which flows from the economy of the period. For this age the principle of nationality, the democratic, nay revolutionary principle of the unity, freedom, and self-determination of the nation, is over and done with, externally as well as internally. It is not 'the nation' as a basic and primary phenomenon which uses the state as its tool; the primary fact is the state, and the nation is the object of its patronage. . . .

Capitalism is now passing from its industrial into its finance-capitalist stage. The entrepreneur has been displaced by the enterprise, the industrial capitalist by the loan-capitalist, by the bank. Under the sway of finance capital the protective tariff has changed its function a third time. It is no longer List's⁷ temporary tariff for the purpose of catching up; no longer the 'protection of national labour' of social Toryism, which is supposed to make the state economically autarchic and hence independent of foreign nations; it is a means of establishing the monopolistic exploitation of national labour and by this means conquering the world market. It is a cartel tariff, which is intended not so much to hinder foreign imports, as to facilitate exports. By contrast with the free trade period of industrialism it is not so much manufactured goods, commodities, use-values, that are to be exported, as capital itself. Of course, the export of commodities continues and perhaps still exceeds in volume and value the export of capital, but it is the latter which is vitally necessary for capitalism at this stage. . . .

How does the national ideal change in this period? Initially, the state and the economic region protected by tariffs, not the national settlement region, is responsible for this latest development. The state has increasingly separated itself from its original basis, the nation. A situation which as a general rule can only be grasped conceptually, appears in Austria with dazzling clarity. Only a decade ago the national impulse of the Magyars was so strong that they aspired to a separate state and their own customs area. The reality of the great common

⁷ Friedrich List (1789-1846). [Eds.]

economic area has prevailed and today they passionately defend their economic and national existence within the framework of the state as a whole; they defend themselves by defending the empire. What an abrupt and fundamental change! It shows us that among the ruling classes the interests of statehood have long since triumphed over the old ideal of the nation; that it is now no longer a matter of preserving the national idea, but of defending economic interests and traditional economic communities. But aside from Austria-Hungary the great states of Europe are nation states; consequently with them nation and state coincide, and for that very reason the national idea, in the last generation, has been totally inspired by the needs of statehood and the economic requirements of the state. The nation state needs exports, a merchant fleet, foreign markets. It needs penal tariffs to protect the cartels, so that it can dump its own goods in foreign states. But it needs still more. Foreign markets and trading posts as they existed in the free trade period are no longer adequate. A market is only really profitable when it is monopolized, when there are preferential tariffs or no tariffs, and that can only be achieved if the market is also dominated politically. . . .

Suddenly the national spirit has been torn from the confines of landed estates and villages, from semi-feudal romanticism and Teutonic dreams of Odin, and led on to the world stage. 'Germany's future depends upon the sea.' A different romanticism continues the crusades of the old German emperors; Kaiser Wilhelm visits the Caliph in Constantinople, the holy sepulchre in Jerusalem, and the Sultan of Morocco. It is a question of the Bagdad railway and the copper deposits of Morocco. The Boxer rising in China gives an impetus to the acquisition of Chiao-chou. The German Empire seeks a place in the sun in every part of the world. . . .

This is the latest phase of bourgeois-national thought, the dominant national idea of our age. Although it has been illustrated here by the example of Germany, it is just the same among the French, English, Italian, and Russian bourgeoisie; it emerges in the capitalist mind as a necessary consequence of the fearsome development of capitalism itself. National imperialism today is simply the national idea of the ruling classes.

If you declare yourself for the nation—even though you may mean only the cultural, the democratic, or even the Tory concept of the nation—the other person will take you for a national imperialist, and nothing more; every qualification is regarded as a betrayal of the nation. . . .

It would be an error and self-deception, and so would mislead the working class, if one disregarded the circumstances which give this war its specific characteristics. It is not a national war in the sense of the principle of nationality; it is the opposite of such a war, in the sense of the old, pure national idea not yet thrown into confusion by class antagonisms. The International of the East dominated by Russia is allied with the British and French International of the West in order to deny to the middle European, middle Asiatic International access to the rest of the world and a future share in ruling the world. It is a struggle between imperialisms for world domination, for the right and the power to unify and dominate other historical nations and peoples, or those which do not yet have a history, which have not yet developed a national consciousness. It is a struggle for the right and power to subject international groups of servile peoples to the bourgeoisie of a dominant nation.

The ruling class of every such ruling nation (or one aspiring to rule) calls this endeavour—imposed upon it by the economic needs of capitalism—‘national’ and regards it as the highest task of the nation, and therefore of all sections of the people. I cannot investigate here whether and to what extent the proletariat is involved in, or can escape, national imperialism; my inquiry concerns only the history of the idea of the nation. This inquiry has led to a definitive judgement on one branch of its development—the bourgeois-capitalist—which both conceptually and historically presupposes the self-enclosed, sovereign nation state.

At a definite stage of production, when the internal market is saturated, national capitalism necessarily bursts through the confines of the national state and drives toward the creation of an international world state. But the latter is international only in a physical sense, in the variety of peoples who compose it; not in a legal or cultural sense, for the community of peoples in this world state is in greater or lesser degree un-

free and delivered over to domination and exploitation by the bourgeoisie of a ruling nation. Thus the principle of nationality is turned on its head, and that is the outcome of the development through three generations: national imperialism, this latest phase of bourgeois-national thought, brings with it the destruction of the national idea itself and abolishes the principle of nationality from which it arose. Capitalism develops from an internal to an external form in such a way that domination of a ruling class over all other classes in the nation will become in the future the subjection of all other nations in the world to a ruling nation which destroys their national existence. The principle of nationality aimed to create a community of independent nations, but national imperialism enslaves them under a common knout. The conflict among the rulers of the world seems to concern only whether this knout shall be English, Russian, or German.

OTTO BAUER, *The Dictatorship of the Proletariat*⁶

The dictatorship of the proletariat has become something entirely different from what was originally conceived by those who established it. It is not the dictatorship of freely elected Soviets. It is not the 'superior form of democracy' that Lenin imagined, without a bureaucracy, or police, or a standing army. It is not the free self-determination of the working masses exercising their rule over the exploiting classes. It has become the dictatorship of an all-powerful party bureaucracy which stifles all freedom of speech and action even in the party itself, and it dominates the people by means of the powerful apparatus of the state and economic bureaucracy, the police, and the army. This development was inevitable. Only this bureaucratic dictatorship was able to accomplish the social

revolution, but at a certain stage of development which Soviet society is rapidly approaching, this bureaucratic dictatorship will become an obstacle to further development.

The evolution of the dictatorship has established the bureaucracy of the party, the state and the economy as the master of the Soviet people. To be sure, this bureaucracy is in touch with the people and seeks their support, but it also exercises an absolute power over them. It seeks to obtain the consent of the governed to its decisions, but its power enables it to break by force any opposition to these decisions when it does not win consent. It co-operates with the mass of the people, but it is not subject to their power of decision.

Furthermore, the U.S.S.R. has been obliged to introduce considerable inequalities of income in all strata of the population—workers, clerical workers, peasants, and officials. It has been necessary to pay higher wages for more intensive, more skilled, or qualitatively superior work, in order to stimulate the growth of production. A privileged stratum of 'notables' has emerged in all classes, which enjoys, because of its particularly meritorious work, high incomes, great social consideration, and all kinds of privileges. The industrial bureaucracy is recruited from this stratum, whose children get priority in access to secondary education. It has particularly close links with the ruling party and with the bureaucratic state apparatus.

This development, though inevitable in itself, poses a grave danger: namely that a bureaucratic domination will become consolidated, not subject to popular control, and which, in close association with the 'notables' in all strata and relying upon them, might become the more or less permanent master of the mass of workers and peasants, controlling their means of production and disposing over the product of their labour. In this case it would not be a socialist society, but some kind of technocracy, the power of engineers, of economic managers, and of bureaucrats, that would emerge from the revolutionary process.

Such a danger can only be averted by the democratization of the Soviet constitution and of the basic relationships in Soviet enterprises. Only when the bureaucracy is subordinated to the decisions and control of the labouring masses

themselves, when the incomes and privileges of the 'notables' are regulated by the mass of the unprivileged, will the working people as a whole become masters of the bureaucracy, of the state, of the factories, the instruments of labour, and the products of their labour. Only in this way can a socialist society be attained.

It is certainly not possible to pass abruptly from the Soviet dictatorship to democracy. The repercussions of the immense and violent revolutionary changes are still vividly present in the minds of millions of people, and a sudden transition to democracy would run the risk of unleashing social forces that would threaten the achievements of the revolution, bought at such great cost. But a gradual democratization of the Soviet constitution becomes possible to the extent that the growth of productivity permits a rise in the level of living, both urban and rural, that greater agricultural productivity can overcome the violent struggle for food supplies between town and country, that the mass of people begin to see in the property relations and organization of production resulting from the revolution a conquest which they are determined to maintain and develop as an indispensable condition for achieving the higher economic and cultural level to which they aspire. This democratization becomes necessary as the Soviet individual, rapidly raising his cultural level, gains a self-awareness and self-confidence which dispose him not to conform any longer to bureaucratic absolutism but to demand personal liberty, intellectual freedom, and the right to self-determination and self-administration. There are undoubtedly many obstacles in the way of a democratization of the Soviet system. No bureaucracy renounces joyfully the uncontrolled power to which it has become accustomed. The difficulties of democratization will be increased if the U.S.S.R. is threatened by war. But eventually democratization will have to become a reality if the revolution is to attain its end of establishing a genuine socialist form of society.

Ulusal tin birdenbire topraklı malikanelerin ve köylerin sınırlarından, Odin'in Tötonik düşlerinden ve yarıfeodal romantizminden kopmuş ve dünya sahnesine yönelmiştir. "Almanya'nın geleceği denize bağlıdır." Eski Alman imparatorlarının haçlı seferlerini, farklı bir romantizm sürdürüyor; Kayzer Wilhelm Constantinople'de (İstanbul) Halife'yi, Jerusalem'de (Kudüs) kutsal türbeyi ve Fas Sultanı'nı ziyaret ediyor. Bağdat demiryolu ve Fas'daki bakır yatakları söz konusudur. Çin'deki Boxer ayaklanması Chiao-chou'nun kazanımına bir ivme kazandırıyor. Alman İmparatorluğu dünyanın her kısmında 'güneşte bir yer' arıyor.[...]

Burjuva ulusal düşüncesinin en son evresi, çağımızın hakim ulusal düşüncesi budur, Bu, burada Almanya örneğiyle betimlenmiş olmakla birlikte; aynısı Fransız, İngiliz, İtalyan ve Rus burjuvazisi içinde de söz konusudur; kapitalizmin sancılı gelişiminin zorunlu bir sonucu olarak kapitalist zihinde ortaya çıkmaktadır. Bugün ulusal emperyalizm, yalın bir biçimde yönetici sınıfların ulusal düşüncesidir. Eğer kendinizi ulustan yana deklare ederseniz -yalnızca kültürel, demoratik, hatta Toryci ulus konseptini kasdetmiş bile olsanız- öbür kişi sizi bir ulusal emperyalist diye alacaktır, başka bir şey olarak değil; her nitelendirme, ulusa ihanet olarak görülür. [...]

Bu savaşa kendi özgül karakteristiklerini veren koşullar gözardı edilirse, bu bir hata ve kendini aldatma olacak ve işçi sınıfım yanlış yere götürecektir. Bu, milliyet ilkesi anlamında bir ulusal savaş değildir; eski, katıksız ulusal düşüncenin henüz sınıf uzlaşmazlıklarıyla kargaşa içine atılmamış olması anlamında, böyle bir savaşın zıttıdır. Rusya'nın hakim olduğu Doğu Enternasyonal Batı'mın İngiliz ve Fransız Enternasyonal'iyle, orta Avrupalı, orta Asyalı Enternasyonal'in dünyamn geri kalan kısmına ulaşma ve dünyanın yönetilmesinde, gelecekte bir pay isteme hakkını yadsımak için, bağlaşmıştır. Bu savaş dünya hakimiyeti için, öteki tarihsel uluslar ve halkları, ya da, henüz bir tarihe sahip olmayanları, henüz bir ulusal bilinç geliştirememiş kolanları birleştirme ve onlara hakim olma hak ve yetkisi için, emperyalizmler arasındaki bir savaşımdır. Köle halkların uluslararası gruplarını, hakim bir ulusun burjuvazisine tabi kılma hakkı ve yetkisi için bir savaşımdır.

Böylesi her yönetici ya da yönetme özlemi çeken ulusun yöneti-

ci sınıfı, kapitalizmin ekonomik gereksinimlerinin kendisine dayattığı -bu çabayı "ulusal" diye nitelemekte ve bunu ulusun ve bu yüzden de, halkın tüm kesimlerinin en yüksek görevi olarak kabul etmektedir. Proletaryanın ulusal emperyalizme bulaşıp bulaşmadığını, bundan kurtulup kurtulamadığını ve ne ölçüde bulaştığını ya da kurtulabildiğini, burada inceleyemiyorum; benim araştırmam yalnızca, ulus düşüncesinin tarihiyle ilgilidir. Bu araştırma onun gelişiminin, hem kavramsal, hem de tarihsel olarak kendi kendisine kapanmış, egemen ulus devleti önvarsayan bir kolu -burjuva kapitalist- üstüne, belirgin bir yargıya yol açmıştır.

İç pazarın doyduğu belirli bir üretim aşamasında, ulusal kapitalizm zorunlu olarak, ulusal devletin sınırlarını aşar ve uluslararası bir dünya devleti yaratılmasına doğru hamle yapar. Ama, bu sonuncusu ancak fiziksel bir anlamda, kendisini oluşturan halkların çeşitliliği bakımından uluslararasıdır; yasal ya da kültürel bir anlamda değil, çünkü, bu dünya devletindeki halklar topluluğu, daha büyük ya da daha küçük ölçüde kısıtlıdır. Ve yönetici bir ulusun burjuvazisinin hakimiyetine ve sömürüsüne teslim edilmiştir. Bu yüzden, milliyet ilkesi başı üzerine çevrilmiştir ve bu da, üç kuşak boyu süren bir gelişmenin sonucudur: ulusal emperyalizm, burjuva ulusal düşünün bu en yeni evresi kendisiyle birlikte ulusal düşüncenin kendisinin yıkımını da getirir ve kendisinden doğduğu milliyet ilkesini ortadan kaldırır. Kapitalizm içsel bir biçimden, dışsal bir biçime doğru, öyle bir şekilde gelişir ki, yönetici bir sınıfın ulus içindeki tüm öbür sınıflar karşısındaki hakimiyeti, gelecekte, dünyadaki tüm öteki ulusların, onların ulusal varoluşunu yıkan bir yönetici ulusa tabi olması durumuna gelecektir. Milliyet ilkesi bir bağımsız uluslar topluluğu yaratmayı amaçlıyordu; oysa ulusal emperyalizm onları ortak bir kamçı altında köleleştirir. Dünyanın yöneticileri arasındaki çatışma, yalnızca, bu kamçının İngiliz mi, Rus mu, yoksa Alman kamçısı mı olacağıyla ilgili gibi gözükmektedir.

IV. DEVRİM VE KARŞI-DEVİRİM

OTTO BAUER,
*İki Devrim*¹

Rus Devrimi hızla, ağır özveriler pahasına, ama şaşırtıcı başarılarla, kapitalist toplumun sosyalist topluma engin ve şiddete dayalı dönüşümünü üstlenmiş olan ve hâlâ da üstlenen proletarya diktatoryasına doğru ilerledi. Alman Devrimi ise, burjuva demokrasisi aşamasında bir engelle karşılaştı; Alman işçi sınıfının 1918'de kurduğu cumhuriyet 15 yıl sonra, faşizmin en kanlı ve barbarca türüne direnemeyen bir burjuva cumhuriyet durumuna geldi. İki devrimin gelişimindeki bu uzaksama nasıl açıklanabilir?

Günümüzdeki komünist propagandanın, hazır bir yanıtı vardır: Lenin'in esinlendirici önderliği altında, bolşevikler Rus işçilerini zafere götürdüler; oysa Alman sosyal demokrasisi Alman işçilerine ihanet etti. Friedrich Engels uzun zaman önce, 1848 Devrimi'nin yenilgisinin nedenlerini çözümlerken, bu tür basitleştirici bir açıklamaya şu yanıtı veriyordu:

Şubat ve Mart 1848'in ani hareketlerinin birkaç bireyin işi olmayıp; halkın gereksinimlerinin, az çok açık bir şekilde anlaşılan, ama tüm ülkelerdeki büyük sınıflarca çok güçlü biçimde duyumsanan, karşı durulmaz, kendiliğindenci tezahürü olduğu teslim edilmiş bir gerçektir; ama karşı-devrimin başarısının ne-

denlerine bakıldığında, her taraftan, Bay A'nın ya da Yurttaş B'nin halka "ihanel" etmiş olduğu gibi rahat yanıtlar yükselir. Bu yanıt duruma göre doğru olabilir de, olmayabilir de; ama hiçbir durumda hiçbir şeyi açıklayamaz, ya da, ihanet edilmesine "halk"ın nasıl razı olduğunu göstermez.

Ve o; "zorunlu şekilde hem en yeni ayaklanmayı, hem de onun yenilgisini üreten nedenlerin; şu ya da bu önderin özlemlerinde, becerilerinde, hatalarında, kusurlarında ya da ihanetlerinde değil de, genel toplumsal durumda ve bu altüst oluşun etkilediği ulusların her birisinin yaşam koşullarında aranması gereken nedenlerin incelenmesi"ni istiyordu.²

Rus Devrimi ve Alman Devrimi, başlangıçta benzeri bir seyir izlediler. Rusya'da, Almanya'da olduğu gibi, devrimin önderliği demokratik sosyalist partilerin elindeydi: Rusya'da, menşevikler ve sağ kanat Sosyalist-Devrimcilerin; Almanya'da, Sosyal Demokrat Parti'nin. Her iki ülkede de, bir komünist işçilerin azınlığı önderliği ele geçirmeye uğraştı: Rusya'da, Bolşevikler ve sol kanat Sosyalist Devrimciler; Almanya'da, Spartaküs Ligi (Bağımsız Sosyalistlerin sol kanadı) ve "devrimci delegeler". İki ülkede de, işçi sınıfının devrimci azınlığı bir darbeyle erki ele geçirmeye çalıştı: Rusya'da, 1917 Temmuz'unda ve Almanya'da, 1919 Ocak'ında. Bu darbe girişimlerinin yenilgisini, iki ülkede de, devrimci harekette önemli bir gerileme, gericiliğin güçlenmesi ve komünist azınlığın kovuşturulma dönemi izledi. Ama bu noktada, bu iki devrim arasındaki büyük ayrışma da başladı.[...]

Rusya'da birkaç hafta içinde, gerilemenin üstesinden gelindi. Ağustos'tan başlayarak, bolşeviklerin desteklenmesi yeniden başladı; Eylül'de onlar kent sovyetlerinin çoğunda çoğunluk durumuna geldiler ve öte yandan da, onların bağlaşıkları, sol kanat Sosyalist Devrimciler köylü sovyetlerinin önemli bir bölümünde çoğunluğu ele geçirdiler. Ekim'de, bolşevikler Sovyetler Kongresi'nde çoğunluğu çoktan almışlardı ve cephedeki ordudan, ya da büyük kasabalardaki garnizonlardan direnişle karşılaşmaksızın, erki ele geçirebilirlerdi.

Komünist hareketin 1919 Ocak'ındaki gerilemeden kurtulmasının çok zaman alacağı Almanya'da ise, durum çok farklıydı. Ulusal Kuru-cu Meclis seçimleri, Alman işçi sınıfının ezici çoğunluğunun sosyal demokrasiyi desteklediğini gösterdi. Demokratik rejimin, kendini

oluşturmak için zamanı vardı ve daha sonraki komünist silahlı darbe girişimlerine, hiç zorlanmadan direnebilirdi. Bolşeviklerin Temmuz'daki yenilgisi, etkileri birkaç hafta içerisinde giderilen, yalnızca geçici bir episod olduğu halde; Spartaküs'ün Ocak'daki yenilgisi Alman Devrimi için Marne muharebesi oldu.

Bu farklılık nasıl açıklanabilir? Kitlesele devrimci hareketlerin gelişiminde bilinçli önderliğe ne denli büyük önem verilirse verilsin, bu iki devrimin uzaksamasını yalnızca, hatta başlıca olarak bile, iki ülkedeki devrimci önderliğin niteliğindeki farklılıklarla açıklamak mümkün değildir... Bu açıklama apaçık bir şekilde, Alman Devrimi'nde, Rus Devrimi'nde olduğu gibi kitlelerin bilinç, davranış ve istencinde, onun proletarya diktatoryasına doğru ilerlemesine olanak verecek bir altüst oluş üreten ve temelde şiddete dayalı olarak iş gören, kuvvetli bir itici gücün olmayışı olgusunda bulunmaktadır.

Köylülüğün Rus Devrimi'nde, Alman Devrimi'nde oynadığından bütünüyle farklı bir rol oynadığı anımsanacak olursa, bu güç konusunda daha iyi bir anlayış kazanılacaktır. Rusya'nın büyük bir kısmında, burjuva mülkiyet ilişkileri 1917'de kırsal alanda hâlâ oturmuş değildi ve yarıfeodal ilişkiler ayak diriyordu. Serfliğin kaldırılmasına eşlik eden büyük toprak işgali hareketi daha unutulmamıştı. Devrim köylü kitlelerini uyandırdı. Çarlığın çöküşünden hemen sonra, köylüler büyük toprak sahiplerinin topraklarını, coşkulu bir şekilde ele geçirdiler. Mart'ta Büyük Rusya'da köylü ayaklanmaları başladı ve yaz sonunda, Ukrayna'ya da yayıldı. Köylüler büyük malikanelere el koydular, burarlarda çalışan savaş tutsaklarını çıkardılar ve kendileri için hasad kaldırdılar. Orada burada evler yağmalanıyor ve yakılıyordu, sürüler ve mobilyalar köylüler arasında paylaştırılıyordu. Temmuz ayaklanmasının bastırılmasından sonra, geçici hükümet köylülerin kitlesele hareketini ezmeye giriştiği zaman onları bütünüyle devrimci önderlerin kollarına attı. Köylü ayaklanmaları dizisi devletin ve toplumsal düzenin temellerini sarsıyor ve, köylüler ile köylülerin oğullarından oluşan orduda çalkantılar üretiyordu. Bu da kent işçilerinin devrimini, onmilyonlarca köylüyle takviye etti.

Almanya'da ise, durum bütünüyle farklıydı. Alman köylüsü uzun bir zamandır, büyük toprak sahiplerine bilinçli, devrimci bir karşıtlık içinde değildi. Öte yandan, savaş dönemi zorallmaları ve savaş ekono-

misî kent ile kîr arasındaki karîştılığı yoğunlaştırmıştı. Alman Devrimi sırasında, tek bir köy evi yakılmadı, hiçbir malikane köylüler tarafından işgal edilmedi ve hiçbir yağmalama olmadı. Ama, köylülüğün zorallımlara karîştılığı çok daha şiddetliydi. Savaş sonunda köylünün istediğı şey, büyük malikaneleri ele geçirmek değil, kendi emek ürünlerine istediğı gibi tasarruf etme özgürlüğünü yeniden kazanmaktı. Yenilgi sırasında, savaştan sorumlu olan geleneksel güçlere karîşî ateş püskürtüyordu; ama hemen ardından sosyalizm, onun kendisini savunmak durumunda olduğı düşman ve mülkiyet özgürlüğünü savunan burjuvazi de, onun doğıal bağlaşığı gibi gözükmeye başladı. Almanya'da köylülük, yeniden oluşturulan burjuva partilerin kitlesel tabanını oluşturdu.

Ama, bu farklılık ne denli önemli ve esaslı olsa da, Rusya ve Almanya'daki devrimlerin uzaksayan seyrini açıklamaya hâlâ yetmemektedir. Almanya gibi, oldukça sanayileşmiş bir ülke açısından köylülüğün davranışı devrimin seyri üzerinde, tarımsal Rusya'dakiyle aynı etkiyi yapamazdı muhtemelen. İki devrimin farklı sonucu, ayrıca ve en başta, Rus Devrimi'nin savaş sırasında patlaması, oysa Alman Devrimi'nin savaştan sonra yer alması olgusuyla açıklanabilir.

1848'den buyana, Avrupa'daki başarılı tüm halk devrimleri bir savaş sonucuydu; ve bunlar her zaman yenilmiş ülkelerde yer alıyorlardı, asla muzaffer ülkelerde değil. Bu yüzden, devrimlerle sarsılan, 1870-71'de, Almanya değil, Fransa'ydı; 1905-6'da, Japonya değil, Rusya'ydı; 1917-18'de, Fransa ve Britanya değil, Rusya, Almanya ve Macaristan'dı. 1848'den sonra, askeri yenilgilerin ordudaki disiplini zayıflatığı ve yönetici sınıfların, avamı dinginlik içerisinde tutma aracı olan baskıcı aparatı dağıttığı zamanlar dışında, asla bir halk devrimi patlayamadı ve başarıya ulaşamadı.

Bolşevikleri erke getiren de, bu kitlesel barîş hareketi oldu. O nedenle, bolşevizm Temmuz'daki yenilgisinin etkilerinden böylesine hızlı bir biçimde kurtulabildi; savaşın ve ekonominin çözölüşünün sürdüğü, savaşa karîşî kitle muhalefetinin arttığı her ay boyunca, bolşevikler yeni kitlesel destekler kazandılar. Bu yüzden, onlar işçilerin ezici çoğunluğunu çekebildiler ve askerler arasındaki etkilerini hızla arturabildiler. Askerî birlikler artık, savaşı sürdüren bir hükümet için savaşmak istemiyorlardı. Ve benzer olarak, savaşın daha sonraki seyri

de, yeni Sovyet hükümetinin kendisini erkte tutmasına olanak verdi. Sovyet hükümetini en tehlikeli tür müdahaleden, Rusya toprağında zaten yerleşmiş olan Prusya militarizminin müdahalesinden kurtaran, Almanya'nın yenilgisi oldu.

Almanya'da devrim patladığında savaş çoktan bitmişti. Alman ordusu 1918 Noel'inden önce terhis edilmişti ve bu yüzden, Rus Devrimi'nde böylesine belirleyici bir rol oynamış olan, muharebe alanında yenilmiş, seferber bir devrimci ordunun patlayıcı devrimci gücü burada (Almanya'da), baştan beri hiç söz konusu değildi. Rusya'da, savaştan yorulmuş olan ve ne pahasına olursa olsun barış isteyen halk kitlesi devrime katıldı; ama devrimin savaştan sonra yer aldığı Almanya'da, bu tükenmişlik tersine bir etki yaptı. Halk barış istiyordu; devrimi sürdürmek bir iç savaşı ve muzaffer güçlerin müdahalesini kışkırtma siyah-beyaz-kırmızı bayrak altında yitirilmiş olan bir savaşı, kırmızı bayrak altında sürdürmek anlamına geliyordu. Spartakistler, eğer Almanya'daki proleter devrime karşı müdahale etmeye itilmiş olsalardı *Antant* ordularının ayaklanacağını söyleyebilirler; ama bundan kim emin olabilirdi? Kitleler çok yorulmuştu; dört yıllık savaştan sonra, barışa çok fazla gerek duyuyorlardı; daha fazla kan dökme düşüncesi, böylesi bir macerayı göze almalarını dışlıyordu.

Üstelik, Rusya'daki savaş ekonominin artan ölçüde örgütsüzleşmesini ürettiği ve devrimi beslediği halde; Almanya'da ekonomi, savaşın bitmesinden sonraki birkaç ay içinde restore edildi. Terhis edilen askerler ve savaş fabrikalarından çıkarılan işçiler yeniden iş buldular. Onların enerjileri ücret istemleri ve fabrikalarda çalışma koşulları konusundaki savaşımlar üzerinde toplulaşmaktaydı. Bu yüzden kitlelerin kendi bilincinde Kasım devriminin yüksek dalgasını, çok hızlı bir şekilde, bir gerileyiş izledi. Burjuva demokrasinin şiddet yoluyla devrilmesi çağrısında bulunan komünist militanlar Alman işçi sınıfının ancak küçük bir azınlığını etkileyebiliyordu.

1917 ve 1918 devrimlerinin izlediği farklı seyirleri, önderlerin ve partilerin nitelikleri, onların hataları, zayıflıkları, yanılsamaları ve devrimci, sadık sosyalist kadroların varlığı ya da yokluğu açısından açıklamaya yönelik tüm girişimler yüzeysel kalmaktadır. Bunlar, Marx ve Engels'in 18. ve 19. yüzyıl devrimlerinin deneyiminden çıkardıkları değerli dersleri gözardı ediyorlar. Burjuva demokrasisinin

alanında ve burjuva demokrasisi için onyıllarca süren savaşımın seyrinde gelişmiş olan ve onyıllarca süren reformist pratiğin reformizm aşıladığı sosyal demokrasinin, devrim saati geldiğinde, yalnızca kendi uzun, barışçıl evrimi boyunca savaşmış olduğu şeye yani, demokrasiye ve sosyal yasalara ulaşmaya çaba gösterebileceği, kuşkusuz doğrudur. Ama eğer devrim sırasında, proleter kitleler Rusya'daki gibi devrimci duruma gelmiş olsalardı, o zaman, sosyal demokrasi ya Spartakistler tarafından, ya da sol-kanat bağımsızlar tarafından ezilmiş olacak, yahut da, 1919 Mart'ında Macar sosyal demokratlarının yaptığı gibi, kendisini kitlelerin devrimci tinine uyarlamak durumunda kalacaktı. Eğer, Orta Avrupa'da, proletaryanın büyük çoğunluğu sosyal demokrasiyi desteklemeye devam etmişse ve sosyal demokrasi de kapitalist mülkiyet ilişkilerini ortadan kaldıramayarak ve dolayısıyla burjuva demokrasisini restore ederek ve karşı-devrimi hazırlayarak devrimi demokrasinin sınırları içinde tutmuşsa, bunun nedeni, kitlelerin kapitalizme saldırıya geçirmeye yetenekli ve istekli devrimci kadroların olmaması değil; olayların kendisidir, devrimin Orta Avrupa'da yer aldığı ve kitlelerin eylemini de bu sınırlar içerisinde sınırlayan toplumsal koşullardır. .

OTTO BAUER,

*Avusturya Devriminin Sorunları*³

Adler'in eylemi⁴ işçi hareketi tarihinde bir dönüm noktasıydı. Umutsuzluk ve edilgenlik içinde yaşamış olan kitleler için O, onların acılarının hesabını sormak için kendi yaşamını ortaya koyan bir kahraman durumuna geldi. Dolaysız başarısı apaçık duruma geldikçe onun ediminin etkisi de büyüdü. Stürgkh'ü izleyen Koerber'in politikası savaş dönemi mutlakiyetçiliğini gevşetti ve İmparatorluk'ta Tisza'nın diktatoryasına, daha güçlü bir muhalefet çıkardı. Parlamentonun yeniden toplanacağı umudu doğdu. Sosyal Demokrat Parti'nin ve sendikaların 5 Kasım 1916'da yaptığı konferans, sonunda, askeri despotizmin savaş sanayilerindeki dehşetlerini ortaya dök ebildi ve böylelikle, Adler'in eyleminin dramatik bir gerekçesini sağladı. Rusya'daki Mart Devrimi, birkaç hafta sonra, Avusturya'daki halkın duygularını devrimcileştirirdi. Rus Devrimi'nin coşkusu, artık Rus Çarlığı korkusunu si-

lip süpürmüştü. Çar direnmişti, ama hiç kimse devrimle savaşmak istemiyordu. Demokrasi savaşımı barış savaşımına bağlanmıştı. Merkezsel Güçler şimdi Batı'da olduğu gibi, Doğu'da da demokratik toplumlarla karşı karşıyaydılar; onların savaşı demokrasiye karşı yarıfeodal askeri monarşilerin savaşından başka bir şey değildi. Kitleler içindeki hareket, anlatımını, giderek daha sık bir biçimde, militarizmin bütün baskıcı aygıtıyla artık engelleyemediği grevlerde buluyordu. Savaş sanayilerindeki emek düzenlemelerini gözden geçiren ve savaş dönemi mutlakiyetçiliğini gevşeten 18 Mart 1917 karnamesi otoriteryan devletin halkın hareketine verdiği ilk ödün oldu. 18 ve 19 Mayıs 1917'de, Friedrich Adler'in duruşması yapıldı. Onun en sonunda yapabildiği apaçık devrimci konuşma kitleler içinde coşkulu bir tepki üretti ve bunun etkisi, işçi sınıfı saflarının çok ötesine yayıldı...

Avusturya'daki proleter devrimi *Antant* emperyalizmiyle karşı karşıyaydı. *Antant* gıda ve kömür ikmallerimizi kesebilir, böylece bizleri aç bırakabilir, toprağımızı kendi birlikleriyle işgal edebilir, ya da, bizleri komşu devletlerin saldırısına maruz bırakabilirdi. Bu yüzden, galiplerin gücü Avusturya'da proleter devrime çok belirgin sınırlar getiriyordu.

Devrimin, geniş işçi sınıfı kesimlerine getirdiği öznelci yanılsamalar, proleter devriminin nesnel durumuyla keskin bir tezat içindeydi. Savaş proletaryanın konumunda ve zihniyetinde temelli bir değişiklik oluşturdu. İşçileri fabrikalardan ve işyerlerinden kopardı. Onlar siperlerde, işitilmedik acılar çektiler; zihinleri, kendileri her saat ölümle yüzyüze iken halkın gereksinimlerinden paralar vuran parababaları ve baskıcılardan, kendileri açlık çekerken lüks içinde yaşayan generaller ve subaylardan nefretle doldu.(...) Rusya'da savaş tutsakları olarak, Rus Devrimi'nin ilk evresine; subaylara, kapitalistlere karşı kanlı terör, iç savaş, mülksüzleştirmeler, zoralımlar ve ulusallaştırma evresine tanık olan askerlerin öykülerini, cankulağıyla dinleyip özümstediler. Siperlerdeki yıllar onların çalışma alışkanlıklarını köreltti ve onları zoralımlara, yağmacılığa alıştırdı, onlarda gücün üstünlüğüne inanç uyandırdı. Şimdi, devrim ve onların dönüşü başladı. Ama onlar ülkede açlık, soğuk ve işsizlikle karşılaştılar. Dört yıllık nefret ve öfke birikiminin bir yol bulması gerekiyordu. Dört yıl boyunca kendilerine kötü davrananlardan artık intikam alacaklar ve İmparator'u tahtından indir-

miş olan devrimin güçlüleri; zenginleri ve suçluları da sandalyelerinden indirmesi gerektiğini talep edeceklerdi. Artık, anayurdun, kendi kahramanlarına vaad edilen şükranının ne olduğunu göreceklerdi ve, yokluk ve yoksulluktan başka bir tepkiyle karşılaşmadıkları için de, birkaç bin silahlı kararlı askerin, güçlü bir darbeye kendilerine acı ve yoksulluk getirmiş olan toplumsal düzeni ortadan kaldıracılabileceği sonucuna vardılar.

Dört yıl boyunca, savaş sanayilerinde, askeri idareciler komuta kademesinde bulunmuşlardı. Bu fabrikalardaki çalışma disiplini askeri güce dayandırılmış olduğundan, askeri güç çöktüğü zaman o da çözü- lüp gitti. Sanayi bir kaos durumuna düştü. Savaş malzemesi siparişleri birden kesildi. Kömür darlığı, ham madde yokluğu, çalışma disiplini- nin parçalanması, savaş sırasındaki aşırı çalışmanın tükettiği, açlığın zayıflatığı ve devrim olaylarının derinden etkilediği bir işçi sınıfının çalışmaya karşı isteksizliği, bunların hepsi, üretimin barış dönemi ko- şullarına uyarlanmasına karşı çıkan birkaç engeldi. Fabrikalar tartışma forumlarına dönüştürüldü. Silah fabrikalarından salınan, ya da, cephe- den dönen işçileri sanayi soğuramıyordu. İşsizlerin sayısı her ay arttı ve 1919 Mayıs'ında en yüksek notasına ulaştı, o sırada 186. 030 işsiz vardı ve bunların 131. 500'ü tek başına Viyana'daydı.

Devrimin başlıca desteği olmanın bilincinde olan *Volkswehr*⁵ kış- lalarında şiddetli bir coşku egemendi. Asker-konseylelerindeki tartışma- larda, sosyal demokratlar ve komünistler en sert muharebelerini veri- yorlardı. Elindeki silahlarla *Volkswehr* proletaryanın zaferini hemen gerçekleştirebileceğini düşünüyordu. Şiddetli bir heyecan içinde olan geri dönenlerin, umutsuz işsizlerin ve devrimci romantizmle dolu olan milisin yanı sıra; kendilerine yapılaş kişisel haksızlıkların hesabını, bunlardan sorumlu olan toplumsal düzenden sormak isteyen sakat as- kerler; kocaları yıllarca savaş tutsaklığı içinde çürümüş olan, coşkusallıktan telaş içindeki kadınlar; birdenbire sosyalizme yönelerek, acemiliğin ütöpk radikalizmiyle dolu olan entelektüeller ve her türden yazın adamı; Rusya'dan gönderilen bolşevik ajitatörler de vardı. Her konuşma, sömürüyü bir darbeye tümenden ortadan kaldırmış olan büyük Rus Devrimi'nin şanını dile getiriyordu. Bir zamanların güçlü İmpara- torluğu'nun alaşağı edilmesini görmüş olan kitleler *Antant* kapitalizmi- nin gücünü gözardı ediyorlardı; devrimin artık muzaffer ülkelere doğ-

ru kanat açtığına inanıyorlardı. "Proletarya diktatoryası", "Tüm iktidar konseylere" belgileri şimdi sokaklarda yankılanan çığlıklardı.

Avusturya'da işçi-konseyleri Ocak grevinden doğmuşlardı ve devrim kapıyı çaldığında da, bu yeni kurumlar hızla yayıldılar. Doruğuna ulaşan güç bilinci, özgürleşmiş kitlelerin uyanan etkinlik dürtüsü ilk eylem alanını bu kurumda aradı ve buldu. Ekonomik zorunluluk bu etkinliğe yön verdi ve bir savaş ekonomisinin örgütlenmesi de bol araç sağladı. İşçi konseyleri, yerel ve yöresel ekonomik komisyonlar oluşturmak için, ortaya çıkmış olan asker konseyleri ve köylü konseyleriyle birleştiler. Konut tahsisini olduğu kadar, hasad toplanmasını ve hayvan yetiştirilmesini de bunlar denetliyorlardı; parababalarını terörize etmeye çalışıyorlar ve kendi yörelerinden gıda ihracını engelliyorlardı. Kural olarak, yasal otoritelerle işbirliği yapıyorlardı; kuramda bu otoriteler işçi konseylerini kendi denetim organları olarak kullanıyordu, ama gerçeklikte, konseylere otoritelere buyuruyor ve zaman zaman da, otoritelerden bağımsız ve onlara karşıt davranıyorlardı... Devrimin ilk birkaç ayında, hareket tabanda ve örgütsüzdü; çeşitli yörelerdeki işçi konseylerinin bütünleşmesi henüz söz konusu değildi. Hareket en hızlı biçimde Yukarı Avusturya'da yayıldı; burada, işçi konseyleri dış ticareti yasaklama ve son derece geniş olan buğday ve hayvan stoklarını, Viyana'nın gayrimişru tacirlerinin etkinliklerinden koruma işlevi görüyorlardı...

Savaşın devrimciyeştirdiği (gruplar) yalnızca kent ve sanayi işçileri değildi. Köylüler arasında da büyük bir çalkantı vardı, ama baştan beri bu hareket puslu bir karakter taşıyordu. Köylüler de siperlerden, savaş ve militarizm, bürokrasi ve polütokrasi nefretiyle yurda dönmüşlerdi. Onlar da yeni kurulmuş özgürlüğü, Cumhuriyeti ve militarizmin devrilmesini alkışlıyorlardı...

Bu sırada köylülüğü sarsan, gerçek bir demokratik hareketti. Ama, köylü demokrasisi proleter demokrasiyle özdeş değildir. Köylünün kafasında işçi gibi onun da yararlanmak istediği yeni kurulmuş özgürlük, proletaryanın gereksinimlerine taban tabana zıt bir tarzda geliyordu. Savaş sırasında, muazzam askeri zorunluluk aygıtı, olanca ağırlığıyla köylünün sırtına yıkılmış ve Alp köylüsünün en değerli mülkünü, darvarını telef etmişti. Köylülerin bu zorunluluk sisteminden nefreti onları devrimcilere yönelmişti. Kendi emek ürünlerini piyasa fiyatının altın-

da satmaya zorlanmak onlara, devrimin ortadan kaldırması gereken bir yağmalama biçimi gibi gözüküyordu. Dolayısıyla köylülerin, militarizmi parçalamış olan devrimden beklediği özgürlük ilk ve en başta, baskıcı savaş idaresinden özgürlüşme idi.

Ama devrim bu beklentiyi boşa çıkarmak zorundaydı. Çıplak gereksinimlerin ağır bastığı bir zamanda, merkezileştirilmiş gıda zoralım ve dağıtım sisteminden vazgeçemezdi. Kasabaların ve sanayi merkezlerinin, en başta da Viyana'nın donatımı devlet düzenlemesi ve denetimi olmadan güvencelelendirilemezdi. Köylü, kendisinin özgürlükten anladığı şeyi devrimin yadsıdığını; mal teslimini dayatan, gayrimeşru tacirleri kovuşturan ve azami fiyat düzenlemelerinin zedelenmesiyle savaştan asker-konseylelerinin, askeri zoralım müfrezelerinin yerini almış olduğunu gördü. Proletaryada, kendisinin kendi emek ürünlerine özgürce tasarruf etmesine izin vermeyi reddeden bir düşman buldu ve proletaryadan, eskiden militarizmden nefret ettiği kadar nefret etmeye başladı.

Köylülüğün proletaryaya karşı hasımca duygularını Alp eyaletlerinin kent orta sınıfı ve papazları da teşvik ediyordu. Kentsel ticaret sınıfı merkezi gıda dağıtımını düzenleme sistemine karşı, köylülüğün doğal bir bağlaştığı idi ve proletaryaya karşı, köylü kitlelerinde destek arıyordu. Papazlar da, proleter devrime karşı en güçlü koranak olarak köylü hareketini takviye ediyor ve örgütüyorlardı. Gazeteler ve vaazlar köylüye, onun tahılının, onun davarının ve onun kerestesinin, Viyana'daki işsiz yüzbin işçinin devlet tarafından boş boş oturtulmasını sağlamak için zoralandığını; köylüyü ezen merkezi denetim sisteminin, hükümetteki Yahudi sendika önderleri ile Yahudi parabalaları arasındaki bir bağlaşma tarafından ayakta tutulduğunu; devrimin, onun mülkünü toplumsallaştırmayı ve kiliseyi de yıkmayı amaçladığını söyleyip duruyorlardı.

Köylü bir meydan okuma tutumuna girdi ve mal teslimatına her türlü engeli çıkardı. Köylü-konseyleleri yönetsel makinenin denetimi için, işçi-konseyleleriyle savaşıma girdiler. (...) Köylü kendisinin güçlü olduğunu biliyordu; dolabında bol gıdası vardı ve kenti ablukaya alabilirdi. İş, iç savaşa gelip dayanırsa, kıtlık çekecek olan köylü değil, işçiydi. Üstelik o (köylü) silahtan da yoksun değildi; çünkü, ordu dağıldığında, geriye dönen askerler kendi tüfeklerini ya köylülere sat-

mişlardı, ya da bunları ganimet olarak artlarında bırakmışlardı. [...]

Avusturya nüfus bakımından aşağı yukarı eşit iki kısma ayrılmıştı. Bir tarafta, Viyana ile Wienerwald ve Yukarı Styria çevresini kapsayan, büyük sanayi yöresi; öte tarafta da, tüm öteki eyaletleri içeren büyük tarım bölgesi vardı. Sanayi yöresinde, tüm gerçek erk proletaryanın elindeydi. Yalnızca birkaç kasabanın bulunduğu ve herhangi bir büyüklükteki sanayi merkezlerinin bütün kırsal alana dağılmış olduğu tarım bölgesinde, proletarya bütünüyle güçsüz değildi, ama en kuvvetli gücü köylülük oluşturunuyordu ve ezilemezdi. Sanayi yöresini, işçilere karşıt olarak yönetmek olanaksızdı; ama büyük tarım yöresini köylülere karşıt olarak yönetmek de, eşit ölçüde olanaksızdı.

Böylece, ülkenin ekonomik yapısı ancak kanlı bir iç savaşla zorla ortadan kaldırılabilecek sınıflar arasında bir güç dengesi yarattı. Proletaryanın geniş kesimleri böylesi bir iç savaşa hevesliydi. Viyana, Wiener-Neustadt ve Donawits'deki proletarya sanayi bölgesindeki güçlü konumunun ötesini göremiyordu. Köylülüğün tarım bölgesindeki sarsılmaz gücünü unutuyordu ve *Antant* emperyalizminin dışsal bakımdan tehdit edici gücüne de, eşit ölçüde kördü. Sonuç olarak, proletarya diktatoryasının kurulmasını, bir olanak olarak görüyordu.

Ama böyle bir diktatoryanın kurulması devrim açısından intihardan başka bir şey olmayacaktı. Sanayi bölgesinde proletarya, aşılmaz bir karşıtlıkla karşılaşmaksızın kendi diktatoryasını kurabilirdi, ama tarım bölgesinde bu girişim boşa çıkacaktı. (...) Bu eyaletler bir diktatorya ilanına, kendilerini Viyana'dan ayırarak ve devletten ayrılarak yanıt vereceklerdi. O zaman, bu eyaletlerdeki karşı-devrime karşı savaşım, kaçınılmazlıkla kanlı bir iç savaşa yol açacak ve bu da, *Antant*'ın müdahalesini teşvik edecekti. *Antant* güçleri kendileri için Adriyatik'ten Çekoslovakya ve Polonya'ya geçit sağlayan bir ülkede, bu iletişimin iç savaşla kesilmesini hoş göremezlerdi ve devrimin, demokrasi sınırları ötesinde gelişmesine izin vermemekte kararlıydılar. Eğer onların istediği "barış ve düzen" yıkılmış olsaydı, erzak trenlerini ve kömür katarlarını durduracaklar ve böylece, bütün sanayi yöresinde kıtlık yaratacaklardı; Çeklere ve Yugoslavlara ilerleme izni verecekler ve böylece bizi savaşa sokacaklardı; en önemli demiryolu kavşaklarının ve kasabaların İtalyan birlikleri tarafından işgal edilmesine ve böylece, devrimin sona ermesine neden olacaklardı. Proletarya diktatorya-

sı, yabancı yöneticilerin diktatoryasıyla sona erecekti.

Proletaryanın geniş kesimleri bu tehlikeleri anlamıyordu, ama bunları görmek sosyal demokrasinin göreviydi. Böylece, sosyal demokrasiye ikili bir görev düşüyordu; bir yanda, kitleler arasındaki güçlü devrimci ajitasyondan ve kapitalist toplumsal düzenin girdiği şiddetli sarsıntılardan yararlanarak, devlette ve fabrikalar, kırsalalalar ve okullarda proletarya için güçlü ve kalıcı konumlar işgal etmek; ama öte yanda da, bu devrimci ajitasyonun ve iç savaşa ve *Antant* emperyalizmin üstün güçleriyle -kıtığa, istilaya ve karşı-devrime kapıları açacak- açık bir çatışmaya dek gelişmesini engellemek. [...]

Kapitalist üretimin içine düşüğü çözülme koşulları kapitalizme inancı temelinen yıkmıştı. Rusya'da, 1918 yılı boyunca bütün sanayi ulusallaştırıldı ve büyük tarımsal dönüşüm tamamlandı. 1918 Kasım'ında, Almanya'da Toplumsallaştırma Komisyonu çalışmalarına başladı. 1918-19'ın fırtınalı kışında, Alman hükümeti resmen, toplumsallaştırmanın "ilerlemekte" olduğunu ilan etmeye devam etti. 1919 baharında Macaristan Sovyet Cumhuriyeti bütün sanayiye toplumsallaştırdı. Avusturya işçileri de, temelli ve şiddete dayalı (violent) bir hareketle, sanayide selfdeterminasyon hakkı isteminde bulundular. Yalıtık durumlarda -7 Nisan 1919'da *Alpine Montangesellschaft*'ın Donawitz İşletmeleri gibi- işçiler idarecileri attılar ve işleri yürütecek bir komite seçtiler.

Kapitalist toplumun kendine inancı çökertilmişti. Savaş sırasında kapitalist üretim, devlet erki yönetiminde zorunlu birlikteliklerde örgütlendirilmişti. Artık, işçi sınıfına, başlangıçta savaş amaçlarına hizmet etmiş bulunan geniş örgütsel yapıları sosyalist doğrultuda geliştirmek üzere, askeri erkin kalıtını devralmak düşmüyor muydu? Yenilmiş olan devletlerin maliyeleri, olağan vergi önlemleriyle üstesinden gelinmesi olanaksız gözüken bir çürüme durumuna girmişti. Kendi evini düzene sokmak için, birikmiş özel mülkiyetin geniş bir kısmına devletlerin el koyması, kaçınılmaz değil miydi. Burjuva dünyası bile "yeni bir ekonomik düzen" in gelişini algılıyor ve üniversite profesörleri, zamanımızın görevi olarak toplumsallaştırma üstüne denemeler yazıyorlardı. Berlin'de olduğu gibi Viyana'da da, Mühich'de olduğu gibi Leipzig'de onlar toplumsallaştırma tasarıları hazırlayan toplumsallaştırma-komisyonlarının emrine girmişlerdi ve sık sık, bu

büyük görevi çözme konusundaki çaba yoksunluğu (nedeniyle), sosyal demokrasiyle alay ediyorlardı. Birkaç ay içerisinde, toplumsallaştırma üstüne koskaca bir yazın oluştu. Bu; kapitalist toplumsal düzenin savaş ve devrim sırasında yaşadığı derin ekonomik sarsıntının ideolojik yansımasıydı. Devrimin ilk aylarındaki toplumsallaştırma yazınında birbirleriyle çekişen sayısız tasarıdan çok azına ulaşılmış olmakla birlikte, toplumsallaştırma yazınında yansıyan şiddetli ekonomik sarsıntı gerçekte kapitalist üretim tarzını temelli bir şekilde dönüştüren ve ona, bütünüyle yeni öğeler, geleceğin sosyalist örgütlenmesinin nüvesini katan, ivedi karşılanması gereken pratik gereksinimler yarattı. [...]

Bütün toplumsal yasama sistemimizi yeni koşullara uyarlamak için, işçi sınıfı Cumhuriyet'teki baskın konumunu -bu nedenle, devrime teşekkür etmesi gerekiyordu- kullanmak durumundaydı. Böylece, Cumhuriyet'in bütün ilk yılı toplumsal yasama etkinliği çabasıyla, bu verimli çabayla uğraşıldı. Kadınlar ve gençler için gece çalışması yasaklanarak, çocuk emeği ve ev çalışması düzenlenerek ve fırıncılar, madenciler ve klerikal işçilerle ilgili özel yasalarla emeği koruma yasaları genişletildi; ama, bu toplumsal reform çalışması ne denli önemli idiyse de, geçmiş bir çağın devralınmış toplumsal yasalarının salt genişletilmesi (teşmili), zamanın bastıran gereksinimlerini karşılamaya yeterli olamazdı. İşçiler bütün üretim tarzının dönüşümü için harekete geçmişlerdi. Toplumsallaştırma günün belgisiydi. Ama bu belge işçiler için, bürokratlar için olandan bütünüyle farklı bir anlam taşıyordu. Savaş seferberliği okulunda yetişmiş olan bu sonuncular açısından, toplumsallaştırma ulusal etkinliklerin devletçe örgütlenmesi ve düzenlenmesi demekti. Öte yandan, işçi ise artık işverenin canlı bir aleti olmak değil, kendisinin angaje olduğu sanayinin denetimine kaulmak istiyordu. Toplumsallaştırmayı bu doğrultuda sürdürmek için, her şeyden önce, her bir grışimin personelini bir topluluk içinde birleştirmek, grışimin denetim ve yönlendirilmesine katılacak uygun organlarla donatmak gerekiyordu. İşçi sınıfı her yerde bu amaç için harekete geçti.

Rusya'da bolşevikler, Ekim Devrimi'nden hemen sonra, "girişimlerde emek denetimi" organları olarak çalışma-konseylerini yaratmışlardı. Almanya'da, savaş sırasında işçi-komiteleri ortaya çıkmıştı. İngiltere'de İmar Bakanlığı Whitley Komitesi sanayinin örgütlenmesi

için büyük bir tasarı hazırlamıştı ve bunun temeli de, işçi-konseyleri olacaktı. Avusturya'da şubat seçimlerinden sonra Toplumsallaştırma Komisyonu atandığı ve ben de onun başkanı olarak seçildiğim zaman, Komisyon'un kendi kendisine verdiği ilk görev, çalışma-konselerini yönlendirecek bir tasarının hazırlanmasıydı. Sendikaların etkin yer aldığı özenli hazırlıklardan sonra tasarı 24 Nisan'da Ulusal Meclis'e getirildi ve 15 Mayıs 1915'de de onaylandı.

Sovyet Rusya dışında çalışma-konseylarini kuran ilk devlet Avusturya oldu; bunlar Almanya'da 1920'ye dek, Çekoslovakya'da da 1921'e dek kurulmadılar. Budapeşte ve Münich'te sovyet diktatoryaları egemenken, Orta Avrupa devrimin yükselen dalgasından, bizler Avusturya'da özel girişime çalışma-konseylari yasasını dayatmada yararlandık. Dolayısıyla, bu yasama etkinliği kapitalist sisteme, devrim dalgasının yatıştığı bir sırada Almanya ve Çekoslovakya'da kabul edilen sonraki yasaların yaptığından daha büyük akınlar yapıyordu. Bizim yasamız çalışma-konseylarına, işçilerin ve çalışanların ekonomik, toplumsal ve eğitsel çıkarlarını savunma konusunda, sınırsız bir hak veriyordu. Çalışma-konseylarının özgül görevleri de betimleme tarzında sıralanıyordu, ama bunlar bu tikel etkinliklerle sınırlı değillerdi. Bu yüzden, işçilerin bu yeni kurumu kullanabilme tarzı, onların kendi gücüne ve kendi çalışma-konseylarının etkililiğine bağlıydı. [...]

Çalışma -konseylari hâlâ çocukluk dönemindedir. Devrim onları kurabildi, ama bunların gelişmesi zaman ve deneyime gereksinim duymaktadır. Ancak kerteli bir gelişmeyle, çalışma-konseyi etkinliğinin pratiği içinde kerteli bir özeğitimle, işçiler kendi saflarından, bu yeni kurumun tüm avantajlarından yararlanabilecek, yetişmiş bir temsilciler kadrosu çıkarabileceklerdir. Ancak bu özeğitimle ve çalışma-konseylari pratiğiyle, sosyalist bir üretim tarzı için önkoşullar yaratılacaktır. Ekim Devriminden hemen sonra genişlenen sanayinin demokratik örgütlenmesinin yerine hemen bürokratik devlet kapitalizminin geçtiği Rusya örneği, işçiler emek sürecinde özyönetim yetisinden yoksun olduğu sürece, yalnızca -işverenin despotizminin yerine salt, bürokratin despotizmini koyan- bürokratik devlet sosyalizminin mümkün olduğuna işaret etmektedir. Demokratik sosyalizm, uğrunda işçilerin çabaladığı ve istediği sosyalizm, emek sürecinde selfdeterminasyon hakkını kazandıran sosyalizm ancak, işçiler üretimi kesintiye

uğratmaksızın, onu denetleyebildikleri zaman mümkün olur. Üretim sürecindeki proleter özyönetimin bir aracı olarak çalışma-konseyleri sosyalist üretim tarzının bir ön aşamasını oluştururlar. Sonuç olarak, bunların yaratılması ve geliştirilmesi sosyalist bir toplum sistemi açısından, herhangi bir zorla mülksüzleştirme ediminden -eğer bunun sonuçları, bürokratik doğrultuda idare edilen devlet ya da belediye girişimlerinden daha öteye gitmezse- daha önemli bir hazırlıktır. [...]

Devletin ve belediyeciliğin demokratik örgütlenmesinde somutlanan politik demokrasinin yanısıra, modern kapitalist toplumda, demokratik biçimde örgütlenmiş büyük sendikalarda ve işçilerin kooperatif-derneklerinde çalışanların ve memurların mesleksi birlikteliklerinde ve köylü kooperatiflerinde somutlanan bir sanayi demokrasisi de gelişmektedir. Politik demokrasi insanları yalnızca yurttaşlar olarak görür; her bir yurttaşın ekonomik konumunu, uğraşını ya da toplumsal işlevini gözardı eder; ayrımsız tüm yurttaşları seçim sandığına çağırır; onları coğrafi seçim bölgelerine göre gruplandırır. Öte yandan sanayi demokrasisi ise, insanları uğraşlarına, işyerlerine ve topluluk içinde gördükleri işlevlere göre gruplandırır; onları toplumsal işlevleri çerçevesinde, zanaat, meslek ya da sanayi birliktelikleri şeklinde örgütler. (...) Politik demokrasi hükümetin, her birkaç yılda bir seçmenler tarafından seçilmiş parlamentoyla anlaşma içerisinde yönetmesini gerektirdiği halde; işlevsel demokrasi hükümetin etkinliğinin her bir kolunda, işyerlerine ya da toplumsal ve ekonomik işlevlerine göre örgütlenmiş olup, bu yönetim kolunun doğrudan etkilediği yurttaşlarla sürekli temas içerisinde olmasını gerektirir. Politik ve işlevsel demokrasinin birleşimi, Avusturya hükümetine, devrimin gerçekleştirdiği güç dağılımıyla dayatılmış olan politikanın özüydü.

Burjuvazi, işlevsel demokrasinin yönetim pratiğine böylesine güçlü biçimde aşılmasında, yasadışı yardımcı yönetimlerin etkinliğinden, ya da örtülü bir bolşevizmden başka bir şey görmüyordu. Aslında bu, demokratik yönetim düşüncesinin, yönetilenlerin oluruyla genişletilmesinden öte bir şeydi. Ülkenin kadarıstroftan kurtarılması anlamına geliyordu ve aynı zamanda da, kitlelerin özgeğitiminin gizil bir aracıydı. Kitlelerin devletle ilişkisinde tam bir devrimi gerçekleştirmenin, inisiyatif uyandırmanın ve işçiler arasında, en verimli türden kendiliğindenci etkinlikleri esinlendirmenin yoluyla bu.

V. DEMOKRASİ VE DİKTATORYA

OTTO BAUER,
*Proletarya Diktatoryası*¹

Proletarya diktatoryası, bunu kuranların başlangıçta düşündüğü şeyden bütünüyle farklı bir duruma gelmiştir. Özgür biçimde seçilmiş sovyetlerin diktatoryası değildir bu. Lenin'in tahayyül ettiği, bürokrasisiz, polisiz ya da daimi ordusuz, "daha üstün bir demokrasi biçimi" değildir. Sömürücü sınıflar üzerinde kendi yönetimlerini uygulayan, çalışan kitlelerin özgür selfdeterminasyonu değildir. Partinin kendisi içinde bile tüm söz ve eylem özgürlüğünü boğan, her şeye kadir bir parti bürokrasisinin diktatoryası durumuna gelmiştir ve güçlü bir devlet ve ekonomik bürokrasi, polis ve ordu aygıtı aracılığıyla, halka hakim olmaktadır. Bu gelişme kaçınılmazdı. Yalnızca bu bürokratik diktatroya toplumsal devrimi başarabilirdi; ama Sovyet toplumunun hızla yakınlaştığı belli bir gelişme aşamasında, bu bürokratik diktatorya daha fazla gelişmeye engel durumuna gelecektir.

Bu diktatoryanın evrimi Sovyet halkının efendisi olarak bir parti, devlet ve ekonomi bürokrasisi oluşturmuştur. Elbette, bu bürokrasi halkla ilişki içindedir ve onun desteğini aramaktadır, ama onun üzerinde mutlak bir erk de uygulamaktadır. Kendi kararlarına, yönetilenlerin olurunun kazanmaya bakmaktadır; ama onun erki, olur kazanamadığı zaman, bu kararlara herhangi bir karşıtlığı da zorla parçalamaya olanak vermektedir. Halk kitleleriyle işbirliği yapmaktadır, ama onların ka-

rar gücüne tabi değildir.

Üstelik, SSCB halkın tüm katmanları -işçiler, klerikal işçiler, köylüler ve memurlar- içinde önemli gelir eşitsizlikleri yaratmak zorunda kalmıştır. Üretimin büyümesini teşvik etmek için, daha yoğun, daha becerili ya da nitel bakıdan daha üstün çalışmaya daha yüksek ücret ödemek zorunda kalmıştır. Tikel biçimde meziyetli çalışmalarından dolayı daha yüksek gelirden, daha büyük toplumsal özenden ve her tür ayrıcalıklardan yararlanan, ayrıcalıklı bir "seçkinler" katmanı ortaya çıkmıştır tüm sınıflarda. Çocukları lise öğrenimine ulaşmakta önceliğe sahip olan bu katmandan devşirilmiştir sanayi bürokrasisi. Bu (katman) yönetici parti ve bürokratik devlet aygıtıyla, tikel biçimde sıkı bir şekilde bağlıdır.

Bu gelişme, kendi içinde kaçınılmaz olmakla birlikte, ciddi bir tehlike ortaya çıkarmaktadır: yani halkın denetimine tabi olmayan ve tüm katmanlar içindeki "seçkinler"le sıkı birliktelik içinde ve onlara yaslanarak, işçi ve köylü kitlelerinin az çok halkın efendisi durumuna gelebilecek, onların üretim araçlarını denetleyecek ve onların emek ürününü tasarruf edebilecek bürokratik bir tahakkümün pekiştirilmesi tehlikesini. O durumda, bu sosyalist bir toplum değil, ama bir tür teknokrasi, devrimci süreçten ortaya çıkmış bir mühendisler, ekonomik idareciler ve bürokratlar erki olacaktır.

Böyle bir tehlike, ancak Sovyet anayasasının ve Sovyet işletmelerindeki temel ilişkilerin demokratikleştirilmesiyle önlenebilir. Ancak, bürokrasi emekçi kitlelerin kendi kararlarına ve denetimine tabi kılındığında, "seçkinler"in gelir ve ayrıcalıkları ayrıcalıksızlar kitlesi tarafından düzenlendiğinde, bir bütün olarak çalışan halk bürokrasinin, devletin, fabrikaların, emek aletlerinin ve kendi emek ürünlerinin efendileri durumuna gelecektir. Ancak bu şekilde, bir sosyalist topluma ulaşılabilir.

Sovyet diktatoryasından demokrasiye birdenbire geçmek kesinlikle mümkün değildir. Muazzam ve şiddetli devrimci değişikliklerin yankıları milyonlarca insanın zihninde hâlâ canlıdır ve demokrasiye ani bir geçiş böylesine büyük bir bedelle elde edilmiş olan devrimin kazanımlarını tehlikeye sokacak toplumsal güçleri başıboş bırakmak riskini getirecektir. Ama Sovyet yapısının aşama aşama demokratikleştirilmesi üretkenlik büyümesinin hem kentsel, hem de kırsal yaşam

düzeyinde bir artışa izin vermesi; daha büyük tarımsal üretkenliğin kent ile kırsal arasındaki şiddetli gıda sunum savaşının üstesinden gelebilmesi; halk kitlesinin, devrimden doğan mülkiyet ilişkileri ve üretim örgütlenmesinde, özlemini çektikleri daha yüksek ekonomik ve kültürel düzeye ulaşmanın vazgeçilmez bir koşulu olarak korumaya ve geliştirmeye kararlı oldukları bir kazanımı görmeye başlaması ölçüsünde mümkündür. Bu demokratikleşme; kültürel düzeyi hızla yükselen Sovyet bireyi, artık bürokratik mutlakiyetçiliğe değil, ama kişisel serbestliği entelektüel özgürlüğe ve selfdeterminasyon, selfadministrasyon hakkını talep etmeye eğilimli bir özbilinç ve özgüven kazandığında zorunlu duruma gelir. Sovyet sisteminin demokratikleşmesi yolunda kuşkusuz birçok engel vardır. Hiçbir bürokrasi alışmış olduğu denetimsiz erki keyifli bir biçimde reddetmez. SSCB savaş tehdidi altında olursa, demokratikleşmenin zorlukları da artacaktır. Ama sonunda, eğer devrim hakiki bir sosyalist toplum biçimi oluşturma amacına ulaşacaksa, demokratikleşme de bir gerçeklik durumuna gelecektir.

VI. KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ, TOPLUMSAL SINIFLAR VE SINIF ÇATIŞMASI

RUDOLF HILFERDING,
*Kapitalist Tekeller ve Bankalar*¹

Kapitalist sanayinin gelişmesi, bankacılığın toplulaşmasını üretir ve bu toplulaştırılmış bankacılık sistemi de, kendi içinde, karteller ve tröstlerde en yüksek kapitalist toplulaşma aşamasına ulaşma bakımından önemli bir güçtür. O durumda, bunlar bankacılık sistemine nasıl bir tepki gösterir? Kartel ya da tröst çok büyük mali yetilere sahip bir girişimdir. Kapitalist girişimler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde, hangi girişimin öbürlerine bağımlı olacağına esasta karar veren, sermayenin miktarıdır. Baştan beri, ileri kartellşmenin etkisi bankaların da, kartel ya da tröste bağımlı olmamak için, birleşme ve genişlemesidir. Bu şekilde kartelleşmesini kendisi bankaların kaynaşmasını (amalgamation) ve tersine olarak, bankaların birleşmesi de kartelleşmeyi gerektirir. Örneğin, çelik konzernlerinin kaynaşmasında bir dizi bankanın çıkarı vardır ve onlar, tek tek yapımcıların istencine karşı bile olsa, bu birleşmeyi oluşturmak üzere birlikte çalışırlar.

Tersine olarak, ilk elde yapımcıların oluşturduğu bir çıkar birliği de, daha önceden rekabet eden iki bankanın ortak çıkarlar geliştirmesi ve tikel bir alanda uyum içinde iş görmeye girişmesi sonucunu doğurabilir. Benzer bir tarzda, daha önceleri belki de yalnızca bir sanayideki hammedde sektörüyle ilgili olan ve şimdi, etkinliklerini işleme sektörüne de genişletmek zorunda kalan bir bankanın sanayi etkinliklerinin genişlemesini de, sanayi kombinasyonları etkileyebilir.

Kartelin kendisi, bütün bir sanayi sektöründeki üretken yatırımlar ve cari ödemeler için gereken geniş kredileri, düzenli bir bazda sağlama konumunda olan, büyük bir bankayı önvarsayar. Ama kartel de, bankacılık ile sanayi arasında daha sıkı bir ilişki ortaya çıkarır. Bir sanayide rekabetin ortadan kaldırıldığı yerde, her şeyden önce kâr haddinde önemli bir artış olur ki, bu da önemli bir rol oynar. Rekabetin ortadan kaldırılmasına bir kaynaşmayla ulaşıldığı durumlarda, daha yüksek kârlara bel bağlayabilecek yeni bir girişim yaratılır ve bu kârlar sermayeleştirilebilir ve girişimi oluşturanlar için ek kazanımlar sağlar.² Tröstlerin gelişmesiyle, bu süreç iki bakımdan önemli duruma gelir. Birincisi, bunun gerçekleşmesi bankalar için tekelleşmeyi teşvik açısından çok önemli bir güdü oluşturur ve ikincisi, birleşmeyi yapanın başlangıçtaki kârlarının bir kısmı gönülsüz, ama anlamlı olan üreticileri, daha yüksek bir alış fiyatı sunarak ve böylece de, kartelin oluşmasını kolaylaştırarak, fabrikalarını satmaya teşvik etmekte kullanılabilir. Bu belki aşağıdaki şekilde dile getirilebilir: kartel tikel bir sanayi kolundaki girişimlere bir istem doğurur; bu istem girişimlerin fiyatını belli bir ölçüde artırır³ ve bu daha yüksek fiyat da, kısmen başlangıçtaki kârlardan ödenir.

Kartelleşme, kartelleşmiş girişimlerin kazançlarında daha büyük bir güvence ve tek biçimcilik anlamına da gelir. Bireysel girişimin varlığını çoğu kez tehdit eden rekabetin tehlikeleri ortadan kaldırılır ve bu, söz konusu girişimlerin hisse senetleri fiyatlarında bir artışa yol açar ki, o da yeni hisse senetleri çıkarıldığında daha fazla sermaye kazançları getirir. Üstelik, bu girişimlere yatırılan sermayenin güvencesi de anlamlı biçimde artmış olur. Bu ise böylelikle sanayi kârlarında daha büyük hisseyi ele geçirebilen bankaların sanayi kredilerini daha da genişletmesine izin verir. Bu yüzden, kartelleşmenin bir sonucu olarak, bankalar ile sanayi arasındaki ilişkiler daha sıkılaşır ve aynı za-

manda da, bankalar sanayiye yatırılmış olan sermaye üzerinde, giderek artan bir denetim elde ederler.

Kapitalist üretimin erken aşamalarında, bankaların elde edebildiği paranın iki kaynaktan türetilmiş olduğunu görmüştük: bir yanda, üretken olmayan sınıfların kaynaklarından ve öte yanda da, endüstriyel ve ticari kapitalistlerin sermaye rezervlerinden. Kredinin; yalnızca kapitalist sınıfın bütün sermaye rezervlerini değil, ayrıca üretken-olmayan sınıfların fonlarının önemli bir bölümünü de sanayinin tasarrufuna verecek şekilde, nasıl geliştiğini de görmüştük. Başka deyişle, günümüz sanayi, sanayici kapitalistlerin sahip olduğu miktarı çok aşan bir sermaye miktarıyla yürütülmektedir. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, üretken olmayan sınıfların bankaların tasarrufuna verdiği, onların da sanayicilere aktardıkları para miktarında sürekli bir artış söz konusudur. Sanayi açısından vazgeçilmez olan bu fonlarının denetimi bankaların elindedir ve sonuç olarak, kapitalizmin ve kredi makinesinin gelişmesiyle birlikte, sanayinin bankalara bağımlılığı da artar. Öte yandan, bankalar ise, ancak faiz ödeyerek, üretken olmayan sınıfların fonlarını çekebilir ve uzun erimde kendi sürekli kredi genişlemesi olmaksızın, banka mevduatları üzerindeki faiz haddi gibi, mevduat fonların serbestliği de, uzun zaman önce zayıflamıştır. Aslında, mevduat bankalarının yalnızca ticaret için kredi sağladığı ve sonuç olarak da, mevduatlar üzerindeki faiz haddinin minimal olduğu İngiltere'deki durum, bir ölçüde böyledir. Dolayısıyla, senet satın alımıyla, sanayi ile mevduat bankalarının sıkıca bağlı bulunduğu bankaların yaptığı şeyi, doğrudan kamu yapmaktadır. Kamu için de sonuç aynıdır; çünkü, her iki durumda da o, başlangıçtaki kârların herhangi bir (kısmını) birleşenden elde etmez, ama sanayi söz konusu olduğu ölçüde, Almanya'ya göre İngiltere'de banka sermayesine daha az bağımlılık getirir.

Sanayinin bankalara bağımlılığı, bu yüzden, mülkiyet ilişkilerinin bir sonucudur. Sanayi sermayesinin giderek artan bir kısmı, onu kullanan sanayicilere ait değildir. Onlar ancak, mülk sahibini temsil eden bankalar aracılığıyla, sermaye üzerinde tasarrufta bulunabilirler. Öte yandan, bankalar kendi sermayelerinin giderek artan bir kısmını sanayiye yatırmak durumundadırlar ve bu şekilde, onlar daha ve daha büyük ölçüde, sanayici kapitalist durumuna gelirler. Ben bu şekilde

sanayi sermayesi haline dönüşen banka sermayesine, yani para biçimindeki sermayeye mali sermaye diyorum. Sahipleri söz konusu olduğu ölçüde, bu her zaman para biçimini korur; onlar tarafından para-sermaye, faiz getiren sermaye biçiminde yatırılır ve her zaman para-sermaye olarak çekilebilir. Ama gerçeklikte, böylelikle bankalara yatırılan sermayenin büyük kısmı sermayeye (üretim araçları ve emek-gücü) dönüştürülür ve üretim sürecine yatırılır. Sanayide kullanılan sermayenin giderek artan bir bölümü mali-sermayedir; sanayicilerin kullandığı, bankaların tasarrufundaki sermayedir.

Mali-sermaye hisse senetli şirketin gelişmesiyle gelişir ve sanayinin tekelleşmesiyle de doruğuna ulaşır. Endüstriyel kazanımlar daha güvenli ve düzenli bir karakter elde ederler ve böylece, bankacılık-sermayesini sanayiye yatırma olanakları genişler. Ama banka, bankacılık-sermayesine tasarruf eder ve banka hisselerinin çoğuna sahip olanlar da, bankaya hakim olurlar. Açıktır ki, mülkiyetin artan toplulaşmasıyla birlikte, bankalar üzerinde erk sağlayan fiktif sermayenin sahipleri ile sanayi üzerinde erk sağlayan sermayenin sahipleri giderek aynı insanlar durumuna gelirler. Görmüş olduğumuz gibi, büyük bankalar fiktif sermaye üzerinde tasarruf etme gücünü, giderek daha çok kazandıkça, durum daha fazla böyle olur.

Sanayinin bankacılık-sermayesine giderek nasıl bağımlı duruma geldiğini görmüş bulunuyoruz; ama bu, sanayi babalarının da bankacılık babalarına bağımlı duruma gelmesi anlamı taşımaz. Sermayenin kendisi, gelişiminin en yüksek aşamasında mali-sermaye durumuna geldiği gibi; sermaye babası, mali-kapitalist de, banka-sermayesine hakimiyeti aracılığıyla bütün ulusal sermaye üzerindeki denetimini giderek toplulaştırır. Burada, kişisel bağlantılar da önemli bir rol oynar.

Kartelleşme ve tröstleşmeyle birlikte, tüccar-sermayesi en derin gerilemesini yaşarken, mali-sermaye en büyük gücüne ulaşır. Kapitalizmin gelişiminde bir çevrim tamamlanmış olur. Kapitalist üretimin başlangıcında, tefecilerin ve tüccarların sermayesi biçimindeki para-sermaye, elsanatı üretiminin kapitalizme dönüşümünde olduğu kadar, sermayenin birikiminde de anlamlı bir rol oynar. ama daha sonra, faiz kazanan kapitalistlere karşı "üretken" sermayenin, yani kâr kazanan kapitalistlerin -yani, ticaret ve sanayi kapitalistlerinin- direnci ortaya çıkar. Tefecinin sermayesi sanayi-sermayesine tabi duruma gelir.

Para-ticareti sermayesi olarak, paranın işlevlerini; aksi durumda, sanayi ve ticaretin, kendi metalarının dönüşüm sürecinde kendiliklerinden gerçekleştirmek durumunda bulunacakları işlevleri yerine getirir. Bankacılık-sermayesi olarak, üretken kapitalistler arasındaki kredi işlemlerini düzenler. Sermayenin hareketliliği ve kredinin süregelen genişlemesi aşama, aşama, para-kapitalistlerinin konumunda tam bir değişiklik oluşturur. Bankaların gücü artar ve onlar kârlarıyla, tıpkı eskiden eski tefecilerin "faiz" biçiminde ele geçirdiği gibi, köylülerin ürününü ve malikane ağasının toprak rantını, mali-sermaye olarak ele geçiren sanayicinin kurucuları ve sonunda da yöneticileri durumuna gelirler. Hegelciler olumsuzlanmanın olumsuzlanmasından söz ederler: bankacılık-sermayesi, tefeci-sermayesinin olumsuzlanmasıydı ve kendisi de mali-sermaye tarafından olumsuzlanmıştır. Bu sonuncusu tefeci ve bireşimdir ve ekonomik gelişmenin bitimsiz ölçüde yüksek bir aşamasında, toplumsal üretimin meyvelerini kendisi sahiplenir.

Bununla birlikte, ticari-sermayenin gelişimi bütünüyle farklıdır. Sanayinin gelişi onu, manüfaktür dönemi sırasında kazanmış olduğu, üretim karşısındaki yönetici konumundan kerte kerte dışlamıştır. Bu gerileme kesindir ve mali-sermayenin gelişimi ticaretin önemini hem mutlak, hem de görece azaltır; bir zamanların kibirli tüccarını, mali-sermayenin tekelleştirmiş olduğu sanayinin salt bir ajanına dönüştürür.

OTTO BAUER, *Örgütlü Kapitalizmin Dünya-Görüşü*^A

1848 devriminin yenilgisi idealist felsefenin eğittiği Alman burjuva kuşağının yenilgisiydi. Süngüler Düşünce (İdea) karşısında zafer kazandı ve burjuvazi, düş kırıklığı içerisinde, idealizmden yüz çevirdi. 1850'ler gençliğinin harekete geçirdiği ekonomik etkinliklere bulaştıkça, onun düşünürlerinin dikkati de doğal bilimlerin üzerinde odaklaştı duruma geldi. Sonunda devrim sonucunda elde edilen serbest rekabete yanıt vererek, evrende serbet rekabeti tasarımıladı. Doğal bilimsel maddecilik kendisini, liberalizme bağladı.

Ama Alman liberalizmi 1866 ve 1871 muharebelerinde yenildi.

Bismarck'ın zaferlerinin güçlü itkisi altında, Alman burjuvazisi kendisini militarist-otoriteryan Junker devletinin kollarına attı. Politik liberalizm 1871'den sonra, ekonomik liberalizm ise Bismarck'ın politikasının 1878'deki yeniden yönelimi ardından bir tarafa atıldı. Korumacı vergiler, orta-sınıf lehindeki politikalar, toprak reformu -bunlar, 1878 sonrasında egemen olan belgilerdi. Özgür rekabete olan inanç parçalanmıştı. Tarihsel okul ve "kürsü sosyalizmi" *laissez-faire* doktrinlerinin üstesinden geldi. Politik ekonomistler ve tarihçiler devletin yaratıcı gücüne inanacak yeni kuşağı yetiştirdiler. Liberalizmin gerilemesiyle, maddecilik de zemin yitirmeye başladı. Devletle barış yapmış olan burjuvazi, kiliselerle de yapmak durumundaydı. Bunu çok daha mutlu bir biçimde yapı; çünkü, kilisenin tünel gücü, yükselen emek hareketine karşı, son derece sağlam bir engel olarak ortaya çıkmıştı. Ama, maddeciliğe yeni muhalefet kapitalist çevrelerde olduğu kadar, antikapitalist çevrelerde de ortaya çıktı. -*Laissez faire*'e karşıtlık içerisindeki otoriteryan devleti, bir tarımsal bunalım ve kırsal borçların hızla büyümesi döneminde antikapitalist-zihniyetli tarım üreticilerini ve büyük ölçekli girişimin muzaffer yürüyüşünün tehdit ettiği küçük-burjuvaziyi temsil eden- "kürsü sosyalizmi", ne denli etkin biçimde kapitalist liberalizme karşı çıktıysa; liberalizmin dünya görüşünü de, o denli güçlü biçimde sarstı. Çağ, maddeciliğin yerine (koyacak) yeni bir dünya görüşü arıyordu. 1881'de, Bismarck'ın ekonomik liberalizmi terketmesinden üç yıl sonra, *Katıksız Aklın Eleştirisi*'nin 100. yıldönümü bu gereksinimi karşılamaya girişen yeni-Kantçılığın artan gücünü gösterdi.

Bismarck'ın yarattığı tarife sistemi çerçevesinde, eski bireyselci kapitalizmin yerini alan yeni, *örgütlü* bir kapitalizm gelişti. Karteller, tarım kooperatifleri ve sendikalar (*trade unions*, meslek birlikleri) pazarı örgütlediler. Çağın belgisi artık özgür rekabet değil, örgütlenme idi. Devlet yasama ve idaresi, giderek artan bir gayretle, ekonomik ve toplumsal yaşamı düzenledi; çağın hakim inancı artık kuvvetlerin özgürce oynaması değil, ama politik gücün hem içsel, hem de dışsal olarak, ekonomik amaçlar için doğrudan kullanılmasıydı. Mali-sermayenin artan gücüyle kartellerin gelişmesiyle ve emperyalist politikalarla birlikte, örgütlü kolektivist kapitalizm de geliştikçe, burjuva bireyciliği geriledi. Artık burjuvazi kendisini, her şeyden önce, bir ör-

gütün üyesi ve devletin bir yurttaşı olarak görüyordu; onun en yüksek değerleri artık bireysel özgürlük değil, devlete ve örgüte bağlılıktı.

Onun doğa görüşü, toplum anlayışındaki bu değişimle birlikte değişmek zorundaydı. İlk planda, doğal bilimin görevine ilişkin sanısı değişti. Burjuvazi feodalizm ve mutlakiyetçilikle hâlâ savaşmakla birlikte, feodal çağın düşünceler dünyasının yerini alacak bir dünya görüşü için savaşıyordu. Copernicus'tan Darwin'e dek doğal bilimsel araştırmanın tüm büyük kazanımları geçmişin düşüncelerine karşı silahlar sağlıyordu. Ama şimdi her şey değişmişti. Yönetici sınıf durumuna gelmiş olan burjuvazi artık doğal bilimde bir dünya görüşü için kendi gereksinimlerini bir karşılama aracı aramıyor, ama ivedi teknik yararı olan ve kendi üretim yöntemlerini yetkinleştirmeye yardım edecek buluşları kolluyordu. Mach, Poincaré ya da James'in kuşkucu pozitivizmi bizlere, doğal bilimi yeni bir ışık altında ele almayı öğretiyor. Bizim bilgimiz varoluş savaşımında yalnız bir araçtır; şeylerin doğasını araştıramaz, ama yalnızca, pratik amaçlarla, deneyimleri toplayabilir ve düzenleyebilir. Doğal bilimin, kendi deneysel biçimde sınanabilir, doğal yasalarını çıkarsadığı hipotezler, erken burjuva düşünürler açısından, onların bir dünya görüşüne ilişkin özlemleri doyumsatmanın bir yolu, feodal çağına karşı çıkardıkları bir dünya anlayışının temel taşlarıydılar; ama zamanımızın pozitivistleri açısından, bunlar kendi içinde önemsizdiler ve deneyin olgularını matematiksel bakımdan düzenleme ve bağlantılandırmaya yalnızca yardımcı oldular. Copernicus'un kazanımı erken burjuvazi için, kilisenin yönetici güçlerine karşı devrimci bir edimdi; zamanımızın görececiliği açısından da, Kopernikçi koordinat sisteminin ptolemeci koordinat sistemiyle bir değişimi -yalnızca, hesaplamayı daha kolaylaştırdığı için, birincisi yeğ tutuldu- idi salt.

Bir bütün olarak doğal bilim anlayışındaki bu dönüşümle birlikte, ilk kertede doğal yasa anlayışı değişti. Kralların sınırsız erkinin tüm yasanın kaynağı olduğu bir zamanda, yaradancılık kendi tanrısını doğa için yasa koyucu olarak görüyordu. Cumhuriyette, yasalara tabi olan insanların yasa koyucuları durumuna geldiği bir zamanda, panteizm doğa yasalarına tabi olan dünyayı ilahi yasa buyurucusuyla özdeş görüyordu. Burjuvazi insanın dokunulamaz ahlâki doğasının tüm hakkın kaynağı olduğunu ilan ettiği bir sırada doğal yasaların kaynağını, insa-

nın bilgi açısından değişmeyen yetisinde arıyordu. Tarihsel hukuk okulunun hukuku insanların, organik biçimde gelişen tininin türümü olarak düşündüğü bir zamanda, doğal yasalar da dünya tininin diyaletik hareketindeki aşamalar durumuna geldiler. Ama bizim çağımız bir başka yasa konsepti yaratmıştır. Toplumun yasalarından söz ettiğimizde, insanın ahlaki gelişiminde zemin bulan, dokunulamaz insan ve yurttaş haklarını da, halk tininin gelişme aşamalarının içerisinde somutlaştığı büyük tarihsel hukuk (yasa) sistemlerini de değil, bugün ayak ve ağız hastalıklarına karşı korunmayı, yarın borsadaki spekülasyonu düzenleyen parlamentomuzun gündelik yasama etkinliğini düşünmekteyiz. Çağımızda, yasa her gün ekonomik amaçlar için araç durumuna gelen doğa yasalarına taşınmıştır.

Bizim bilgimiz yalnızca çalışmamız için bir araçtır ve biz de onu, olabildiğince amaçlı, yalın ve ekonomik bir tarzda şekillendirmeye çabalarız. Bu amaçla, olabildiğince, çok bireysel bilgi, maddesini bir kural altına sokar ve sonra da böylesi kurallara doğa yasaları deriz. Doğa yasası ne dünyaya Tanrı tarafından verilmiş olan bir yasa ne doğaya ilişkin bizim sabit bilgi yetimizin dayattığı bir yasa, ne de dünya tininin bir belirlenimidir; yalnızca insanın, kendi deneyimlerini en yalın, en amaçlı ve en ekonomik tarzda düzenlemek için kullandığı en mütevazı araçtır. Doğa-yasaları bizlere artık dünyanın asli karakteristiklerine ilişkin bilgi sağlamamaktır.

Mekanistik (mekanik) doğa anlayışı tüm doğal fenomenleri devinim yasalarına indirgemeye çabalıyordu. Bu anlayış açısından, taneciklerin devinimi dünyanın asli ögesi idi ve ışık, ısı ve elektrik yalnızca, duyu organları aracılığıyla, bu devinimlerin bizim bilincimizde uyandırdığı duyumlardı. Bu düşüncenin yeni anlayışta hiçbir anlamı yoktu. Bizim deneyimini geçirdiğimiz şey yalnızca duyumlardır; eğer yaşanmış doğal süreçleri taneciklerin hareketlerine ilişkin fenomenler olarak temsil edersek, bunu ancak, onları olabildiğince yalın tarzda sınıflandırmak için yaparız. Bu prosedür yalnızca, deneyimlerimizin fenomenlerini, bunlar olmaksızın mümkün olandan daha yalın, daha ekonomik tarzda sınıflandırmamıza izin vermesi ölçüsünde gerekçelendirilmiştir.

Manüfaktür döneminde, tüm insan emeği insan kuvveti aracılığıyla bir madde hareketi idi; doğal süreçleri, insan emeğiyle benzeştirme

yoluyla kavranılabilir kılmak isteniyorsa, bunları maddelerin kuvvet yoluyla hareketi olarak düşünmek zorunludur. Makinelerin devreye girmesi bile bu durumu değiştirmedir, çünkü makine yalnızca daha önceleri insan el ve ayağının yapmak zorunda olduğu hareketleri devraldı. Bu yüzden, fabrika çağı dünyayı, kendi çalışmasına benzeştirim yoluyla düşündü ve bunu, mekanik bir sistem olarak gördü. Zamanımızda, makinelere dayalı sanayi dönüşüm sanayilerine göre, giderek daha çok önemsiz oluyor; şimdi çelik, kimya ve elektrik sanayileri il-gilerimizin ön cephesinde bulunmaktadır. Bu sanayilerin ilerlemesinin yanı sıra, bizim başlıca ilgimiz tarımın teknik dönüşümünde yatıyor; bitki yetiştirilmesi, yapay gübrelerin etkileri, toprak bakterilerinin et-kinliği bugün bizleri, eğirme-makinesinin yüz yıl önce insanları ilgi-lendirdiği gibi ilgilendirmektedir.

O yüzden, bizim emek konseptimiz anlamlı biçimde değişmiştir: "emek" temel teknolojik sistemde sürüp giden kimyasal ya da elektrik-sel süreç anlamına gelmeye başlamaktadır ve bu süreci de salt, onu bir kolu çevirerek ya da bir anahtara basarak harekete geçiren işçi harekete geçirmiştir. Üretim bitkilerin baslenmesidir; gübreyi serpen günde-likçi üretim için yalnızca bir koşuldur. Dolayısıyla, artık insan emeği-nin özünü mekanik harekette değil, ama insanal mekanik hareketlerle yalnızca harekete geçirilen kimyasal, elektriksel ve fizyolojik süreçler-de görmekteyiz. Eğer dünya süreçlerini emeğimiz açısından kavramak istiyorsak, artık doğal fenomenleri maddelerin kuvvet yoluyla hareketlerine indirgeyemeyiz; kimyasal ya da elektriksel enerji şimdi meka-nik emekten daha az kavranılabilir değildir. Mekanik görüşle birlikte atomizm de bir tarafa atılmıştır. Feodal dominasyon ve kooperasyon şirketlerinin mutlakiyetçilik tarafından ve bu sonuncusunun da libera-lizm tarafından parçalandığı çağın düşünüyü birey ile kolektivite, devlet ile yurttaş, evren ile atom, Tanrı ile yaratılış arasındaki karşılıkla ilgi-liydi. Toplumda olduğu gibi, düşünde de kolektif tümlük ile bireysel özerklik, tümelciliğin üstesinden gelmektedir.

Bireyin özerkliği parçalanmıştır. Bireysel kişi ancak, kendisinin dahil olduğu çeşitli örgütler içinde gelişir ve etkili olur. Bugün kişilik-ler ancak örgütsel etkinlik içinde gelişir ve ancak örgütler aracılığıyla işlev görebilir; bunlar, eğer örgüt içerisinde işlev göreceklerse, örgüte hizmet etmelidirler. Birey örgütün bir ürünü ve aletidir; tpkı, örgütün

bireylerin bir ürünü ve aleti olması gibi. Örgütsüz birey nasıl soluklaşırsa, onun kuramsal yansıması, atom da öyledir. Modern doğal bilimci için, atom yalnızca, deneyimin yalın bir temsilini yapmaya olanak verdiği zaman kullanılabilecek bir düşünce yardımcısıdır; artık, gerçek bir öz değildir. Atom elektronların gezegenimsi sistemi içerisinde çözülmüştür, ama bilimci bu sistemi de ancak, pratik bir düşünce yardımcısı olarak düşünür, gerçek bir öz olarak değil.

Bireysellelikle birlikte tümelcilik de ortadan kaybolur. Günümüz devleti yalnızca birçok örgütten biridir; onun yasama etkinliği onu etkileyen örgütlerin gücüyle belirlenir; onun yönetimi erk için çekişen partilerin gücünün bir sonucudur. O bireyler üzerinde duran bir evren değildir, bireyler arasındaki güçler oyununun sonucudur. Ve toplumun üzerinde duruyor gibi görülen devletin ortadan kaybolmasıyla, onun çeşitli yansımaları da ortadan kaybolur; yaradancılığın yasa buyurucu tanrısı, Kant'ın insani türlerle ilişkin yasa buyurucu aklı ve Hegel'in dünya-tini.

Bireysellelik ve tümelcilik çözülmüştür. Modern dünya imgesi öge karmaşalarından; bazen bağlantılı, bazen de ayrılmış olan, birbirlerinden asla sert bir biçimde ayrılmış olmayıp, her zaman karşılıklı birbirine nüfuz eden gözlemleri değiştirerek oluşturulan gözlemsel çıkınlardan başka bir şeyi içermemektedir. Bireyler hiçbir yerde birbirlerinden sert bir biçimde ayrılmış değildir, ama planlı ve örgütlü bir bütün de söz konusu değildir; bu, her türlü sert hatlardan kaçınan, tüm çizgilerin birbiriyle kaynaşmasına ve tüm renk-nüanslarının karşılıklı içiçe geçmesine izin veren empresyonist bir tablo gibidir. O (öyle) bir dönemin dünya imgesidir ki, burada bireysellelik ile tümelcilik arasındaki eski çatışma, bireyin, artık bir ege-men olmayıp, örgütlerin aleti ve yarattığı olduğu bir praksis içerisinde aşkınlaştırılmıştır, oysa örgüt henüz tümlüğün iyice eklemlendirilmiş somutlanması değildir, yalnız bireyler için bir alettir, henüz sosyalist bir topluluk değil, ama hisse senetli bir şirket ya da kartel, bir kooperatif ya da sendikadır. O (öyle) bir dönemin dünya imgesidir ki, burada kişilik ve insanlık hakları, dünyanın ve Tanrının doğası (gibi) büyük geleneksel soruların artık herhangi bir önemi yoktur; burada, siyaset yalnızca, gözlemlediğimiz şeyi yeniden üretmeye bakar.

Nedensellik ile teleoloji arasındaki karşıtlık, bireysellelik ve tümel-

cilik arasındakile birlikte ortadan kaybolur. Doğanın mekanistik (mekanik) anlayışı yalnızca fenomenler arasındaki nedensel bağlantıları ele alıyordu. Hegel'in tarihe soktuğu katışıksız bir nedensel bilim özlemi, Marx'ın tarih anlayışıyla bu alanda doyumsatılmış oldu. Ama onun anlayışı da sosyalizmin amaçlarına hizmet ediyordu ve teleolojinin tepkisi, öncelikle buna karşı yöneltilmişti. Marksizme karşı savaşında, yeni-Kantçılar nedensellik alanını doğal bilimlerle sınırladılar; tarihi ve toplumu ele alırken, bilim neden ve sonuç değil, araç ve amaç kategorilerini kullanmak durumundaydı. Ama sonra, teleoloji yeniden doğal bilime yaklaşmaya kalkıştı. Doğanın nedensel yasaları amaçlarımıza ulaşma araçlarıdır yalnızca; nedenselliğin kendisi teleolojik bakımdan temellendirilmiştir. Nedensel yasalar şeylerin özüyle ilgili hiçbir açıklama sağlamaz; yalnızca deneyimlerimizin ekonomik bir betimini sağlar; bellibaşlı bir nedenin nasıl bir fenomen ürettiğini değil, yalnızca bir fenomenin nasıl bir başkasını izlediğini ya da ona eşlik ettiğini bizlere gösterebilirler. Bu yüzden, nedensellik konsepti yeniden Hume tarzında düşünülmesidir; ancak biyolojik bakımdan, onun pratik yararlılığıyla gerekçelendirilmiştir. Sonuç olarak, onun iddiaları ancak onun işe yarayabilirliği ölçüsünde genişletilebilir. Araçlar ve amaçlar çerçevesindeki sınıflandırmanın neden ve sonuç çerçevesindeki bir sınıflandırmadan daha yalın bir süreçler betimini kolaylaştırdığı yerlerde birincisi yeğ tutulmak durumundadır. Modern devlet açısından onun toplumsal bir gereksinimin doyumsatılmasını "güçlerin özgürce oynaması"na mı bırakacağı, yoksa planlı yasama ve idare yoluyla mı bunu sağlayacağı, yalnızca bir uygunluk sorunudur; yine aynı şekilde, modern bilim için onun bir fenomeni özgür rekabetle benzeştirme yoluyla, bir mekanizmanın sonucu (effect) olarak mı, yoksa planlı etkinlikle benzeştirme yoluyla, ereğe yönelik özlemlerin neticesi (outcome) olarak mı temsil etmek durumunda olması da, bir uygunluk sorunudur. Teleoloji tükel olarak biyolojide bir açılım buldu; Darwin de düş kırıklığına uğradı, bir çoğu Lamarkçı görüşleri yeniden benimsediler. Burjuvazi artık teleolojiye karşı savaşmadığından, artık teleolojiden de korkmamaktadır.

Son olarak, bilimin matematiksel yöntemleriyle ilgili görüşler de değişiyor ve burada da, değişiklik önce toplumsal bilimler alanında yer alıyor. Matematiksel doğal bilim modeli üzerinde ve onun yönte-

mini yakından izleyerek fizyokratlar, klasik ekonomistler, ve Marx politik ekonominin matematiksel kuramlarını yarattılar. Almanya'da, şimdi ilk kez olarak, hem klasik liberalizme, hem de Marksist sosyalizme meydan okuyabilecek bir ekonomi bilimi gereksinimi ortaya çıkıyordu. Tarihsele okul liberal ve sosyalist kuramların temellendiğı matematiksel prosüdüğü reddetti ve politik ekonominin görevinin bireysel gelirleri toplumsal emek parçaları olarak temsil etmek değıl, ekonomik fenomenleri niteliksel çeşitlilikleriyle görüntülemek ve onların uzaksayan gelişimini betimlemek olduğunu ileri sürdü. Gidimli matematiksel politik ekonomi okulu betimsel tarihsel (okulla) karşı karşıya geldi. Ancak daha sonradır ki, doğal bilimde matematiksel yöntemlerin geçerliliğı sorusu ortaya atıldı. Bu durumda elbette hiç kimse gidimli matematiksel yöntemin yerini yalnızca deneyimin somut içeriklerinin temsilinin alması gerektiğini, ya da, bir doğa tarihinin doğal bilimle ikame edilmesi gerektiğini önermeye kalkışmadı. Yine de, burada da insanlar matematiksel yöntemlerin başarabileceklerini abartmamayı öğrendiler. Niteliklerin niceliklere çözünmesi artık, Locke ve maddecilerle birlikte olduğu gibi, cisimlerin birincil, benzersiz biçimde gerçek özelliklerinin algılanmasına yol açmamaktadır; o yalnızca, maddesel cisimler dünyasım en ekonomik tarzda betimlemek için bizim anlayışımızın kullandığı, her zaman niteliksel biçimde belirlenmiş ve bu yüzden, ona daha etkili biçimde hakim olan bir araçtır. Yeni bilgi kuramı açısından, matemaik Descartes'in doğuştan-ideler sisteminden; Locke'un cisimlerin birincil, benzersiz biçimde gerçek özellikleri anlayışından ve Kant'ın yasalarca yönlendirilen insan aklından tümüyle farklı bir şey anlamına gelir; o yalnızca, insanın kendi teknik amaçlarına hizmet etmek için bulduğu, uygun bir araçtır.

Matematiksel yöntemin bu, daha ılımlı değerlendiriliş i artık kendisini niceliklere indirgemeyen, ama onu niteliksel bir biçimde temsil eden bir dünya imgesi gereksiniminde doruğuna ulaşır. Çalışmaksızım kendilerini geçindiren aylak zenginler için, çalışmaları yalnızca bir açgözlü etkinlik olmayan yaratıcı sanatçı ya da düşünür için, dünyanın tüm hazinelerini elde etmenin ve aynı zamanda da ruhunu yitirmenin bir insana ne yararı olduğunu kendisine defalarca soran dindar bir kişi için, ticaret dünyasından tiksintiyle yüzçeviren etik ya da estetik sosyalist için, bütün bunlar için mallar dünyası değışim-değerleri değıl,

kullanım-değerleri içerir ve toplum da, ekonomik öznelere ya da devlet yurttaşlarından değil, kişilerden oluşur. Onlar her şeyi para miktarına çeviren çalışan insanlığa, küçümseme ya da acımayla bakarlara; dolayısıyla, ekonomik amaçlar için salt bir araç olarak, bütün dünyayı değer parçalarına, -kapitalist para ekonomisi modeli üzerinde, enerji kitleleri ya da miktarlarına- indirgeyen matematiksel doğal bilimlerin dünya imgesiyle asla yetinemezler. Onlar aylakların entelektüellerin ve sanatçıların felsefesi olarak maddeciliğin en büyük zaferi döneminde bile asla bütünüyle üstesinden gelinemeyen maddeciliğe karşıt durumdaki idealist düşün akımının taşıyıcıları idiler. Bugün, bu karşı akım giderek güçleniyor. İki nedenle: birincisi; gereksinimleriyle onu dile getiren toplumsal katman, paranın devalüasyonu dolayısıyla, onun rantiyer varoluş temelini çökertmiş, bulunan ekonomik sistemle daha bir uzlaşmaz olduğu için. İkincisi; mekanistik doğa anlayışının çözülmesi (matematiksel doğal bilim) yalnız teknik amaçlar açısından yararlı bir araç ise, herkes kendisi için, başka amaçlarla, farklı bir dünya imgesi yaratma serbestliğine sahiptir.

Bu yüzden, bütün mekanistik doğa anlayışı ve buna dayalı tüm felsefe sistemleri modern pozitivizm ve görececilikte çözülmüştür. Ama kapitalizmin klasik dünya görüşünün özçözünümlü ancak burjuva düşünün sınırları içerisinde tamamlanmıştır. Modern epistemolojiyi bu sınırlamalardan özgürleştirme görevi ise hâlâ yerine getirilmek durumundadır.

KARL RENNER, *Hizmet Sınıfı*⁵

Halihazırda anılan değişikliklere ek olarak, daha az önemli olmayan bir başka (değişiklik) de vardır. Ekonomik bakımdan, kapitalist, *qua kapitalist* (kapitalist olarak), bir dolaşım ajanıdır ve bizzatı böyle olarak, açıklamış olduğumuz gibi, kendi işlevlerini kerte kerte devralan ücretli yardımcılardan yararlanır. Bu ajanlar ücretli işçi değillerdir; onlar üretmezler, ama üretilmiş olan değerleri tasarruf ederler. Kapitalist ekonomi var olduğu sürece, onların hizmetleri de toplumsal bakımdan gereklidir.⁶ Kapitalist, bu hizmetleri kâr için; idareci, bir maaş bir ücret ya da bir kâr-payı (komisyon) için yerine getirir.

1. Kamu Hizmeti: Kamu hizmeti bu düzenl emenin bir modeli olarak sermayeye hizmet etmiştir. Devlet tarihsel bakımdan, ikili bir işlev g ormuş bulunmaktadır: dış ve i  guvenlik (ordu ve polis) ile, yasa yaratılması ve yönetilmesi (yasama ve yargı). Gelişmemiş para ekonomisiyle feodal dönemde, devlet memurlarına onlara toprak ve serf sahipliği verilerek, ve papazlara da kilise tarafından benzeri bir tarzda ödeme yapılırdı. Kendi ajanlarına maaş ödemeye ilk başlayanlar, kent burjuvaları ve burjuva-devlet oldu.

Maaş, doğası gereği ve elde ediliş tarzı bakımından, ücretten, temelden farklıdır. Maaşlı kişinin ürettiği şey bir meta, bir "ekonomik" mal değil, yasa ve düzendir. Yasa ve düzen, onun çok az iş yapmasını sağlayacak kadar guvenceli kılınığı zaman, onun çalışması da en etkili duruma gelir. En iyi jandarma salt var olarak etkili olan kişidir; tıpkı, yerleşik otoritesiyle bir yargıcın, tartışmalı durumlar sayısını sınırlaması gibi. Bir maaş ödenmesi, haftadan haftaya gıda ve barınak sağlamak değil; birey yaşlandıkça iyileşen ve bir emekli maaşıyla sonuçlanan bir yaşam biçemi ve bir aile durumu oluşturmak anlamına gelmiştir. Maaş tüketicisi için, herhangi bir ekonomik karşılık olmaksızın, yani, ekonomik süreç içinde kazanılmış olmayan ama, hükümet vergi ve resimleriyle bundan zorla çıkarılmış olan para karşılığında, metalar sağlar ve tüketim için kullanılır. Bu yüzden maaşlar dolaysız ya da dolaylı vergiler yoluyla, toplumun artı değerinin daha çok çeşitlenmesini temsil eder.

Etkin kapitalist, yardımcılarına aynı tarzda ödeme yapar ve kendisinin etkin olmaktan çıkması ölçüsünde, yardımcılarının yanısıra, işçi olarak değil de, memur ya da hizmetli olarak çok özel şekilde davrandığı tüm idare ajanlarına, vekillerine de ödeme yapar.

2. Özel Hizmetli: Aynı tarzda kendi yürütücü ajanlarını yaratanlar yalnızca devlet ve ekonomik girişimler değil, ama gerçek ekonomik sürecin yanısıra ( zellikle dolaşım alanında) gelişmiş olan tüm yeni birlikteliklerdir de. Çoğunlukla onlar bu "hizmetli ilişkisi"ni -önceleri kısmen benzeşimsel çizgilerde (haftalık ya da aylık ödeme, hizmet süresiyle ilgili anlaşmalar, çıkarma koşulları) yapılandırılmış olmakla birlikte- bir ücretli emek ilişkisi yaratmayan bir sözleşme aracılığıyla saptarlar. Hizmet ilişkisi, daha belirtik bir şekilde tr st ilişkisi

durumuna gelmesi ölçüsünde, daha sağlam biçimde oturma eğilimi gösterir. Az çok hiyerarşik bir norm olarak hizmet kuralı emek-sözleşmesinin yerini alır. Bu konum resmen doğrulanır ve işten çıkar-ma ancak özgül durumlarda, çoğu kez de yalnızca bir hakemin ya da bir yargıcın kararıyla mümkün olur.

Önceleyen gelişimin kısa bir dökümü bu tür bir yasal ilişkinin önemli ölçüde genişlediğini ve varlığı bununla düzenlenen insanlar sınıfındaki olağanüstü sayısal artışı ortaya koymaktadır. Hizmet sınıfı kesin teknik anlamıyla işçi sınıfının yanısıra ortaya çıkmıştır. "Hizmet sınıfı" anlatımı yalnızca ilkel bir teknik düzeyde olsa bile, gerçek emek sarfeden ve çoğunlukla aynı olarak ödeme yapılan "hizmet sınıfı"ndan temelli bir ayrımı belirtir. Üç temel biçim ayırdedilebilir; ekonomik hizmet (idareciler, vb.) toplumsal hizmet (genlik hizmetlerinin dağıtımçı ajanları) ve kamu hizmeti (kamusal, resmi ajanlar).

3. Bir Kasttan Bir Sınıfa: Geleneksel bakımdan bu yeni toplumsal katmanlar önceleri hem maddesel, hem de entelektüel bakımdan işçi sınıfına karşıt idiler. Çoğu kez burjuva orta sınıftan devşirildikleri ve onların maaşı, onların mülkiyet gelirini tamamladığı için, mülksüz sınıfla birlikte sınıflandırılmazlardı. Başlangıçta, sosyolojik bakımdan kast (papazlık kastı, entelektüeller, subay kastı, memurlar kastı) denilebilecek bir şey oluşturuyorlardı. Bu kastlar genel toplumsal çevreden, tikel niteliklerle ayrılmışlardı ve topluma karşıt olarak ortaya çıkmışlardı. Bu kastların karakteristik bir özelliği, onların toplumun tüm katları ve katmanlarına dek yayılmış olmasıydı; başkomutandan sıradan askere, kardinalden köy papazına, büro başkanından büro hademesine, vb. dek. Aynı kast ünü hem üst, hem de alt kademedekileri rütbe ve dışlayıcılık sevgisiyle doldurmakta ve onları bir bütün olarak halka karşıt duruma getirmektedir. Bu bakış açısından, tarihsel devrimler çok sık olarak bütün halkın yönetici bir kasta karşı savaşımının, ya da, farklı kastlar arasındaki üstünlük savaşımının (ruhani hiyerarşiye karşı laik-bürokrasi, askersüle karşı sivil) sonucuydular.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, hizmet sınıfı bir kast ile, bir sınıfın sınırındaydı. Faşizm yalnızca burjuvaziden ve köylülerden değil, ama bu kastlardan da, onların kast-gururunu gıdıklayarak ve onların üstünlük konumunu korumayı vaad ederek, destek sağlayabildi. Farklı ulu-

sal koşullara göre, totaliteryan devlet kendisini ilk kertede papazlar kastıyla (İspanya, *Dolfuss*) askeri ve bürokratik kastla (Almanya), entelektüellerle (İtalya), ya da yeni idarecilerle (komünizm) desteklemiştir. Enflasyon, para düzenlemeleri, bunalımlar, savaş ve yenilgi bu yarınsamaları yerle bir etmiştir.

En kısa döküm hizmet işlerindeki insanlar katmanının salt bir kast olmaktan çıkmış olduğunu ve gerçeklikte, kast tını bütünüyle ölmüş olmasa bile, bir sınıf durumuna gelmiş bulunduğunu -hizmet sınıfı biraz önce betimlenmişti- bizlere gösteriyor. Bunun yelerinin çoğunluğu pratikte mlkszleşmiştir; zira, onların kalıt aldığı mülkiyet bugün ya değersizleşmiştir, ya da, en azından toplumsal bakımdan anlamsızdır. Bu yüzden hizmet sınıfı yaşam biçemi bakımından, ykseklen işçi sınıfına yakındır ve sınırdadır, onunla kaynaşma eğilimi taşı-maktadır. Güçlü ekenomik girişimlerin (demiryolları, posta, su, aydınlatma ve enerji sunumu) ulusallaştırılması ve belediyeleştirilmesi kamu hizmetleri ile özel istihdam arasında, işçinin durumuyla hizmetlininki arasında bir köprü oluşturmuş ve bu köprüyü geçerken, kast tını ortadan kaybolmuştur. Bu olayların yakından incelenmesi ve politik bakımdan değerlendirilmesi, demokratik sosyalizmin sonuçtaki başarısı açısından azami önem taşımaktadır.

Öte yandan, sendikal savaşım işçi sınıfının geniş kesimler için, memurlarinkine benzer bir yasal statü kazanmıştır; sendikal sözleşme bir tür hizmet kuralı durumuna gelmiştir. Teknolojik devrimin bir sonucu olarak, makinelerin "hizmet görmesi"ni sağlayacak çok miktarda çalışma (iş) ortaya çıkmıştır ve sayısız mesleksen görev de, sanki bunlar kamu hizmetindeki konumlarımişcasına, giderek daha fazla sorumluluk gerektirmektedir.

zmlememiz, Marksist olduğunu ileri süren birçok kişinin toplumda sınıf oluşumunun gerçek incelenmesine ve en başta da, sınıfların süregen yeniden yapılanmasına, nasıl yüzeysel ve özensiz bir biçimde yaklaşığını gösteriyor. Bu olgusal altkatmanın, toplumsal temelin geçen yüz yılda bütünüyle dönüştürülmüş olduğu; Marx'ın *Kapital*'inde ortaya çıktığı (ve bilimsel olarak da, ortaya çıkmak zorunda bulunduğu) şekliyle işçi sınıfının artık var olmadığı apaçık ortadadır. Geriye yalnızca, komünistlere; yönetici gibi dünyaya sunulacak yeni kastın erk savaşımında kobaşı olarak, yahut da, onların anlama-

dığı ve sonuçta nefret ettiği, daha yüksek bir uygarlığı -Sovyet bürokrasisi ve hiyerarşisinin yeni yarattığı da içinde olmak üzere, tüm kast yönetimini hepten dışlayacak bir uygarlığı- ortadan kaldıracak bir dinamit olarak hizmet edecek olan, dar bir *déclassés* (sınıfsızlar) katmanını kalmaktadır.

VII. İDEOLOJİ VE KÜLTÜR

AMX ADLER, *Görünüm Olarak İdeoloji*¹

Marksizmin, yalnızca ekonomik ve ideolojik etkenler ikiliğinden hareket etmediği, ama ayrıca, tüm tarihsel gerçekliği tek başına ekonomik etkene bağlayıp, öte yandan da ideolojiye, tersine biçimde, salt ikincil bir fenomen olarak davranarak, bu sonuncusunu (ideolojik etkeni) değerden düşürdüğü, çok yaygın bir görüştür. Bu bakımdan, Marksizme çok sık yapılan itiraz, yani, onun ideolojiyi salt bir görüşümüne indirgedii itirazı, ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Marksizmin karşıtları tarafından esaslı biçimde savunulan bu görüş ancak çok dikkatli bir biçimde savunulabilir; çünkü bunun, Marx ve Engels'in belli açıklamalarına; onların canlı terminolojisiyle, okurda çok güçlü bir izlenim yaratan açıklamalara dayandığı ortaya çıkmaktadır. Marx ve Engels'in, iktisat ve ideoloji arasındaki ilişkiyi aydınlatmak için kullandığı iki ünlü imgeye yolmaya yapıyorum: Marx'ın, ideolojinin altyapısı ya da temeli şeklindeki ekonomik fenomenler tasarımı ile, Engels'in, ideolojiyi sık sık bir yansıma olarak karakterize etmesine. Birinci imge, ideolojinin bağımlı karakterini; ikincisi de, en başta onun yanılmalı doğasını özellikle betimler gibi gözükmektedir.

Ama, Marksizmin ideolojiyi gerçekdışı, ya da en azından, ekonomiden daha az gerçek olarak kabul ettiği şeklindeki bu görüş öylesine

saçmadır ki, Engels'in bunu şiddetle reddetmesi bütünüyle anlaşılabilir. Mehring'e 14 Temmuz 1893 tarihli ve maddeci tarih anlayışının sorunlarını tartıştığı mektubunda (Engels) Marksizmin, tarihte ideolojinin herhangi bir etki yaptığını yadsıması (görüşünü) "*eblehce bir düşünce*" olarak betimler. Aslında, Marksizmin, ideolojiyi salt bir yanılsama durumuna soktuğu şeklinde sık sık ileri sürülen bu iddia yalnızca, maddeci düşünce ve konseptlerin Marksizmin sosyolojik kuramına sokulmasının bir başka sonucudur. Bu ise, ancak bizim, Marksizmin maddecilikle bağlantısının, onun temeldeki anlayışının anlaşılması üzerinde feci etkiler yapmış ve hâlâ da yapmakta olduğu inancımızı pekiştirebilir. Çünkü, ancak maddecilik temeli üzerindedir ki, anlık bağımsız bir anlam taşımıyormuş gibi kabul edilebilir; zira o yalnızca fiziksel süreçlerin ürünüdür ve ilke olarak, fiziksel süreçlerin tam bir bilgisi, tüm bilinç fenomenlerin salt epifenomenler durumuna getirecektir.

Ama, Marx ve Engels'in yukarda anılan pasajlarda kullandığı anıştırmalar, -halihazırda bildiğimiz gibi, ekonomik fenomenlerin kendilerinin maddeci anlamda asla "maddesel" olmayıp, kesinlikle "zihinsel" bir karakter taşıdıkları olgusu bir yana- bırakılarak- ideoloji ile ekonomi arasındaki ilişkiye ilişkin böyle bir maddeci anlayışa hiçbir şekilde uygulanamazdı. Tersine, Marx ve Engels'in kullandığı imgeler, yalnızca, bunun keyfi bir bağımsızlık demek olmadığına işaret ederek, ideolojinin içkin ve özgül gerçekliğini kesin biçimde göstermek anlamına gelmektedir. Öyleyse, bu anıştırmalara daha yakından bakalım. Eğer Marx başlangıçta ekonomiyi toplumun temeli olarak betimliyorsa; bu canlı imgenin kendisi, ideolojinin ekonomiden daha az gerçek, ya da daha az etkili olduğu görüşünü dışlamaya yetse gerekir. Çünkü, yapılanması ne denli havalı ve narin olsa da, bir üstyapının bulunduğu yerde, hangi (üstü yapı) temel kadar gerçek değildir? Etkililik söz konusu olduğu ölçüde, bu anıştırma Marksizmin anlık'ı değersizleştirilmesiyle ilgili vulger-görüşün, daha çok aksini ima etmektedir. Çünkü, bir temel kendisi içinde bir amaç olarak değil, ama ancak, daha sonra onun üzerinde bir üstyapının yükseltilebileceği şekilde yapılandırılabilir. Kuşkusuz, bir proleter olmanın acınacak yazgısını çekmemiş olması kaydıyla, bir kişi gerçekte nerede yaşar? Bu yüzden, üstyapı bu yapının, anlam ve amacının başarıldığı kısımdır. Aynı şekilde, toplumsal

üstyapı toplumun, tarihsel eylemlerin şekillendiği kısımdır; ama bunlar, etkili olmak için, temelin sınır ve yetileri bazında ve içerisinde işlev görmek durumundadırlar.

Bu yüzden, bu anıştırma gerçekte, yalnızca, ideolojinin tarihsel etkililiği açısından ekonomiye bağımlılığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bunun anlamı; tıpkı bir üstyapının havada duramayacağı, önce onun üzerinde yükseltilebileceği bir baza gerek duyması gibi, düşünce ve görüşlerin de kendiliklerinden ortaya çıkamayacağı ve var olamayacağı; üzerinde kendilerini oluşturdıkları ve onunla ilişkili olarak, kısmen denklik, kısmen de tezat içinde alış-verişe oturdukları bir temele, insanların çalışma ve değişim ilişkileri içinde bir temele gerek duyacağıdır. Tikel olarak, tarihsel gelişme seyrinde bu ekonomik ilişkiler sınıf ayrımları ve uzlaşmazlıkları şeklinde farklılaştıkları ve böylece, adeta, temelle asimetrik duruma geldikleri zaman; ideoloji de, toplumsal yapı içindeki değişik yörelerin koşulladığı -bu olgu insan bilincinden ne denli çok gizlenebilirse gizlensin- benzeri bir sınıfsal görüş ve duygular çeşitliliği gösterir. Bu yüzden, bir üstyapı şeklindeki ideoloji anlayışı esas olarak, en başta Hegelcilerin durumunda olduğu gibi, düşüncenin öz gelişimine inanan tinsel metafiziğe karşı yöneltilmiştir; ama daha sonra, düşüncelerin bağımsız tezahürünü varsayan, ya da, onların katışıksız tinselliği içinde, her türlü dünyevi kusurdan özgürleşmeye inanan her türden idealist ya da entelektüalist tarih anlayışına karşı yöneltilir.

Ne var ki, Marksist temel ve üstyapı anıştırması, ideolojinin özerkliğinin salt yadsınmasından daha da derin bir anlam taşır. Bu imge her ikisi de gerçek bir yapının parçaları olduğundan, üstyapının temel kadar gerçek olduğunu açıklığa kavuşturması ölçüsünde; benim, ekonomik tarih anlayışının monizmi dediğim şeyin bir başka doğrulanışını sağlamaktadır: iktisat ve ideoloji kesinlikle farklıdır, ama aynı zamanda da, bunlar insan yaşamının tekil bir toplumsal kültürel sisteminin parçalarıdır.

Engels'in ikinci anıştırması da, -ki buna göre, ideoloji ekonomik koşulların tepkisi (refleksi) ya da yansımadır- yeterince tuhaf bir şekilde, çok insanın bu sözcüklerde yorumlamış olduğu şey, yani, ideolojinin böylelikle salt bir asli olmayan görünüm şeklinde karakterize edildiği anlamına gelmez. Bir tepke, tıpkı bir yansıma gibi, yalnız bir

görünüm değil, ama ayrıca da bir gerçekliktir. Seken top ya da yansıyan ışığın önu kesilebilir ve yansıyan imge aldatıcı da olabilir; ama yalnızca, kendisinin de bir gerçeklik olması nedeniyle. Yinelersen, bu anıştırma yalnızca ideolojilerin ekonomiye bağımlılığını vurgulama anlamına gelmektedir. Çoğunlukla, bu karşılaştırma; bu bağımlılığın, temel ve üstyapı imgesinin olduğundan çok daha güçlü olduğunu, çünkü onun yansıtılan yönün hesaplanabilirliği ya da belirlenebilirliği düşüncesine daha yakın bulunduğunu vurgulama (gibi), bir başka anlam daha taşır. ama, kesinlikle bu nedenle de, tepkenin gerçekliği daha da az bir soru durumuna gelir.

Dolayısıyla, ideolojinin Marksist anlamda, tarihsel gelişim içerisinde etkisiz ve asli olmayan bir şey olduğu söylenemez. Toplumsal grupların oluşmasında ve kolektif konseptlerin oluşumunda ideolojinin anlamını tartışmaya geçtiğimde, bu daha açık bir duruma gelecektir. Ama ideoloji, yine Marx ve Engels'de bulunacak, bütünüyle farklı bir anlamda görünüm olarak kabul edilebilir. Ne var ki, bu durumda o asli olmayan bir görünüm değil, ama tersine, günümüze dek tarihsel gelişmenin tüm aşamalarında önemli sonuçlar taşımış olan bir görünümdür. Bu görünüm iki farklı biçimde yer alır. Birincisi, sanki ideolojilerin bağımsız bir varoluşu ve özerk bir gelişim varmış gibi gözükür. Engels bu görüşü, Mehring'e, daha önce değinilen mektupta, büyük bir açıklıkla dile getiriyordu:

İdeoloji gerçekte, düşünür denilen kişinin bilincinde, ama sahte bir bilinçle götürülen bir süreçtir. Onu yönelten gerçek iticil güçler onun tarafından bilinemez olarak kalır; aksi halde, bu bir ideolojik süreç olmayacaktır. Bu yüzden o sahte ya da yalınsamalı itici güçleri anımsatır. Bu bir düşünce süreci olduğu için, bunun hem içeriğini, hem de biçimini katışıksız düşünceden, ya kendisinininkinden ya da öncellerininkinden çıkarsar. Düşünce tarafından yaratılış şekliyle incelenmemiş kabul ettiği salt kavramsal materyalle iş görür ve düşünceden bağımsız, daha uzak bir süreci aramaz. Gerçekten de bu ona apaçık gibi gözükür; çünkü o, düşünceyle dolayımlanmış olduğundan, tüm eylemi sonul biçimde düşüncede temelleniyormuş gibi görür. Tarihsel ideolog (burada tarihsel terimi yalnızca, politik, yargısal, felsefi, teolojik olan için kısacası, yalnız doğayı

değil, toplumu ilgilendiren tüm alanlar için, kapsamlı bir anlamdır bu yüzden, her bilimsel alanda kendisini daha önceki kuşakların düşüncesinden oluşturur, kendini izleyen kuşakların beyinlerinde de, kendi bağımsız gelişme çizgisini izlemiş olan bir materyale sahiptir. Kuşkusuz, onun kendisine ya da başka alanlara ait olan dışsal olgular bu gelişme üzerinde, ortaklaşa-belirleyici bir etki yapmış olabilir; ama varsayuma göre, bu olguların kendileri gerçekte yalnızca, kendisi en inatçı olguları mutlu bir biçimde sindirmiş olan düşünce sürecinin meyveleridir. Çoğu insanı her şeyden önce körleştiren de, politik oluşumların, hukuk sistemlerinin, her alandaki ideolojik anlayışların özerk tarihinin bu görünümüdür.

Bir felsefe, hukuk ya da sanat tarihinin, bilgince görüşler, hukuk anlayışları ya da sanatsal eğilimlerdeki değişikliklerin yalnızca bu kültürel formülasyonların doğasından çıkarsandığını gösterme amacıyla sunulduğu her durumda (Hegel'in parlak modeli izlendiği zaman, genellikle olduğu gibi), ideolojinin özerkliğine ilişkin böylesine sahte bir görünüm de kabul edilmiş olmaktadır. (Olağan şekliyle nitelendirildiği gibi) nesnenin iç mantığından bu tür bir çıkarsama, teslim edileceği üzere, bütünüyle yanlış değildir, çünkü entelektüel yaratmanın tüm bu alanları ... özdoğrulayıcı (kendi kendisini doğrulayan) zihnin formel bir yasallığına dayanır. Ama, zihnin yasallığının ürettiği tikel içerikler ve onlarla birlikte de somut sorunsallar, ister kabul edilsin, isterse tartışılır olsun, son kertede ancak, bireysel düşünürlerin almış olduğu, ya da, onların yaşam durumunun koşulları ve sınırlarıyla yadsınmış olan itkiler çerçevesinde anlaşılabilir. Kuşkusuz, ideolojik yaratmanın tarihi bu açıdan daha henüz yazılmak durumundadır.

Marx insanların kendi eylemleri çoğu kez, gerçek olanlardan bütünüyle farklı bulunan güdüler tahayyül ettiklerini ve tikel olarak onların kendi görüşlerinin, değerlerinin ve eylemlerinin ekonomik güdülenmesini bilmeyip, bunların bir dünya görüşüyle belirlendiklerine inandıklarını gözlemlediği zaman, ideolojiye farklı ve daha da geniş bir anlamda yollama yapmaktaydı. Marx bu durumu, aşağıdaki pasajda çok açık bir biçimde betimler:

Çeşitli mülkiyet biçimleri üzerinde, toplumsal varoluş koşulları

üzerinde, koskoca bir ayrı ve ideosenkratik duygular, yanılmalar, düşünme tarzları ve yaşam görüşleri üstyapısı yükselir. Bütün sınıf bunları kendi maddesel temellerinden ve buna denk düşen toplumsal ilişkilerden yaratır ve şekillendirir. Bunları gelenek ve eğitim yoluyla kazanan tikel birey, bunların kendi eylemlerinin gerçek güdülendirici güçlerini ve hareket noktasını oluşturduğunu tahayyül edebilir. ... Ve tıpkı özel yaşamda, bir kişinin kendisi hakkında düşündüğü söylediği şeyle, gerçekte olduğu ve dahası, tarihsel savaşımın içinde yaptığı şey arasında insanın bir ayırım yapması gibi; partilerin kendi gerçek doğa ve çıkarları (açısından ettiği) laflar ve kuruntular ile, onların kendileri hakkında, gerçeklik (açısından taşıdığı) anlayışlar (arasında) da bir ayırım yapmak gerekir. (Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i.)

Polilik Ekonominin Eleştirisine Bir Katkı'dan sık sık aktarılan şu pasaj da, tarihsel dönüşümleri ele almak bakımından, aynı düşünceyi dile getirir:

...Doğal bilimin kesinliğiyle belirlenebilen, üretimin ekonomik koşullarının maddesel dönüşümü ile, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onunla sonuna dek savaştıkları yasal, politik, dinsel, estetik ya da felsefi -kısacası ideolojik- biçimler arasında, her zaman bir ayırım yapılmalıdır.

Aynı sanı *Alman İdeolojisi'*nde de bulunmaktadır; burada bu, tikel olarak ilginç bir bağlamda tartışılır, çünkü burada Marx, yeniden dönmediği bir tarzda, ideolojinin toplumsal nedenlerini betimlemeye çabalar. Bilinen temel düşünceyi şu şekilde açıklayarak, işe başlar: "Gündelik yaşamda her dükkâncı, bir insanın kendisini varlık olarak (nasıl) sunduğu ile onun gerçekte ne olduğu arasında, nasıl ayırım yapılacağını çok iyi bildiği halde, bizim tarih yazımımız bu yalın anlayışa henüz ulaşmış değildir. Her evrede onun sözüne, onun kendisi hakkında söylediği ve tahayyül ettiği şeye inanır." Bununla birlikte Marx bu durumda kendisini, bu olguyu dile getirmekle sınırlamaz; ama bu görünümün kökenleri sorusunu da ortaya koymaya girişir. Bunun kaynağını, çok erken zamanlarda çoktan ortaya çıkmış olup, işbölümünün birincil biçimi diye nitelediği, toplumdaki temel bir ayrımlaşmada, bulur. *Alman İdeolojisi'*nde, bu anlatım toplumsal emeğin tarım,

sanayi ve. çeşitli dallara ayrımı, ya da, bu tür her bir çalışmanın, fabrikadaki iş bölümü gibi, uzmanlaşmış işçiler tarafından yapılan özgül, alt ayrımlanmış görevlere ayrımı şeklindeki, olağan anlamına sahip değildir. Burada kasdedilen şey, daha çok; oldukça erken zamanlarda, toplumsal yapı içerisinde yer alıp, tüm kol emeğinin tikel bir katmana dayatılmasını, oysa bir başka katmanın böylesi tüm emekten özgürleştirilmiş olmasını sağlayan bir çatlağa ilişkin tarihsel olgudur. Bu şekilde, bu sonuncu grup kendi entelektüel gereksinimlerini geliştirme ve doyumsatma özgürlüğünü ve boş-zamanı kazanıyordu. Netice, katışksız biçimde kol-emeği ile katışksız biçimde zihinsel emek arasındaki iş bölümüdür ve bu da, aynı zamanda, toplumsal yapının iki farklı sınıfa ayrışımını getirir. Böylece, tikel bir toplumsal yaşam-koşuluna ulaşılır ki, burada, aynı zamanda da yönetici sınıf olan, zihinsel bakımdan etkin sınıfın düşünce ve görüşleri artık toplumun bütün gerçekliğini değil, yalnızca, bu sınıfın kendisinin bilinçli ve daha da çok, bilinçsiz gereksinimlerine denk düşen kısmını yansıtır. Yine de, gerçekliğin bu kısmı yönetici sınıfın bilincinde, bütünü anlamını taşır ve tümel kuramsal ve ahlâki düşünceler biçimini korur.

Emeğin maddesel ve zihinsel emek arasında ayrıştığı andan başlayarak, *Alman İdeolojisi*'ne göre, "*Bilinç gerçekte, var olan pratiğin bilincinden başka bir şey olduğunu tahayyül edebilir, gerçek herhangi bir şeyi düşünmeksizin, bir şeyi gerçekte düşünebilir; bu andan başlayarak bilinç kendisini dünyadan özgürleştirebilir ve 'katışksız kuram'ın, teolojinin, felsefenin, ahlâğın, vb. yapılandırılmasına geçebilir.*" Bilincin içeriklerinin onların, çatışmaya girmiş oldukları, temeldeki toplumsal temelden bu ayrılığı mümkün duruma gelmiştir; "...çünkü, işbölümüyle birlikte, zihinsel ve maddesel etkinliğin, dinlenme ve çalışmanın, üretim ve tüketimin farklı bireylere düşmesi olanağı ve gerçekte gerçekliği, yaratılmış olur ve bunlar arasında çelişkiden kaçınma olanağı da, bir kez daha, iş bölümünü aşmaya bağlıdır."

Bu hareket noktasından, Marksizm tikelde burjuva toplumun ideolojisinin sahte bir bilinç olduğunu, çünkü onun kendisini, henüz gerileme içinde olmadığı sürece, tümel bir toplumsal-anlayış olarak sunduğunu gösterebilir. Gerçekten de, taşıyıcılarının kendilerini kandırmaları ve (ayrıca), bu ideolojiyi halk kitlesini aldatmakta kullanmaları bakımından, bu iki anlamda da sahtedir. *Alman İdeolojisi*

şöyle devam eder:

... Devamla, iş bölümüyle birlikte, tikel birey ya da ailenin çıkarı ile, toplumsal etkileşim içine girmiş olan tüm bireylerin komünal çıkarı arasında bir çelişki ortaya çıkar; ve bu komünal çıkar yalnızca "tümel" in temsilinde değil, ama, emeği ayırmış olan bireylerin karşılıklı bağımlılığı olarak, başlangıçta gerçeklikte de var olur. Kesinlikle, tikel ve komünal çıkarlar arasındaki bu çelişkiden ötürüdür ki, komünal çıkar bireyin ve bütün toplumun gerçek çıkarlarından ayrı olarak, devlet gibi, yanılmalı bir topluluk şeklinde bağımsız bir biçim alır; ama her zaman, can ve kan bağları, dil, daha geniş bir işbölümü ve her aile ve kabile topluluğu içinde sunulan başka çıkarların gerçek temeli üzerinde ve tikel olarak (daha sonra göstereceğim gibi), halihazırda işbölümü tarafından oluşturulmuş olup, böylesi her insan grubunda ortaya çıkan ve birisi tüm öbürlerine hakim olan sınıflar temelinde. Bundan şu çıkar ki, devlet içerisindeki tüm çatışmalar, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki savaşım, oy hakkı savaşımı, vb. çeşitli sınıflar arasındaki gerçek savaşımın verildiği yanılmalı biçimlerden başka bir şey değildir. Kesinlikle, bireyler, kendi açılarından kendi komünal çıkarlarıyla uyuşmayan kendi tikel çıkarlarını, yalnızca bunu gözettikleri için; bu sonuncusu (komünal çıkarları) onlara "yabancı" ve onlardan "bağımız", ayrı ve özgül bir "tümel" çıkar olarak temsil edilir, ya da alternatif bir biçimde, bunların demokraside olduğu gibi, bu uyum durumunda birbirleriyle karşı karşıya gelmesi gerekir. Öte yandan, bu pratik savaşım gerçek ya da yanılmalı komünal çıkarlara karşı olan özel çıkarların, devlet biçimindeki yanılmalı "genel" çıkar aracılığıyla, sürekli düzenlenmesini ve müdahaleyi de gerekli kılar.

Sınıflı toplum içerisindeki bir genel çıkar ideolojisinin yanılmalı karakterinin bu çözümlemesine geri dönmek gerekli olacaktır. Her durumda, bir genel çıkar ideolojisinin bu "görünümü" nün hiç de anlamsız ya da gerçek dışı olmayıp, tersine, tarihin en güçlü ve yazgısal gerçekliklerinden biri olduğu zaten apaçıktır. Özetle, ideolojilerin görünümüne ya da yansımalar şeklindeki karakterizasyonunun; yalnız

bunları gereksiz ya da ilintisiz şeyler olarak bir yana atmanın bir yolu olmayıp, bunların yüzeysel görünüşleri ve özellikle de, bunların taşıyıcılarının bunlara ilişkin olarak sahip olduğu bilinçli imgeler düzeyinde kalmama, ama bunların ortaya çıktığı ve içinde gerçek anlam ve sınırlarının bulunduğu nesnel toplumsal ilişkilerin çözümlemesine doğru ilerleme (şeklindeki) eleştirel bir meydan okuma olduğu söylenebilir.

Üstelik, Engels'in kendi açıklamalarına göre bile, ideoloji, salt anlamsız bir görünüm ya da tepke şeklinde öylesine az düşünülmüştür ki, o (Engels) sık sık ideolojinin ekonomiye tepkesine ve bunların karşılıklı eylemine yollama yapar. Bir sosyalist akademisyene (J. Bloch) 21 Eylül 1890 tarihli mektubunda, şöyle demektedir:

Ekonomik durum temeldir; ama üstyapının çeşitli ögeleri -yani, sınıf savaşımının politik biçimleri ve bunun sonuçları: başarılı bir çatışmadan vb, sonra muzaffer sınıfların getirdiği anayasalar, yargılama biçimleri ve hatta, bütün bu güncel savaşımın katılanların beyinlerindeki tepkeleri, politik, yargısal, felsefi kuramlar, dinsel görüşler ve bunların, dogma sistemler şeklinde daha da geliştirilmesi- de tarihsel savaşımın akışı üzerinde etki yapar ve birçok durumda da, bunların biçimini belirlemede baskın çıkar. Bütün bu ögelerin (öyle) bir etkileşimi söz konusudur ki, burada, sonsuz bir rastlantılar yığını ortasında, (...) ekonomik hareket sonunda kendisini gerekli olarak kabul ettirir.

Benzer biçimde, 25 Ocak 1894'de Heinz Starkenburg'a yazılan bir mektupta, Engels şunları söyler:

Politik, yargısal, felsefi, dinsel, yazınsal, sanatsal, vb. gelişme ekonomik temele tepki gösterir. Başka her şey yalnızca edilgen bir sonu olduğu halde, ekonomik durum neden, biricik etkin (öge) değildir. Daha çok; sonunda kendisini hep kabul ettiren ekonomik zorunluluk temelinde bir etkileşim söz konusudur. (...) Bu yüzden, insanların zaman zaman uygun biçimde tahayyül etmeye çabaladığı gibi, ekonomik durum otomatik bir sonu üretmez. Hayır. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar; (ama) ancak, bunu koşullayan verili bir çevre içinde ve haliha-zırda var olan, güncel ilişkiler -bunlar arasında, başka, politik

*ve ideolojik ilişkiler tarafından ne denli etkilenirlerse etkilen-
sinler, ekonomik ilişkiler sonunda belirleyici olanlardır; bunlar
dokuyucu ve tek başına, bir anlayışa götüren ipliği oluşturu-
lar- temelinde, bunu yaparlar.*

Engels zaman zaman yukardaki -politik fenomenleri (politik bi-
çimler, anayasalar, vb.), kesinlikle dahil oldukları söylenen ideolojik
tepkeler arasına katmadığı- ilk pasajda olduğu gibi, mektuplarındaki
bu pasajlarda kendisini puslu bir şekilde dile getirmiş ve bir seferinde,
yalnız, tüm toplumsal öğelerin etkileşimine ve başka bir seferinde de,
yalnızca ekonomik temel üzerindeki etkileşime yollama yapmış olsa
bile, yine de, ana düşünce açık bir biçimde formüle edilmiştir: İdeolo-
jinin, toplumsal sürecin yasalığındaki tözsel ve asli bir öge olduğu.

MAX ADLER, *Sosyalizmin Kültürel Amaçları*²

Sosyalizm, entelektüellerin tinsel bir yakınlıkla çekimine kapılma-
sının muhakkak olduğu, iki biçimde ortaya çıkmıştır. Birisi; entelektü-
ellerin ne kendilerini dışlayabildikleri, ne de karşı çıkabildikleri, ger-
çek topluluk yaşamını ilk kez mümkün kılacak bir toplumun aktüel
gelişmesidir. Ötekisi ise, onların karşı çıkabilseler dahi, gözardı ede-
meyecekleri, var olan bir kuramdır. Bu iki karakteristik, daha önceleri
sosyalizmin katışıksız biçimde bir işçi hareketi, bir ekmek ve yağ so-
rusu gibi gözükmesini sağlayan sahte görünümü paramparça eder.
Sosyalizmin temelde bir işçi hareketi değil, bir kültürel hareket oldu-
ğunu ileri sürmek artık paradoksal değildir. Bu kültürel gelişmenin an-
lamı sosyalizmin, işçi sınıfı hareketiyle yeni bir kültüre ulaşacağı; işçi-
lere kültür getireceği ve onların etkinlikleriyle ilerleyeceğidir.
Sosyalizmin, kendisini işçi sınıfı bilincine sökülmez biçimde yerleştir-
me konusundaki dikkate değer gücü kesinlikle, onun, salt işçinin duru-
munu iyileştirmek değil, ama onun bir işçiden, yani yalnız yaşamak
için çalışması gereken bir adamdan başka hiçbir şey olmama durumu-
nu ortadan kaldırmak da istemesinden ileri gelmektedir.

İşçi sınıfı hareketi yalnızca proletaryanın, kapitalizm tarafından da-
yatılmış emeğinden özgürleştirilmesini değil, ama aynı zamanda, bil-
hassa özgür girişimci çalışma anlayışının -ki burada o, toplumun

kendi gereksinimlerini doyumsatmasının ekonomik ve örgütsel aracı olarak pek değil, ama yalnızca, bireyin "kendi gündelik ekmeğini" zavalı bir biçimde "kazanma" aracı olarak görülür- acınacak ideolojik baskısından özgürleştirilmesini de dile getirir. Bize bugün böylesine tanıdık gelen, insanın yaşamak için çalışması gerektiği düşüncesi Hristiyanlık bile; İncil'in, çalışmayı insana yönelik bir beddua olduğunu ilan etmesine karşın, emek meziyetini dinsel bir yükümlülüğe dönüştürmüştür- çalışmaya ilişkin bu gerçek köle görüşü, bir gün, sağlıklı bir kültürde hiç düşünülmemeyecektir. Yaşamak için soluk almanın gerekli olduğunu söylememiz gerekiyor mu? Apaçık olan şeyi tartışarak zaman harcamayalım: çalışma toplumun apaçık bir varoluş koşuludur, "insan ile doğa arasındaki materyal değişiminin genel koşulu, insan yaşamının sonrasız doğal koşuludur"³ ve tam bu nedenle de, şimdi olduğu gibi, bunu mümkün kılan bir ekonomik gelişme düzeyine ulaşıldığında, toplum tarafından planlanması ve onun üyeleri arasında dağıtılması gerekir. Yurttaşlarımızın ezici bir çoğunluğu küçük, sefil konutlarda yaşadıkları, ya da, kendi işyerlerinin pis havası içinde aşırı ölçüde çalışarak tutsak edildikleri için ve mutlu bir azınlığın bütün bir yıl gezinip dinlenebildiği deniz ve dağların temiz havasından, hasta ya da yeni yeni iyileşen birçok kişi hiç yararlanamadığı için, uzun bir zamandır tam anlamıyla böyle olmasa bile; havanın komünal bir mal olduğunu, herhalde tahayyül edemeyiz. Ve bu zorunlu asgari temiz havanın herhangi bir kimseden, yasa ya da toplum eliyle çekilip alınabileceği nasıl düşünülemezse; insanların, kendi yaşamlarını "kazanma"larına izin verecek bir işe sahip olmadıkları için, ertesi günü nasıl yaşayacaklarını bilmemeleri de düşünülmeyecektir ve zaten şimdiki durumun, ülküntü verici ölçüde doğal olmayan karakterini yalnızca dışsal gözlemle değil, kişisel deneyimle kavramayan bir kimse için de bu halihazırda bile düşünülemez.

Bir işçi sınıfı hareketi olarak anlaşılan sosyalizmin gerçek anlamı, bu çalışma (iş) anlayışını ve bu tür işçiyi tarihten silmektir ve bu da, derin bir anlayışa ve göz kamaştırıcı bir görüntü derinliğine dayalı olan bir kültürel anlamdır. Bu anlayışta, işçinin köleleştirilmesinin sonul biçimi, "sınıfların ve bu yüzden de, sınıfsal yönetimin varoluşunun dayandığı" ekonomik temelin kaldırılmasıyla, sonul kurtuluş için savaşımlar verir. *"Emek bir kez özgürleştirildiğinde, her insan bir işçi*

*durumuna gelir ve üretken emek, tikel bir sınıfın karakteristiği olmak-
tan çıkar"* ⁴ Bu yüzden sosyalizm, her iki sınırını da aşmak amacıyla
yalnızca bir sınıf hareketi ve bir işçi hareketi değildir ve bu tinle, ken-
disini gerçekten esinlendirdiği her işçide, bir özaşkınlık oluşturur. Bu
andan başlayarak, o (işçi) artık kendisini salt bir işçi olarak duyumsa-
maz. Onun zihni, kendi dikkatini daha iyi bir geleceğe yönelten umut-
larla dolu duruma gelir ve salt bir işçi sınıfı çıkarının sağlayabilece-
ğinden çok ötede, daha zevkli bir varoluş ve daha zengin bir yaşam
içeriğine yönelik tüm başka çıkarlar da canlandırılmış olur. Gerçekten
de, sosyalizm en başta sendikalar ve politik örgütler aracılığıyla, işçi
sınıfı çıkarlarını coşkulu bir biçimde temsil etmekle birlikte; bu yal-
nızca, şairin "Biz Tanrı'nın gazabıyız, proletaryayız" (Freiligrath)
dediği gibi, negatif bir çıkarın öfkeli bilincidir.

Biçim ile içerik arasında ayırım yapabilen bir kimse sosyalizmin
biçim itibariyle bir sınıf hareketi olmakla beraber, içerik itibariyle,
onun salt bir sınıf çıkarı uğruna çaba harcamadığını, ama artık insanlı-
ğın genel kültürel çıkarlarını, yalnız kendi özgül çıkarlarının ideolojik
bir deklarasyonu olarak formüle etmeyen bir sınıf hareketinin tarihteki
ilk büyük örneği olduğunu açıkça görecektir. O kendi sınıfsal çıkarla-
rına ; ancak emeğin köleleştirilmesinin kaldırılmasından sonra, genel
kültürel çıkarlar zafere ulaşırsa, ulaşabilir. Toplumsal yasalarının me-
kanizması öyledir ki, kültür ilerlemesine her zaman onun ayrıcalıklı
yararlanıcıları katmanına karşı savaşım ile ulaşılacak gerekmiştir. Kül-
türel çıkarlar, başlangıçta, bunların yararından uzak tutulanların özel
çıkarları olarak ortaya çıkıp gerçekleştirilir. Yalnızca, bir sınıf bu şe-
kilde kendi çıkarları olarak belli erekler adına savaşmaya çağırılmış
olduğu için, bundan bu ereklerin, eğer bunlar genel bir kültürel anlam
taşıyorlarsa, yalnızca bu sınıf için değerli olduğu sonucu çıkmaz. Ve
amacı, sınıfların ekonomik farklılaşmasının kesinlikle olanaksız olaca-
ğı bir toplumu yeniden yapılandırmak ve böylece, hakikaten evrensel
bir kültürün ekonomik temellerini atmak olan proletarya hareketi gibi
bir sınıfsal hareket için, durum nasıl olur da böyle olmaz!..

Dolayısıyla, sosyalizmin muzaffer olacağı dünya ancak, mutlak
ortak çıkarın saptanıp, korunulacağı bir dünya olabilir; burada, Komü-
nist Manifesto'nun ünlü deyişine göre, "her bir kişinin özgür gelişimi,
herkesin özgür gelişiminin koşuludur." Ve eğer, bir sınıf hareketi ol-

makla birlikte, kendi tarihsel eylemiyle kendi sınıf karakterini aşmak konusunda ilk olma ayrımını ileri süren hareket kesinlikle zamanımızın sosyalist işçi hareketi ise, o bu iddiayı kendi taraftarlarının moral edinimleri açısından ortaya atmaz (işçileri moral bakımdan iyileştirme konusunda, sosyalizm kadar etkili hiçbir şey bulunmadığı doğru olmakla birlikte); ama betimlemiş olduğum gibi, bu sınıfsal hareketin tikel doğasından dolayı, bizim bütün yaşamımızı korumak için ortak çıkarın toplumsal örgütlenmesine ulaşmayı ivedi ve ayrıca da gerçekleştirebilir kılan bir teknolojik ve ekonomik gelişme aşamasında bu mümkündür ancak -ve bugün, bu aşamaya ulaşılmıştır. Friedrich Engels'in bir kuşak önce, *Anti Dühring*'te, yazdığı şey, giderek daha açık bir duruma gelmiş bulunuyor: "Toplumsal üretim aracılığıyla, toplumun tüm üyeleri için maddesel bakımdan yalnızca yetkin biçimde yeterli ve sürekli biçimde iyileşir olmakla kalmayıp ayrıca onların fiziksel ve zihinsel becerilerinin bütünüyle özgürce gelişmesi ve uygulanmasını da güvenceleyen bir varoluş sağlama olanağı, ilk kez olarak şimdi mevcuttur; ama mevcuttur."

Öyleyse, bir işçi sınıfı hareketi olarak sosyalizmin tarihsel ve kültürel karakteri budur. Bu (sınıf ve işçi hareketi) konseptlerin, yollama yaptıkları toplumsal düzenlilikler konusunda, ya da, işaret ettikleri gelişme eğilimleri konusunda hiçbir şey bilinmediği sürece ürettiği yanıltıcı görünümünden bir kez kurtulduğumuzda, sosyalizm entelektüeller için üçüncü bir belirleyici anlam ortaya çıkarır. Çünkü, anlaşılmadıkları sürece, bu konseptlerin karışıklık değilse bile, ayrılma ve ilgisizlik için bir güdü sağlaması muhakkaktır. Entelektüellerin kültürel çıkarları ile kendisine kapanmış bir sınıf olarak işçi sınıfının salt çıkarları, insanca bir varoluş için çok genel bir iddia dışında, çok az ortak şeye sahiptir. Ama bir kez bu hareketin tarihsel işlevi kabul edildiğinde, kapsamlı ve esinlendirici bir ortak erek de ortaya çıkmış olur. Artık hatasız bir biçimde açık duruma gelir ki, sosyalizmin kendisi zamanımızın bu büyük kitle hareketinin ereği değildir, onun uğruna istenilen bir amaç değildir. Bu ne tür bir ideal olacaktır -üretimin toplumsallaştırılması ve tüketimin düzenlenmesi? Bu yalnızca maddesel ve entelektüel yönlerinin tümü bakımından, toplumun daha yüksek düzeyde örgütlenmesine ulaşma aracıdır. Teslim edildiği üzere bu, geçmişin ütopyik sosyalistlerinden farklı olarak bizim, pratik gerçekleşmesi için

ve akıllı insanal varlıklara bağılı olup, en mantıklı ve en uygun biricik (araç) olarak görmediğimiz bir araçtır; onun başarısının ekonomik güçlerin gelişme aşamasıyla zorunlu kılınmış olduğunu ve kendisi konusunda bilinçli duruma gelmiş olan tarihsel sürecin bu aracı kullanması gerektiğini ve kullanacağını kabul ediyoruz.

Kendisini burjuva düşüncelerinden kurtarmakta böylesine güçlük çekmiş olan entelektüel, başlangıçta bu araca (kapitalist ekonominin ve dolayısıyla, burjuva toplumun ortadan kaldırılmasına ürkeklik, hatta korkudan ötürü karşı çıkabilir; ama tüm üreticiler için, hakiki bir eğitim, uygarlık ve yaşam coşkusu sağlama ereğiyle anlaşımadan edemez. Üstelik -ve bu, yapay biçimde edinilmiş çıkarların (ilgilerin) böylesine çok sayıdaki kabuğundan çıkarılmaya gereksinim gösteren özdür- entelektüeller temel olarak, bu ereğe yalnızca ulaşma konusunda bir çıkara (interest, ilgi) sahiptirler; ona nasıl ulaşılacağı konusunda değil. Bunun anlamı; bizatihi entelektüellerin, entelektüel çıkar (ilgi) ve etkinlikleri, ömür boyu süren bir uğraş durumuna gelmiş olan ve kendi özkorunumları da, yalnızca, kendi fizik varoluşlarının korunmasını değil, ama ayrıca, entelektüel çalışma için gerekli huzur ve özgürlüğü ve bunlardan tam olarak yararlanma olanağını da gerektiren insanlar olarak, sosyalizmin kullandığı araçların burjuva toplumun varoluşunu -bunun onların kültürel amaçlarını güvencelemesi kaydıyla- tehdit etmesi durumunda, bütünüyle ilgisiz kalabileceklerdir. Burjuva toplumda böylesi amaçlara ulaşılmamış olduğu, entelektüel uğraşların yaygın ve sürekli artan yoksulluğundan da anlaşılmaktadır; ayn zamanda, tinsel benliğin, satılığa çıkarılması olmasa bile, köreltilmesini de getirdiği için, katışıksız biçimde kol uğraşlarından daha büyük olan bir yoksulluktan da bu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, hadizatunda entelektüeller, kendi tümel kültürel erekları için yalnızca bir araç olarak görmeye başladıkları zaman, burjuva toplumu korumaya hiçbir ilgi göstermezler.

Bir yanlış anlama olmasın. Ben girişimciler ya da kapitalistler olarak kendi entelektüel çıkarları (ilgileri) bakımından bile burjuva toplumla kuşkusuz bütünüyle bütünleşmiş olan entelektüellerden de; kendi mesleklerinin sonucu olarak, kendilerini var olan sistemin savunucuları olarak gören, ya da en azından, gerçeklikte burjuva sınıfın ücretli askerlerinden bir kalem ötede olmalarına karşın, aynı çıkarlara

(ilgilere) sahip olduklarına inananlardan, örneğin hükümet memurlarından, yargıçlardan, devlet savcılarından, vb. da söz etmiyorum. Ancak, entelektüellerin sosyalizme gerçek, tümel, içsel ilişkisi olânağına ilişkin bir karşı örnek olarak insanların anmak istediği koskoca bir grup bu entelektüeller, yalnızca özel toplumsal konumlarıyla ayırd edilirler; oysa sayı ve gerçek entelektüel etki bakımından bunlar, serbest meslekler ve orta kademe memurlar kitlesi içinde kaybolup giderler. Bu geniş aydınlar çevresi, Kautsky'nin bir zamanlar ileri sürdüğü gibi, proletaryanın sınıfsal çıkarlarıyla, belki de doğrudan ilgili olmayabilir; ama onlar kapitalist sömürde doğrudan bir çıkar sahibi de değildirler. Dolayısıyla, onlar *"ne mülkleri gereği, ne de meslekleri gereği, kapitalist sömürüyü desteklemek zorunda kalacaklardır."*⁵ Gerçekten, daha da ileri gidebiliriz: onların yaşam koşullarının sonucu olarak, -onların maddesel çıkarlarının verdiği itki bir yana bırakılırsa- onlar burjuvazi ile proletarya arasında kararsız bir denge oluştururlar ve gerçek kültürel sorunların etkisini yaşar yaşamaz da, bu sonuncusuna (proletaryaya) yönelmeleri muhakkaktır. Karl Renner bu ilişkiyi çok açık ve çok iyi bir şekilde göstermiş bulunuyor. O bu çevrelere, çok yerinde olarak, ticari, teknik ve ekonomik bir öğrenime sahip olup, kendi kendilerinin idarecileri olan ve gelirlerinin yarısı, pekâlâ kendi emeklerinin karşılığı olarak kabul edilebilecek kimi büyük girişimcileri bile katmaktadır. Renner, hem mülk sahibi, hem de işçi olan, ama bir uçta ya da öbüründe olmayan bütün bu entelektüel katmanlardan söz eder; onların, *"sonunda nereye giderse -ister, onların mülk sahipleri olacakları bir mülkiyet rejimine, isterse, tüm emeğin dürüst bir ücrete değer olduğu ve her yüksek becerili emekçinin de becerili bir ücrete değer bulunacağı ve onların her durumda, isteyerek işbirliği yapacakları bir topluma, bir emek rejimine- gitsin, barışçıl, ısrarlı bir kültürel gelişme"*⁶ dışında, bütünüyle tek biçimli bir ekonomik sınır çıkarına sahip olmadıklarını söyler. .

*) Yapılan yeni derleme nedeniyle, girişteki dipnotların no. ve ilgili yollamalarında zaman zaman değişiklik yapılmak zorunda kalınmıştır. -
çn.

1) Bkz. Otto Bauer'in makalesi, s. 52-55. Boudin 1907'de *Karl Marx'ın Kuramsal Sistemi* başlıklı bir kitap yayımladı (1967'de yeniden basıldı) ve burada, Böhm-Bawerk, Bernstein ve başkalarının formüle ettiği eleştirilere karşı, Marx'ın kuramını savundu. Kitabı Almancaya çevrildi ve az ilgi çektiği ABD'den çok, Avrupa'da daha fazla tanındı. Birkaç yıl sonra, Moudin Avrupa'daki kimi Avusturyalı-Marksistleriyle karşılaştı ve muhtemelen o zaman onları bu isimle anmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Amerikan Sosyalist Partisi'nin gerilemesiyle birlikte, Boudin parti siyasetinde etkin olmaktan çıktı, ama Marksizm ve sosyalizm üstüne yazmayı sürdürdü ve Avusturyalı-Marksistlerle birlikteliğini korudu. Çok daha sonraları, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, geçmiş yüzyılda Marksizmin gelişimi üstüne tamamlamayı umduğu bir kitap konusunda Friedrich Adler'le çok yoğun biçimde yazıştı ve bir mektubunda (28 Şubat 1951), nostaljik biçimde şöyle diyordu: "... Altın Çağımızı bu yüzyılın ilk onyılının unutulmaz döneminde yaşadığımıza hâlâ inanıyorum." Aynı mektupta, Otto Bauer'in makalesine ve "Avusturya-Marksizmi" terimini buluşuna da değinmektedir.

2) Bkz. Julius Braunthal, *History of the International*, c. ii (1967), s. 230-6, 264-5. Bu lakap Üçüncü Enternasyonal temsilcilerince verildi. Şubat 1921'de Viyana'da, Friedrich Adler'in sözleriyle "geleceğin Enternasyonal'ini örgütlemeye" çalışma amacıyla, Sosyalist Partilerin Uluslararası Çalışma Birliği olarak bir konferansta oluşturuldu ve bir sosyalist-partiler kongresinin İşçi ve Sosyalist Enternasyonal'i yaratma kararı aldığı 1923 Mayıs'ında Üçüncü Enternasyonal'le işbirliği kurmayı başarmayarak, yeniden dağıldı.

3) Bkz. Martin Jay, *The Dialectical Imagination: The Frankfurt Institute of Social Research, 1923-1950* (1973).

4) Bkz. aşağıda s. 18-20

5) Jay, *agy*, s. 14

6) Özellikle bkz. Otto Kahn-Freund'un girişiyle, *The Institutions of Private Law and Their Social Functions* başlığı altında bir İngilizce çevirisi yayımlanan (1940), Karl Renner'in ana çalışması.

7) Avusturyalı-Marksistler hem toplumsal psikoloji, hem de psikoanalizle ilgileniyorlardı (bu ikincisine, görece daha az dikkat göstermekle birlikte). Bununla birlikte, Alfred Adler Viyana sosyalist kent-konseyninin eğitsel yönetiminde birkaç yıl çalıştı ve okul reformu ile yeni öğretim yöntemleri konusunda, *Der Kampf*'ın ilk sayılarına bir dizi makale yazdı. Avusturya-Marksizminin toplumsal psikoloji ile ilişkisi üstüne, Paul La-

zarsfeld kendi otobiyografik denemesi olan "Toplumsal Araştırma Tarihi'nde Bir Episod: Bir Anı"da (*The Intellectual Migration: Europe and America 1930-1960* içinde, edt. Donald Fleming ve Bernard Mailyn. 1969, s. 270-337) kimi ilginç gözlemlerde bulunmuştur. Lazarsfeld'in erken çalışmalarını, sosyalist öğrenci hareketine katılımı ve Avusturya-Marksizmiyle ilişkisi etkilemiştir; gençlerin meslek seçimine ilişkin incelemesinin (*Jugend und Beruf*ta yayımlandı, 1931) toplumsal katmanlaşmanın önemini vurguladığını ve "işçi-sınıfı gençliğinin sorunlarına ayrı bir dikkat verilmesi çağrısı yaptığını" belirtir; oysa bu sırada *Der Kampf*a yolladığı makaleler "görünür bir Marksist tat" taşıyordu. Lazarsfeld ayrıca ünlü Marienthal taramasına nasıl girdiğini de anlatır: "Anımsayamadığım nedenlerle, bir boş zaman incelemesi yapmakla ilgileniyordum ve bunu, Sosyalist Parti'nin bir önderiyle, Otto Bauer'le tartıştım. O, amansız bir işsizlik sırasında boş-zaman sorunlarını incelemeyi şaşkınlık kabul ediyordu ve bu yeni konuyu öneren de o oldu..." İnceleme Maria Jahoda, Paul F. Lazarsfeld ve Hans Zeisel imzasıyla, *Die Arbeitslosen von Marienthal* başlığı altında yayımlandı (1932) ve yakın zamanlarda da bir İngilizce çevirisi çıkmış bulunmaktadır.

8) *Der Kampf* W. Hausenstein'in toplumsal sanat tarihi üstüne çeşitli makalelerini yayınladı; ama ayrıca, eğitim, kitaplıklar ve müzeler tarihi üstüne (tikel olarak Robert Danneberg'in yazdığı) ve genel yazınsal ve kültürel hareketler konusunda, birçok katkı da yayımladı.

9) *Der Kampf*, xiii (1920), s. 136-41, 224-7.

10) Örneğin bkz. Carnap'ın *Logische Aufbau der Welt* başlıklı çalışmasına ilişkin incelemesi, *Der Kampf*, xxi (1928), s. 624-6 ve Mannheim'in *Ideologie und Utopie* başlıklı çalışması üstüne incelemesi, *Der Kampf*, xxiii (1930), s. 227-32.

11) İngilizce çeviri: "Ampirik Sosyoloji: Tarihin ve Politik Ekonominin Bilimsel İçeriği"; Otto Neurath, *Empiricism and Sociology* içinde, edt. Marie Neurath ve Robert S. Cohen (1937), s. 319-421.

12) *Agy*, s. 349

13) "L'Ecole de Vienne et la philosophie traditionnelle" başlıklı denemesinde Morits Schlick Neurath'ın radikalizmini şiddetle eleştiriyordu; ama Carnap daha elverişli bir yatkınlıkta görünmektedir ve Neurath'ın, 1920'ler ile 1930'lardaki politik görüşlerinin, kendisinin de görüşleri olduğunu söylediği bildirilmiştir. Bkz. Marie Neurath ve Robert S. Cohen, *agy*, s. xiii. Ayrıca bkz. Carnap'ın entelektüel otobiyografisi, P.A. Schilpp (edt.), *The Philosophy of Rudolf Carnap* içinde, (1963), s. 23-4.

14) Max Adler'in öteki düşünürlerle ilişkilerini ayrıntılı biçimde saptamak zordur; çünkü, 1937'deki ölümünden az sonra, ailesi Nazi korkusuyla, ellerindeki bütün notları ve yazışmaları yok etmiştir.

15) Ama onun etkisi, daha sınırlı bir şekilde, günümüze dek sürmüştür ve Avusturya sosyalist hareketinin bir kısmı hâlâ "Avusturyalı-

Marksist" olarak kabul edilebilir. 1950'deki ölümünden birkaç yıl önce yazılmış olan iki denemeye önsözünde, Renner bu çalışmanın "genç sosyalistler kuşağını, araştırma ve öğrenimleriyle, Avusturya-Marksizmi okulunu daha da geliştirmeye yönelteceği" umudunu dile getiriyordu. Karl Renner, *Wandlungen der Modernen Gesellschaft* (1953), s. 13

16) Bkz. aşağıdaki denemesi, s. 52-5

17) Avusturya-Marksizminin daha reformist kanadına ait olan Karl Renner birkaç yıl sonra, Jacques Freundlich'le yazışırken, eski yoldaşlarından kimileri üstüne bir dizi eleştirel yorumda bulundu. Şöyle yazıyordu: "... Otto Bauer'in savaş-arası dönemdeki yazılarını yeniden okudum ve bunların birçok hatalı çözümleme ve son derece yanıltıcı öndeyi içerdiğini dehşetle gördüm... Onun zihni; şeylerle birlikte değil, ama şeylerin imgeleri arasında yaşıyor... Onun çalışmalarını bir bütün olarak aldığımda, ... örneğin, Hilferding'in *Finance Capital*'de başardığı gibi ... herhangi bir yenilik getirmediğini görüyorum." (22 kasım 1946 tarihli mektup). Ama, görmüş olduğumuz gibi (yukarda not 15), Renner bir bütün olarak Avusturya-Marksizminin düşüncelerini geliştirmeye hâlâ önem veriyordu. Savaş sonrası dönemde, Hilferding de, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin etkinliklerine daha derinden katıldığı için, Avusturyalı-Marksist grupla sıkıca bağlantılı olmaktan çıktı ve sonra da, 1933'de önce Danimarka, ardından İsviçre ve Fransa'da göçmenliğe itildi.

18) Çeşitli yönetici Avusturyalı-Marksistlerin "İkibuçukuncu Enternasyonal"e etkin katılımını bu açıklamaktadır. Bkz. yukarda not 2.

19) Örneğin, ne Lukacs'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci*, ne de Korsch'un *Marksizm ve Felsefe* başlıklı çalışmaları (her ikisi de 1923'de yayımlandı) *Der Kampf*'ta incelendi ve şimdiye dek de, bunların hiçbirine, hiçbir Avusturyalı-Marksistin yollama yaptığını görmedim. 1919-1929'da Viyana'da yaşayan Lukacs'ın, Avusturyalı-Marksistlerin yazılarına aşina olmasına ve onlara, *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin kimi denemelerinde, oldukça eleştirel biçimde, kısa yollamalar yapmasına karşın, Avusturyalı-Marksistlerle hiçbir ilişkisi olmadığı görülüyor. Onun eleştirileri esasta, onların, "nesnel ve sağıın bilimler" tarzında bir "bilimsel" toplum çözümlemesi anlayışlarına yönelikti.

20) Bkz. aşağıda, s. 47-9.

21) Bkz. Otto Bauer'in aşağıdaki denemesi, s. 55-8.

22) Böyle bile olsa, bu dernek Avrupa'daki ilkler arasındaydı. Julius Braunthal, *History of the International*, i, 116'da şöyle yazar: "... Birinci Enternasyonal döneminde, ulusal ölçekte sosyalist partilerin öğeleri yalnızca Almanya ve Avusturya'da vardı."

23) Konferans 30 Aralık 1888 ile 1 Ocak 1889 arasında oldu. Viktor Adler tarafından hazırlanarak Karl Kautsky tarafından gözden geçirilip, Hainfeld'de benimsenen ilkeler açıklaması için, bkz. Ernst Winkler, *Die*

österreichische Sozialdemokratie im Spiegel ihrer Programme (1971), s. 26-30

24) Karl Renner, *An der Wende zweier Zeiten* (1946), s. 203

25) Agy, s. 279

26) Karl Kautsky (1854-1938) Prag'da doğdu ve 1863-1880 arası Viyana'da yaşadı; orada, sosyalist harekette etkin oldu.

27) Bkz. Günther Nenning, "Biographie, C. Grünberg", *Indexband zu Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* (1973) içinde, s. 126-8.

28) Carl Grünberg (1861-1940) Viyana Üniversitesi'nde çalıştı, 1894-1924 arası Viyana'da politik ekonomi okutmanı, sonra da profesör oldu; başlıca ekonomik tarih, tarım sorunları ve sosyalizm tarihi alanlarında ders verdi. 1910'da, *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiter Bewegung* dergisini kurdu ve 1924'de, yeni kurulan Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün ilk yönetmeni olarak, Viyana'dan Frankfurt'a gitti; ancak 1928'de, yaşamının geri kalanında kendisini sakat bırakan bir felçten sonra, çekilmek zorunda kaldı.

29) Carl Grünberg, *Festrede* (1924).

30) *Festschrift für Car Grünberg zum 70 Geburtstag* (1932) s. 1

31) Ludo Hartmann (1865-1924) Viyana Üniversitesi'nde ders veren bir tarihçi, Sosyal Demokrat Parti'nin etkin bir üyesi ve "Üniversite-Dışı" öğretimi geliştirme çabalarının başlıca taraftarlarından birisiydi.

32) Derneğin tikel ilgilerinden biri de, pekçoğu çeşitli milliyetçi hareketlere coşkuyla katılan üniversite öğrencilerini işçi sınıfı hareketiyle ilişki içine sokmak ve böylece onları, hem ulusal, hem de toplumsal sorunları daha enforme ve daha eleştirel biçimde incelemeye yönlendirmektir.

33) Ernst Mach (1838-1916) Graz'da matematik ve Prag'da fizik profesörü olduktan sonra, 1895'de Viyana Üniversitesi'nde tarih ve tümevarımsal bilimler kuramı kürsüsüne atandı.

34) Max Adler, *Marxistische Probleme* (1913), p. 62 Ayrıca bkz. onun, "Mach und Marx, Ein Beitrag zur Kritik des modernen Positivismus" başlıklı uzun denemesi, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, xxxiii (1911), 348-400. Friedrich Adler de Mach'ın felsefi görüşleri üstüne, aynı ruhta bir inceleme yazdı: *Ernst Mach Überwindung des Mechanischen Materialismus* (1918).

35) Özellikle bkz. Max Adler, *Kant und der Marxismus* (1925); bu çalışma 1904'den beri Kant üstüne yayımlanan denemelerini bir araya getiriyordu. Ayrıca bkz. aşağıda s. 25-6'daki tartışma.

36) Bunun hollibaşlı üyeleri Carl Menger (1840-1926) Eugen Böhm-Bawerk (1851-1914) ve Friedrich von Wieser (1851-1926) idi ve bunların tümü de, Viyana Üniversitesi'nde ders veriyordu.

37) E. Böhm-Bawerk, *Zum Abschluss des Marxchem Systems* (1896); *Karl Marx and the Close of his System* şeklinde çevrildi (1898) ve Paul Sweezy'nin editörlüğü altında, Hilferding'in yeni yanıtıyla birlikte, yeniden basıldı. (1949).

38) Özellikle bkz. Rudolf Hilferding, "Böhm-Bawerks Marx-Kritik", *Marx-Studien* (1904) ve Gustav Eckstein, "Der vierfache Würzel des Satzes vom unzureichenden Grunde der Grenznutztheorie", *Neue Zeit*, xx (1901-2), 810-16.

39) G. Nönnig, "Biographie C. Grünberg", p. 104

40) Kendi otobiyografisinde bu toplantıları anlatıyor ve bir Rus devrimcisinin bakış açısından, dobra dobra terimlerle, bellibaşlı Avusturyalı-Marksistleri şöyle betimliyordu: "Beni Viyana'daki dostlarıyla, Otto Bauer, Max Adler ve Karl Renner'le ilk tanışırın Hilferding oldu. Çeşitli konulardaki bilgileri benden üstün olan, iyi eğitilmiş kimselerdi bunlar. 'Central' Café'deki sohbetlerini dikkatle, hatta diyebilirim ki, saygı dolu bir ilgiyle dinledim. ama, çok geçmeden şaşkınlığım arttı. Bu adamlar devrimci değillerdi. "My Life (1930), s. 213.

41) Bkz. aşağıda, s. 52

42) Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi) 1917'de, savaşa karşı tutum konusunda, Alman SDP çoğunluğuna muhalif olan çeşitli gruplarca, Gotha'daki bir konferansta oluşturuldu. USPD, sağdaki Kautsky'den soldaki Rosa Luxemburg'a dek, çok değişik üçüncü gruplaşmayı ortaya çıkardı. Kısa bir bilanço için, bkz. Julius Braunthal, *History of the International*, ii, 59-61, 123-4, 221-3.

43) *Kausalität und Teleologie im Streite um die Wissenschaft* (1904).

44) *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1907)

45) *Das Finanzkapital* (1910).

46) *Die Soziale Funktion der Rechtsinstitute* (1904)

47) Bu canlanmayı iki önemli Kant incelemesi muştuluyor ve harekete geçiriyordu: Kuno Fischer, *Kants Leben und die Grundlage seiner Lehre* (1860) ve Otto Liebmann, *Kant und die Epigonen* (1865).

48) Bkz. H. Stuart Hughes, *Consciousness and Society* (1958), s. 107-8.

49) Özellikle bkz. Karl Vorländer, *Kant und der Sozialismus* (1900) ve bu yaklaşımın eleştirel reddi için, Adler'in aşağıda çevrilen denemesi, s. 64-9.

50) Onu ilgilendiren şey esas olarak epistemolojik yeni-Kantçılıktı ve bunun, en iyi bilinen versiyonu da Hermann Cohen'den kaynaklanan Marburg okulununkiydi; ama, görüleceği gibi, Adler'in konumu Marburg filozoflarınınkinden daha ampirisistti.

51) Georg Simmel, "Toplum Nasıl Mümkün Oluyor?"; Kurt Wolf

(edt.), *Georg Simmel, 1858-1918* (1959) içinde çevrildi. Adler *Georg Simmels Bedeutung für die Geistesgeschichte* (1919) başlıklı kısa bir Simmel-inceleme yazdı; burada, bu yakınlıkların kimilerini kabul etmekteydi.

52) Bkz. aşağıda, s. 62.

53) Bkz. aşağıda, s. 66-8.

54) Bkz. yukarda, s.18-9.

55) Mach üstüne, özellikle bkz. Leszek Kolakowski, *Positivist Philosophy* (1972), s. 141-53 ve Ailen Janik ile Stephen Toulmin, *Wittgenstein's Vienna* (1973), s. 132-45.

56) Janik ve Toulmin, *agy*, s. 139-41, 146.57) T.W. Hutchison'un tartışmasına bkz. J. Hicks ve W. Weber (edt.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics* (1973), s. 15-37.

58) Bkz. aşağıda, s. 77-84

59) Hans Kelsen, *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911).

60) Adler'in kitabı kısmen, Kelsen'in daha sonraki bir çalışmasına, *Sozialismus und Staat: Eine Untersuchung der Politischen Theorie des Marxismus'a* (1920) bir yanıtı.

61) Renner, *Soziale Funktion*.

62) Renner, *Soziale Funktion*, İngilizce çev. s. 56-7

63) Bkz. Adler'in "Görünüm Olarak İdeoloji" konulu tartışmasından alıntı, aşağıda, s. 147-153.

64) Peter Heintel, *System und Ideologie. Der Austromarxismus im Spiegel der Philosophie Max Adlers* (1967), s. 15-17

65) Adler yöntembilimsel görüşlerini son önemli çalışmasında, *Das Rätsel der Gesellschaft*da (1936) özetledi; bu eleştirel gözlemler oradan alınmıştır.

66) Bu görüşlere ilişkin eleştirisi, Othmar Spann üstüne denemede açık biçimde formüle edilmiştir.

67) Bkz. aşağıda, s. 65

68) Bu sav tikel olarak, *Lehrbuch der materialistischen Geschichtsauffassung*'da, ideoloji üstüne bölümde geliştirilmiştir, bkz. aşağıda, s. 147-153.

69) Bkz. aşağıda, s. 53

70) *Agy*, s. 25.

71) Bkz. özellikle, Otto Bauer'in yorumları, aşağıda, s. 58 ve ayrıca, ulusal sorun üstüne kitabının ikinci baskısına önsöz içinde.

72) Bkz. tikel olarak, bu konudaki aydınlatıcı bir tartışma için, John Torrance, "Avusturya'da Sosyolojinin Doğuşu", *European Journal of Sociology* xvii, 2 (1976).

73) Bu kitabın İngilizce bir çevirisi sonunda çıkmak üzeredir ve Routledge and Kegan Paul (yayınevi) tarafından yayımlanacaktır. Bir bütün olarak Hilferding'in çalışmaları üstüne, yararlı bir genel yorum bu-

lunmaktadır: Wilfried Gottschalch, *Strukturveränderungen der Gesellschaft und politisches Handeln in der Lehre von Rudolf Hilferding* (1962).

74) Hilferding meta şeklindeki para anlayışını terk eder ve onu, "do-laşımdaki metalar tümlüğünün değerinin yansıması" olarak ele alır.

75) Bir hisse senetli şirket kurulduğunda ortaya çıkan "kurucu kâr" kâr haddi temelinde hesaplanan, girişimin sermaye değeri ile, cari faiz haddi temelinde hesaplanan değer arasındaki farktır (kâr haddinin daha yüksek olduğu varsayılmaktadır).

76) Bankaların sanayiyle içiçe geçmesi Avusturya'da tikel olarak yo-ğundu ve bu olgu Hilferding'in çözümlemesini kuşkusuz renklendiriyor-du. Bkz. Bernard Michel'in yeni incelemesine bkz. *Banques et banqui-ers en Autriche au début du XXe. siècle* (1976).

77) Hilferding'in kapitalizmin çöküşü üstüne düşünceleri ile, Schum-peter'in daha sonra, farklı bir ideolojik bakış açısından, *Kapitalizm, Sos-yalizm ve Demokraside* (1942) açışladıkları arasında, dikkate değer benzerlikler vardır ve göreceğimiz gibi, Schumpeter de emperyalizme ilişkin Avusturyalı-Marksist kurama ciddi bir dikkat göstermiştir. Schum-peter'in Marx'ın toplum kuramıyla ömürboyu uğraşması, bunun sosyolo-jik karakteri konusundaki Avusturyalı-Marksist düşünle yakından tanış-mış olmasının etkisiyle olması muhtemel gözükmektedir.

78) "Die Probleme der Zeit", *Die Gesellschaft*, c.i (1924)

79) "Das Historische Problem". Bir önsözle, Benedikt Kautsky tara-fından, *Zeitschrift für Politik*'de (N.S.), i. 4 (1954), 293-324'de yayımlan-dı.

80) Bu çalışmanın daha genel bir özelliği olarak; Marksist bir sosyo-lojinin ilkelerini ortaya koyan ve toplum konsepti, toplumsal nedenselli-ğin doğası gibi yöntembilimsel soruları ele alan önsel tartışmasında, Hilferding'in Max Adler'in formüle ettiğı çözümleme şemasına çok ya-kından bağılı kaldığı burada belirtilmeye değerdir. Bu; ortak bir yöntemin kabullenilişini ve Avusturyalı-Marksist düşündeki düşünceler sürekliliği-ni iyice göstermektedir.

81) Bkz. aşağıda, s. 84-92. "Marx'ın yaşadığı ve betimlediğı şekliyle kapitalist toplum artık mevcut değildir!"

82) Bkz. aşağıda, 142-5

83) Otto Bauer, *Der Weg zum Sozialismus* (1919). Cumhuriyetin ilk iki yılında çıkarılan toplumsal yasalar ve 1920'ler ile erken 1930'lar bo-yunca Viyana sosyalist yönetiminin yürüttüğü radikal reformlar bu süre-cin pratik örneklerini sağlamaktadır.

84) Bu önemli makale A. Thalheimer, O. Bauer, A. Tasca, *Faşizm ve Kapitalizm* (İstanbul, 1974) başlıklı derlemede yer almıştır -çn.

85) Bkz. *Staat und Nation. Zur österreichischen Nationalitätenfrage* (1899) (Synnopicus takma adı altında yayımlandı); ayrıca, *Der Kampf*

der österreichischen Nationen um der Staat (1902). Renner bu sorunlarla ilgilenmeye devam etti ve bu konuda, daha sonra birçok deneme ve kitap yazdı.

86) 1899'da Brünn'de yapılan SDP parti-konferansı ulusal sorun üstüne, benzer düşünceleri bir araya getiren bir önerge kabul etti; bu, "Avusturya'nın demokratik bir milliyetler federasyonuna dönüştürülmesi gerektiği"ni dile getirerek, başlamaktaydı. Bkz. Winkler, *Die österreichische Sozialdemokratie*, s. 31-2.

87) Bkz. aşağıda, s. 99.

88) Bkz. aşağıda, s. 99-106.

89) Onların önerilerinin yararlı bir incelemesi ve ulusal soruna ilişkin genel bir tartışma Robert A. Kann'ın *The Multinational Empire*'inde, c. ii (1964) bulunmaktadır, özellikle s. 154-78.

90) Bauer, *Die Nationalitätenfrage*, s. 528

91) Bkz. özellikle 21, 22 ve 25. bölümler.

92) Bauer, *agy*. Bkz. özellikle 30. bölüm.

93) V.I. Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (1916).

94) J.A. Hobson, *Imperialism: A Study* (1902)

95) Lenin Hilferding'in çalışmasının kimi yönlerine eleştirel yollamalar yapmakla birlikte, ayrıntılı bir tartışmaya hiç girmez.

96) Bu, "gerçek" bir devrimci sınıf bilinci düşüncesine daha sonra Lukacs'ın *History and Class Consciousness*'daki (1923) denemelerinde, felsefi bir gerekçe getirildi.

97) J.A. Schumpeter, *"Zur Soziologie der Imperialismen"* (1919, İngilizce, çev. 1951). Ayrıca bkz. E.M. Winslow, *The Pattern of Imperialism* (1948), s. 158-69'daki tartışma.

98) *Agy*. s. 110

99) *Agy*. s. 110

100) *Agy*. s. 128. Bu görüş Veblen'in *Imperial Germany*'deki (1915) yaptığı çözümlemeye kimi benzerlikler taşımaktadır.

101) Örneğin, sömürgeci yayılma döneminin olgun kapitalizm aşamasıyla uyuşması gerektiği halde, onun kahramanlık döneminin aslında erken kapitalizm dönemi olması.

102) Bu girişte, kimi ilkesel özelliklerin ancak kısa bir taslağını verebiliyorum. Daha kapsamlı değerlendirmeler Renner'in *An der Wende zweier Zeiten*'i (1946) gibi katılanların anılarında, Jacques Hannak'ın *Karl Renner und seine Zeit*'i (1965) ve Julius Braunthal'ın "Otto Bauer: Ein Lebensbild"i (Otto Bauer: *Eine Auswahl aus seinem Lebenswerk*, 1961 içinde) gibi, okulun bireysel üyelerinin incelemelerinde bulunacaktır; bu sonuncular arasında, şunlar tikel olarak yararlıdır: Charles A. Gulick, *Austria from Habsburg to Hitler* (1948); Norbert Leser, *Zwischen Reformismus und Bolschewismus* (1968) ve Adam Wandruszka, "Sosyalist Kamp" kesimi, Heinrich Benedikt (Edt.) *Geschichte der Re-*

publik Österreich (1954) içinde.

103) Bkz. aşağıda, s. 55.

104) "Reformist" ve "devrimci" terimleri yalnızca politik söylemde değil, ama çoğu kez, bilimsel toplumsal çözümleme olma iddiasında bulunan yerlerde de, son derece gevşek bir tarzda kullanılmıştır. Metindeki tartışmada, bu terimleri aşağıdaki anlamda kullanacağım: "reformist", var olan bir toplumsal sistemin (bu durumda, kapitalizmin) kabul edildiği, ama onun örgütlenmesi ve işlevselliğinde çeşitli modifikasyonların ya da reformların yapılmasının savunulduğu bir görüşü betimler; "devrimci" ise, var olan bir toplumsal sistemin reddedildiği ve onun yerini yeni, bütünüyle farklı bir sistemin almasının savunulduğu bir görüşü betimler. Bu bana, Marx'ın kullanımına yakın gözüküyor; zira Marx toplumsal bir devrimden, kesinlikle (ve yalnızca) bir toplumsal sistem tipinden bir başkasına geçişi kastediyordu. Elbette, sorun bundan daha karmaşıktır; çünkü, reformizm (özgün nosyonun genişletilmesiyle) bir reformlar birikimi yoluyla bir sistemden bir başkasına yönelik bir reformist ve devrimci eylem arasındaki mesafe daralır, zira her ikisi de aynı şeyi amaçlarlar. Yeni karışıklıklardan kaçınmak için, "reformist" ile "devrimci"nin "barışçılık" ve "şiddet"le eşitlendirilmediğinde ısrar etmek de gerekiyor. Toplumsal yaşamda şiddetin rolü sorusu ayrı bir çözümlemeyi gerektirir ve bu aşağıda tartışılmıştır.

105) Bauer'in *Die österreichische Revolution*'ında, hemen savaş sonrası gelişmelerin bir bilançosu vardır ve SDP'nin sosyal politikalarının iyi bir genel incelemesi de Gulick, *Austria from Habsburg to Hitler*, c.i, 10, 13-16 ve 18. bölümlerinde

106) Otto Bauer, *Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg* (1931), s. 223. vd.

107) Otto Bauer, *Zwischen zwei Weltkriegen?* (1936). Ayrıca bkz. Bauer'in görüşleri konusunda, Melvin Croan'ın yaptığı inceleme, "Sovyet Diktatoryası için Perspektifler: Otto Bauer", L. Labedz, *Revisionism* (1962) içinde, s. 281-96.

108) Bauer, *Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg*, s. 223.

109) Gerçekten de, *Die österreichische Revolution*'da, savaş sonrası dönemin politik değişikliklerinde "parlamento dışı toplumsal örgütler"in önemli rolünü vurguluyordu.

110) Bkz. Winkler, *Die österreichische Sozialdemokratie*, s. 54-6.

111) Bkz. onun "Putsch oder Revolution?" başlıklı kitapçığı (1934). Bu dönemin olaylarının genel bir bilançosu için, ayrıca bkz. Gulick, *agy*, c. i

112) Ernst Fischer, *Erinnerungen und Reflexionen* (1969; İngilizce çev. 1974), s. 215-16.

İKİNCİ BÖLÜM

- 1) "Was ist Austro-Marxismus?", *Arbeiter-Zeitung*, 3 Kasım 1927, s. 1-2. Başmakale olarak, anonim biçimde yayımlandı. (Edt.)
- 2) Giriş'deki Boudin tartışmasına bkz.
- 3) 1926'da Linz'deki Parti Kongresi'nde kabul edildi. (Edt.)
- 4) "Max Adler: Ein Beitrag zur Geschichte des Austro-Marxismus"dan, *Der Kampf* (N.S.), iv (Ağustos 1937), s. 297-302 (Edt.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1) *Der soziologische Sinn der Lehre von Karl Marx*'dan, s. 11-18 (Edt.)
- 2) Feuerbach, *Grundsätze der Philosophie*, parag. 59 ve 41.
- 3) Agy, parag. 50 ve 54
- 4) *Theses on Feuerbach* (1845), tez vi.
- 5) *On the Jewish Question* (1844).
- 6) *Kant und der Marxismus*'dan (1925), s. 135-90 (Edt.)
- 7) *A Contribution to the Critique of Political Economy*ye Önsöz (1859).
- 8) *Wage Labour and Capital* (1849). Kesim iii.
- 9) *Grundrisse* (1857-8), Giriş
- 10) *Capital* (1867), c. i, Bölüm 1.
- 11) *Kausalität und Teleologie im Streite um die Wissenschaft*'dan (1904), s. 430-3 (Edt.)
- 12) "Marxismus und Ethik"den, *Die Neue Zeit*, xxiv, 2 (1905-6), s. 485-99 (Edt.)
- 13) *Die Ethik und die materialistische Geschichtsauffassung*'da (1906).
- 14) *Böhm-Bawerk's Marx-Kritik*'den (1904), 51-61 (Edt.)
- 15) *Wealth of Nations*, kit. 1, böl. 5

(*): Türkçe'de, daha çok "emek-değer kuramı" olarak geçmektedir. -
çn

- 16) Kerr bas. s. 68
- 17) "Probleme des Marxismus"dan, *Der Kampf*'da yayımlanan sekiz makalelik bir dizi, ix (1916), s. 154-61, 185-93, 229-39, 275-81, 312-21, 354-9, 383-6, 417-421. (Edt.)
- 18) Bismarck korumacı bir politika benimsediği zaman. (Edt.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1) *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*'den (1907), 130-8 (Edt.)

2) Dil kuşkusuz, bir kültürü yalın bir aktarma aracı değildir, kendisi bir kültür ögesidir. Bir Fransız bir Alman'dan, yalnızca kendi dili farklı bir kültür taşıdığı için değil, ama ayrıca, dilin kendisi ona aktarılmış olan bir kültürel öge olduğu ve özgül nitelikleriyle, onun konuşmasını, düşüncesini ve karakterini belirlediği için de, farklıdır. Fransız ve Alman retoriği arasındaki farklılık kısmen, dil farklılığından ileri gelir.

3) *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*'den (1907), s. 509-16, 520-521 (Edt.4) *Marxismus, Krieg und Internationale*'den s. 139-41, 148-54, 157-8, (Edt.)

4) *Marxismus, Krieg und Internationale*'den s. 139-41, 142-4, 148-54, 157-8, (Edt.)

5) Renner bu alıntı için bir yollama yapmıyor. (Edt.)

6) 1807-8'de Berlin'de dillendirildi. (Edt.)

7) Friedrich List (1789-1846). (Edt.)

BEŞİNCİ BÖLÜM

2. *Friedrich Engels, Revolution and Counter-Revolution in Germany*'ye Önsöz (1851-2).

3. *Die Österreichische Revolution*'dan (1927), s. 69-70, 132-9, 175-6, 179-84, 201. Bu kitapta Otto Bauer Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya sosyal demokrasisinin karşılaştığı sorunların geniş bir dökümünü ve çözümlemesini veriyordu. Çevrilmiş olan alıntılar, onun çözümlemesindeki ana noktaları betimlemeyi amaçlıyor. Kitabın, önemli ölçüde kısaltılmış bir İngilizce versiyonu 1925'de yayımlandı ve 1970'de de yeniden basıldı. (Edt.)

4. 24 Ekim 1916'da, Friedrich Adler Başbakan Kont Stürgkh'e suikast yapmıştı.

5) Halk milisi (Edt.)

ALTINCI BÖLÜM

1) *Zwischen zwei Weltkriegen?*'den (1936), s. 163-7. (Edt.)

1) *Das Finanzkapital*'den (1910), böl. 14. (Edt.)

2) Burada atılan uzun bir dipnotta, Hilferding bu süreci 1887'de kurulan Amerikan Şeker Tröstü örneğiyle betimlemektedir. (Edt.)

3) Burada, sermayeleştirilmiş kâra eşdeğer olan "sermayenin fiyatı"yla ilgilenmekteyiz.

4) *Das Wiltbind des Kapitalismus*'dan (1924), s. 50-9. (Edt.)

5) *Wandlungen der modernen Gesellschaft*'dan (1953), s. 211-14 (Edt.)

6. Gelecekteki bir toplumsal düzende, bunlar dolaşım ajanları yerine, dağılım ajanları durumuna geleceklerdir ve göstermiş olduğumuz gibi, dağılım dolaşımı düzenleyenlerden daha farklı yasaları izler.

YEDİNCİ BÖLÜM

1) *Lehrbuch der materialististischen Geschichtsauffassung*'dan (193), Bölüm 11, (Edt.)

2) *Der Sozialismus und die Intelektuellen*'den, (1930), s. 50-7, (Edt.)

3) Marx, *Capital*, cilt. I.

4) Marx, *The Civil War in France*.

5) *Neue Zeit*, xii, 2, s. 75

6) *Deutsche Worte*'de edt. Engebert Pernerstorfer, (1903), s. 321.

Marksizm yakın zamana kadar, "devlet-kutup"lardan kaynaklanan bölünmelerle düşünülürdü. Oysa ki, Marksizmin tarihinde çok önemli ekoller, akımlar hep olmuştu. Bunlardan birisi de,

Avusturya Marksizmidir.

Önde gelen isimleri, Otto Bauer, Max Adler, Rudolf Hilferding, Karl Renner olan bu akımın tezleri ciddi boyutlarda tartışılmış, "sorun oluşturmıştır." Özellikle Marksizmle sosyolojiyi birlikte yorumlamaya çalışan bu akımın, milliyetler, milliyetçilik, emperyalizm, demokrasi, kapitalizm, sınıflar, ahlak kültür üzerine çalışmalarını derleyen bu kitap, **Avusturya Marksizminin** genel çerçevesini verebilmektedir.

Belki şimdiye kadar okur bir çok yerde adına ve eleştirisine/suçlamasına rastladığı bu önemli akımla ilk kez tanışacaktır. Bu kitapla, bu tanışmanın mutlu şekilde olacağını umuyoruz.

